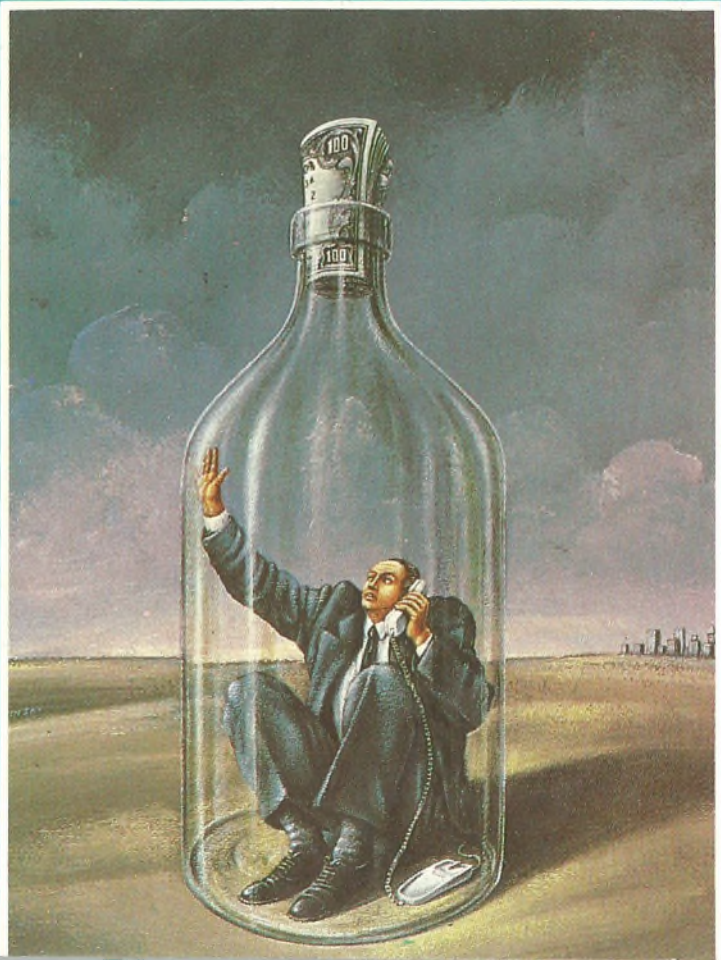

EKONOMİNİN ÇÖKÜŞÜ

E k o - S p a z m

A l v i n T o f f l e r

A. *TOFFLER*: "Future Shock" ve "Third Wave" adlı kitaplarıyla ün yaptı ve tüm dünyada milyonlarca müsha sattı. Bu iki kitabı Türkçede Şok ve Üçüncü Dalga ismiyle yayınlandı. "Previews and Premises" adlı kitabıyla sosyalist yapılanmanın özellikle Doğu Bloku'nun çöküşünü çok önceden tesbit etti. Cornell University'de dersler de veren Toffler bilim, edebiyat ve hukuk dallarında fahri doktorluk ünvanlarına sahip.

insan yayınları 71
alternatif dizi 3

dizgi
birim

baskı
eko ofset

cilt
bayrak mücellithanesi

tashih
saffet can

kapak
fehmi demirbağ

kapak baskısı
orhan ofset

0-09-7332-40-0 ISBN

insan yayınları
klodfarer cd. 27/5 türbe/ istanbul
tel: 516 08 28 - 518 08 78

EKONOMİNİN ÇÖKÜŞÜ

-Eko Spazm-

Alvin Toffler

Çeviren
Metek Akçok

insan yayınlari

İstanbul 1991

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ, 7

Dünya Kumarhanesi, 11

Enerji/Gerginlik, 29

Modası Geçmiş Ekonomimiz, 41

Süper Enflasyon Senaryosu, 49

Genel bir Buhran Senaryosu, 57

Eko-Spazm, 65

Buhranla Savaş, 81

Geçiş Dönemi, 89

ÖNSÖZ

Dünyanın, enerji buhranı, petrol ambargosu veya petrodolarlarla henüz tanışmadığı, sanayileşmiş ülkelerdeki ekonomik kayıtsızlığın çok belirgin olduğu 1972 yılında, "geleceğin bunalımı" olarak adlandırdığım bir dosya oluşturmaya karar verdim. Bu dosyanın içine, dünya basınından bazı alıntılarını, ekonomik bir kaç istatistik ve işadamları ve toplumsal refah yetkilileri ile yaptığım bazı görüşmeleri de kattım. Onlara, olası bir bunalımın kurumlarını nasıl etkileyeceğini sordum. Aldığım cevapların hiçbiri doyurucu değildi. Çünkü böyle bir şeyi hayal bile edemiyorlardı.

Başlangıçta, geleceğin daha çok politik yönlerini ele alan bir eser düşünmeme rağmen, birçoğu gibi, kısa bir sürede anladım ki, ekonomik durum gittikçe daha fazla ağırlık kazanmaktadır. Bir seneden daha kısa bir sürede, zenginlik, rahatlık, sınırsız bir büyüme gibi konularda sahip olduğumuz eski varsayımların nasıl yerle bir oluverdiğini görmek, gerçekten şaşırtıcı idi. Daha birkaç sene öncesine kadar hayal bile edilemeyen bazı korkular 50'li ve 60'lı yılların pembe umutlarını sanki bir kenara itivermişti.

Temmuz 1974'de *Esquire Magazini* yöneticileri, benden, bundan sonraki bunalımın ayrıntılı bir incelemesini yapmamı istediler. Bunu kabul ettim, ama tam anlamıyla değil. Çünkü, dosyamın güncelliğini kaybettiğini ve geleceğin bunalımının, bir bunalımdan daha çok, yepyeni, tuhaf ve başedilmesi çok daha zor bir şey olacağını biliyordum.

Ağustostan Ekime kadar, Yeni Zellanda, Avusturalya, Singapur, Kopenhag, Londra, Beyrut, Roma ve ABD'nin birçok yerini gezdim. Konferanslar verdim ve birçok kişiyle görüşmelerde bulundum. Bir başbakan, birçok hükümet yetkilisi, ekonomist, iş adamı, sendika lideri, feminist, öğrenci, çevreci, sağ ve merkez görüşlü bir sürü politikacı ile konuştum: Mitinglere katıldım, buralarda dağıtılan bildirileri okudum. Kısa bir süre sonra "bunalım" kelimesi hakkındaki tereddütümde hiç de haksız olmadığımı keşfettim.

İşte bu yüzden, *Esquire* için yazdığım, konusu sanayileşmiş ülkelerdeki mevcut bunalım olan "Bunalımın Ötesi" isimli makalemde, bu olayı, daha içerikli bir terim olan "eko-spazm" terimi ile adlandırdım. *Esquire*'da çıkan bu makale, dramatik senaryolarıyla birlikte, bu kitabın sadece bir bölümünü oluşturuyor. Çünkü; magazin gazeteciliğinin sıkı kuralları ve yer sınırlamaları nedeniyle, makale belli bir düzeyin üzerine çıkmadı. Sadece, bunalıma kötümser bir bakış açısı oluşturdu; olumlu seçenekler ve bunları nasıl değerlendirebileceğimiz üzerinde hiç durmadı.

Makale, basımından hemen sonra, geniş bir tepki uyandırdı. Eko-spazm terimi, bir anda her yerde konuşulmaya başlandı. Birçok gazetenin ekonomi köşesinde, makalenin uzun boylu eleştirisi ve incelemeleri

yer aldı. *Esquire* yıllardır hiçbir makalenin, mektup ve diğer şekillerde, bu kadar büyük bir ilgi toplamadığını bildiriyor. Bununla birlikte, birçok dostumu da içine alan geniş bir okuyucu kitlesinin makalenin kötümserliği karşısında düşkünlüğüne uğradığını biliyorum. Futurist (gelecekbilimci) John Mc Hale'in sözleriyle makale, "Sadece çok fazla bunalım; bunun ötesinde ise çok yetersiz" idi.

Söz konusu makalenin üzerine kurulu, ama uzunluk olarak 3 kat arttırılmış bu kitap, eleştirileri haklı bulan kendi hislerime bir cevap niteliğindedir. Kitabın her köşesine güncel verileri serpiştirdim; makaledeki karmaşık bazı verileri açıklığa kavuştururdum ve bunalımla başa çıkmamızı sağlayacak bir dizi "geçiş dönemi stratejisi"ni kitaba ekledim.

Dünyamızı ilgilendiren sorunların hepsi de kesinlikle tehdit edici düzeydedir. Dünyanın sonu, bir patlama veya inilti ile değil, bir eko-spazm ile gelebilir. Bununla birlikte kesinlikle aciz değiliz. İnanıyorum ki, bu stratejiler, sadece bunalımı dindirmede değil, daha adil ve makul bir dünya görüşü yaratmada da bize yardımcı olacaktır.

Özetlemek gerekirse; bu, sanayi toplumlarının bugünkü durumunu esas alan ve bu durumu düzeltmeye yönelik bazı yaklaşımlar getiren geçici bir rapordur.

Aylar süren bir araştırma sonucunda, büyük bir hızla yazılan, son sayfaları, Londra'dan New York'a telefonla iletilen ve New York'ta bir gece içerisinde basılan Eco-Spazm Report hızlı yayıncılığa bir örnektir. Umarım, ifade ettiği sorunu açıklığa kavuşturup, onun tedavisine yönelik çalışmaların hızlanmasına katkıda bulunur. Bu amaçla futurist bir çerçevede, rapor şek-

linde, kolay okunabilen, ciddi ve karmaşık konularımızla ilgilenen bir deneme kitabıdır.

DÜNYA KUMARHANESİ

1

Para ve çılgınlık Batı edebiyatının iki büyük temasını oluşturur. Grevlerin, çöküntülerin ve yükselen fiyatların bilincimizi bombardımana tuttuğu, dev kârların ve artan işsizliğin küpürlere geçmek için birbiriyle yarıştığı, hisse senetlerinin deli gibi döndüğü, enflasyon ve bunalımın üstünlük sağlamak için birbiriyle çekiştiği günümüzde görünen odur ki, dünya para sisteminin kendisi, çılgınlığın eşliğindedir. Psikiyatristlerin, akıl hastalıklarının en yaygın ve en etkililerinden biri olarak değerlendirdiği "şizofreni", coşkunluk ve çöküntü hallerinin çabuk aralıklarla dalgalanması şeklinde kendini gösterir. Hasta, kendisi ve dış dünya hakkında aşırı kaygılar taşır; uyuyamama, dehşet verici rüyalar, anlaşılmaz korkuların yanısıra, hayaller ve halisünasyonlar da olabilir. Bu belirtilerin her biri günümüz ekonomik atmosferinde mevcuttur. Çünkü hepimiz gerçeğe temasını yitirmiş "anlaşılmaz korkuların" yaygın olduğu bir ekonomide yaşıyoruz.

Connecticut'un birbiri ardınca uzanan yemyeşil tepelerinde, Dorset ve Devon'da, Bogota'nın hemen dışındaki Fınca'larda ve Sydney'in kuzeyindeki çiftliklerde mal sahiplerine dert olan bazı kabuslar var. Kırlara

doğru bir yağma ordusu gibi akan, çiftliklere çöreklenen, hayvan ve mahsulü çalan, yiyecek, tıbbi yardım, enerji ve sudan yoksun kalmış, gözü dönmüş şehirlilerin görüntüsü bu kabusların başında yer alıyor.

Şehirlerdeki milyonlar, gazete başlıklarını sinirli tiklerle okuyup, süpermarketler boşaldığında, yiyeceklerini teraslarda yetiştirmekten bahsediyor ve kıyame-ti getirecek son yıkımın yaratacağı enkazdan nasıl kurtulacaklarını merak etmekten kendilerini alamıyorlar.

Birazını Hieronymus Bosch, birazını da Orson Welles'in yarattığı bu kabusların asıl kaynağı, sanayi toplumlarının büyümenin sınırlarına çarpması ve bunun doğurabileceği muhtemel bir ekolojik karmaşa korkusu idi. Daha sonraları bu korkular ekolojik karmaşadan apayrı olarak ekonomiye de yansıdı. Bugün için ucu dünya para sisteminin, ardında bir felaket bırakarak çökmesi olasılığına dek varmıştır. Artık, beklenen gerileme ve çöküş sürecinden korunmak için uzak diyarlar arayanlar, sadece, güneş enerjisi ve yeldeğirmeni taraftarı, uzun saçlı garibeler değiller. Londra'da Jim Slater isimli bir maliyeciden, kendisinin "Hiperenfasyondan kurtulma takımı" olarak adlandırdığı bir liste hazırlanması istenmiş. Bu takımda: Sardunya konservesi, bir bisiklet, bir miktar Güney Afrika altın sikkesi ve bir makinalı tüfek var. Büyük bilgisayar işletmeleri sahibi, önde gelen, yürekli kapitalistlerden olup, işi gereği Kaliforniya'nın bütün yarı iletkenlerinin geldiği yer olan Silikon Vadisi'ne sıkça giden bir dostum, herşeyin hayal edebileceğimizden de kötü olacağına inanıyor. O kadar ki; kendisi tenis topları ve raketlerden oluşan bir stok oluşturmuş.

Birçoğu bu soğukkanlılığa katılmışlar. New York Menkul Kıymetler Borsası başkanı James Needham "Büyük bir sermaye krizinin bütün imar, taşımacılık, enerji ve iş gelişimi planlarını sekteye uğratabileceğini, binlerce işyerini iflasa sürükleyebileceğini ve işsizlik rakamlarını göklere çıkarabileceğini" öne sürüyor.

Başkan Gerald Ford ve Henry Kissinger dünya ekonomisi için var olan tehditlerden gürültülü bir biçimde bahsediyorlar. Fransa Başbakanı Giscard d'Estaing, bütün sosyopolitik eğrilerin "bir felakete işaret ettiğini" söylüyor. *New York Times* bütün bunları şöyle özetliyor: "Bir zamanlar delilik ve yağmacılık olarak gözdardı edilen bazı fikirler" şu sıralarda oldukça ciddiye alınıyor. Her yerde sorulan soru şu: Öyle bir şey bir daha yaşanır mı? Sözkonusu şey, yiyecek kuyruklarıyla başlayıp Buchenwald ile sona eren, 1930'ları sarsan Büyük Bunalm. "1929"-Bu tarih ardındaki on yılı simgeleyen bir kısaltmadır- bir nesili felç etti ve o neslin politikalarını şekillendirdi. Ve bizler, 70'lerin ortasında onun bir daha olmasını bekliyoruz. Şaşılması saflığımızla hala tarihin tekerrür edebileceğine inanıyoruz. Sanki bütün dünya oturamağın kenarına yerleştirilmiş ve her an dünkü trajedinin tekrarlanmasını bekliyor. Saflığımız ızdırap vericidir. Çünkü beklenen şey dünkünden daha iyi ve daha kötü olabilir, ama kesin olan birşey varsa o da "aynı" şeyin olmayacağıdır.

Ashında bugün görünen şey ekonomik kargaşadan çok daha derin, geleneksel ekonomi kuralları çerçevesinde anlaşılamayacak birşeydir. İşte bu nedenle, git-tikçe daha şaşkınlanan ekonomistler "eski kuralların artık işlemediğinden" yakınıyorlar. Görmekte olduğumuz şey sanayileşmenin genel bir krizidir- Sovyetler

tipi komünizm ve kapitalizm arasındaki farkları aşan, enerji kaynaklarımızı, değer yargılarımızı, aile yapılarımızı, kurumlarımızı, iletişim tarzlarımızı, uzay ve zaman kavramlarımızı ve ekonomimizi olduğu kadar diğer bilgi kurumlarımızı da parçalayan bir bunalımdır. Bu; gezegenimizdeki sanayi medeniyetinin çöküşünden ve yepyeni bir toplumsal düzenin ortaya çıkışından başka bir şey değildir. Teknolojik, ama sanayiye dayalı olmayan, sanayi-üzeri bir medeniyet.

Geçirmekte olduğumuz dönemin, sadece uzun süreden beri ihtiyaç duyulan bir "düzeltme" dönemi olduğunda ısrar edenler, toplumun ekonomik olmayan bölümlerinden fıskıran sinyalleri gözardı ediyor olmalılar. Unutuyorlar ki ekonomik çöküş pekala daha büyük bir dönüşümün belirtisi olabilir ve ekonomistlerin üzerinde durmayı hiç düşünmedikleri etkenlerden kaynaklanabilir. Bunun yanında tarih "tekerrür" etmediği için ve tamamıyla yepyeni bir tekno-kültüre doğru ilerlediğimiz için 1929 buhranının tekrarını önlemek amacıyla gelişmiş ekonomilere dikkatle monte edilen bütün "dengeleyici" önlemler yersizdir.

Ekonomistler, bu dengeleyici önlemlerden biri olarak, 14470 Amerikan bankasındaki mevduatları garanti altına alan Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC) (Birleşik Mevduat Garantisi Derneği)'ni gösterirler. ABD'de Federal Reserve System (Birleşik İhtiyat Sistemi), diğer ülkelerde ise merkez bankalarının da, bankacıları aptalca bir şey yapmaktan alıkoyacağını öne sürerler. Sosyal sigorta ödemelerinin, işsizlik maaşlarının ve emekli aylıklarının ekonomik bir durgunluk esnasında alım gücünü oluşturacağı söylenir. Dahası bütün ülkelerde devlet istihdamı o kadar büyü-

müştür ki, (bu işlerin özel kesimde çıkacak bir krizden muhtemelen etkilenmeyeceği için) bu durumun da artı bir dengeleyici unsur olduğuna inanılır. (Bir ekonomistin bana alaylı bir ifadeyle anlattığı gibi: Eğer herkes asker olsaydı, işsizlik problemi ortadan kalkardı).

Bu düzenleyiciler bir yana, ekonomistler, kendilerinin de, 40 sene önceki bilgisayarsız, bilgisiz, karanlık günlere göre çok daha güçlü ve zeki olduklarını vurgularlar. Problemleri çözme ve tahmin yürütmede, bilgisayar destekli, karmaşık ekonomik modeller, girdi-çık-tı katsayıları ve diğer birçok şaşılası cihazdan yararlandıklarını; karşı devirli harcama, vergi ve kredi kontrolünde Keynes'çi ilaçların nasıl uygulanacağı konusunda milletvekillerine, başbakanlara, başkanlara ders verdiklerini ve hükümette etkin mevkilere sahip olduklarını ileri sürerler. Yani görünüşte herşey güven vericidir!

MAJİNO TİPİ EKONOMİLER

Bununla birlikte, daha yakın bir bakış günümüz ekonomistlerinin "son savaşlarını veren generallere" benzediğini ortaya çıkarır. Dengeleyici önlemleri ve aletleri gittikçe daha fazla, Majino hattının örümcek ağı bağlamış ekonomik karşılığını andırmaktadır. Silahlarının hepsi ilgisiz yönlere tevcih edilmiş güçlü bir kale. Çünkü bütün uğraş (?) sanayi toplumunun, daha yeni ve (ondan) kökten değişik bir şekilde dönüşümüne değil, onun ayakta kalmasına yöneliktir. Geçmişteki hiçbir şey geleneksel sanayi toplumlarını, iletişimin anlık olduğu bugünün dünyasına, Avradorlar'lara, Pet-

rodolar'lara, çokuluslu işletmelere ve gangliona benzeyen uluslararası bankacılık konsorsiyumlarına hazırlamadı.

Bu yeni ekonomik dünyanın özelliklerinden biri ulusal düzenleyici mekanizmaların, ulusüzeri ekonomik gerçeklerle başatmedeki yetersizliğidir. Bu özellik Nisan 1970'de Bernard Confeld'in Investors Overseas Service (Denizaşırı Yatırım Hizmetleri)'nin çökmesi ve bunun soncunda ortaya çıkan skandallar ile ilgi odağı oldu. 1968'e kadar Nassau, Layman Adaları, Liberya, Panama ve Hollanda Antilleri gibi uzak karargahlarda konuşlanan yaklaşık 165 müşterek Fon birçok ülkeden yatırımcının milyarlarını, istediği şekilde idare ediyordu. İşlerini posta kutuları, sahte bürolar ve hatta bir keresinde "*Give Up*" isimli bir yattan idare eden, bu dahi yatırım yöneticileri, kendilerini hükümetlerin bütün düzenleyici önlemlerinin dışında buluverdiler. Kaçak maliyeci Robert Vesco'nun hayatını kaleme alan bir yazar kitabında şöyle diyor: "Bu durum şunu gösterdi; Panama'da kurulan fakat İsviçre'de Lugano Gölü'ne nazır bir villadan Yunan'lı bir yönetici tarafından yönetilen bir sermaye şirketinin Liechtenstein'li birinin aracılığıyla Brezilya'lı ve İskandinav yatırımcılara satılması Panama Mahkemelerinin ilgisini büyük olasılıkla çekmez."

Bu sermaye şirketlerinin birçoğunun çökmesi ve son olarak IOS'nin Vesco tarafından yağmalanması varolan bir gerçeğin sadece su yüzüne çıkan bölümüdür. Skandallar, fonların kötüye kullanımı, sahte çekler, yalancı yıllık raporlar; çarpıcı birer örnektirler ama bir dereceye kadar önemlidirler (Tabi enkazın altında kalanlar için değil). Bunların asıl önemi; 1929'dan bu ya-

na ekonomide oluşan değişiklikleri vurgulamaları ve Majino hattının demodeliğine işaret etmeleridir.

Gezegenin her köşesine yayılmış, binlerce küçük yatırımcıya paylarını satan dünya çapında bir sermaye şirketinin oluşu düşüncesi bile güçlü bir orta sınıfın varlığını gerektirir. 1929'da inanılmaz görünen bir iletişim ve teknoloji seviyesini gerektirir. Cornfeld'in ulusal sınırlarını çok daha ötelere ulaşabilmesine ve işlemlerini inanılmaz bir hızla tamamlamasına olanak veren özel uçağı ve bilgisayarları 40 yıl önce hayal edilemez yöntemlerdi.

Hemen hemen aynı köklü değişikliği, geleneksel sanayi sisteminin çöküşüyle ortaya çıkan yeni değerlerde de görebiliriz. Bankacıların ve yatırım danışmanlarının ciddi, özel kıyafetli, eski kafalı muhafazakarlar olduğu 1920'lerde, hiç kimse, bir tek doların bile playboy tavşanlarıyla dolu bir merkezde defalarca resmedilen uzun saçlı sahte bir sosyaliste emanet edileceğine inanabilir miydi? Bu sorunun cevabı kendi içerisinde açıktır. Bu; yirmilere, otuzlara şartlanan ekonomistlerin ve onların düzenleyici önlemlerinin gülünç bir şekilde hazırlıksız olduğu bir dünyadır.

İşin daha temelinde, kanunların erişemediğı işletmelerle ilgili kontrol tedbirlerinin başarısızlığı yatar. Çünkü yeni fırsatların farkına varanlar, sadece kova tüccarları veya mavi süet ayakkabılar içindeki pazarlayıcılar değil, lekesiz ünvanlarıyla bankerlerdi. Ekonomik Majino Hattı'nı aşmayı onlar da başardılar.

Bugün, merkez bankalarının haricinde o kadar çok ülkeye yayılmış, hepsi de çeşitli ulus-üzeri grup ve bankalar kümesi tarafından sahiplenilen o kadar çok yeni banka vardır ki hiç kimse bunların sorumluluğu-

nu yüklenmek istemiyor. Eğer konsorsiyumdan oluşan bir banka iflas ederse ipin ucunu, kim tutacak? Böyle bir gönüllü ortaya çıkacak mı? Mesela ABD kendi bankalarından birinin Japon, İngiliz, İsveçli veya Alman'larla ortak sahiplendiği yabancı bir tali şirketini nasıl düzenleyecek? Bankacıları kendi ülkelerinde apaçık kanunsuz olan bir şeyi dışarıda yapmaktan alıkoyan nedir? (Ashında bu tür şeyler alışlagelmiş bir şekilde yapılmakta. Örneğin ABD bankalarının kurum tahvillerini sigortalamaları, satmaları veya dağıtmaları yasaktır. Fakat ABD bankaları ülke dışında sanki Wall Street tüccarları gibi davranıyorlar).

Böylesine şizofrenik bir ekonomide, bütün ülkeler bir başkasının düzenlemesini reddederken, bu dev bankaların onların gölgesinde işlem yapan diğerlerinin bir düzene oturtulması mümkün müdür? Martin Mayer "*Bankacılar*" isimli kapsamlı araştırmasında İngiltere Bankası'nın bir yetkilisinin sözlerine yer vermiş: "Citibank'ın Londra'da Amerikan düzenlemelerine uyup uymadığı beni hiç ilgilendirmez." Kitapta, bir İsveç Bankası'nın Zürih'teki faaliyetlerini denetlemek isteyen iki İsveçlinin havaalanına kadar polis eşliğinde götürülerek İsviçre'den nasıl sınırışı edildiği de anlatılıyor.

Acaba bir bankanın üst düzey yönetimi, bankaları detaylı anlamayı olanaksız kılacak kadar büyüyüp, yerinden yönetimi benimseyip, çeşitlendiğinde neler olup bittiğini nasıl anlıyor? Borçları ve alacakları altı yılda iki katına çıkan City Bank karlarının yarısını, 65 ülkeye yayılmış 311 kolu ve tali şirketinden sağlıyor. Merkez tarafından etkili bir denetime olanak vermeyecek kadar hızlı ve çok çeşitli işlemler uygulayan 22.000 deniz aşırı çalışana sahip. Bu durumda olan sadece Citi-

bank değil. Morgan Bank'ın Londra'daki bir yetkilisi şöyle diyor: "New York ne yaptığımı ancak ben onlara rakamları gönderdikten sonra anlıyorlar. Bu da onların müdahale etmeleri için çok geç olan bir hafta veya daha fazla bir zaman demek." Bu şartlar altında Zürih, Osaka, Frankfurt veya New York'taki bir banka müdürü, en temkinlisi bile olsa, bütün ipleri elinde tutabilir mi?

Almanya, İngiltere ve ABD'deki banka faciaları dikkatleri büyük bankaların bir cambaz gibi üzerinde yürümekte oldukları ipe yöneltti. Bunlar gerçekten aşırı büyümüş, bu büyüklükleri sindiremez hale gelmişlerdir. Majino muhafızlarının menziline ise çoktan çıkmışlardır. Almanya'da Bankhaus Herstatt çöktüğünde, ardında 100.000.000 dolarlık bir borç bıraktı. ABD'nin 18 büyük bankasından biri olan Franklin National sendelediğinde, tam bir felaketi önleyen tedbirler zorlukla alınabildi.*

Bank Credit Analyst'in kısa bir süre önce yaptığı açıklamada herşey açıktır: "1974'ün ilk yedi ayında Avrupa Bankacılığının yapısı otuzların banka bunalımından bu yana görülmemiş bir kargaşa yaşadı." ABD açısından durum ise Mayer'in 500 sayfalık, ayrıntılı araştırması sonucunda belirttiği gibi: "Sistemde her an

* Franklin'in denetleme hisseleri, 1972'de, Vatikan'la sıkı bağlara sahip, karanlık bir maliyeci olan ve daha sonraları iflasın eşliğindeki İtalyan hükümetini kurtarmak için Franklin'in adını kullanmakla suçlanan Micheal Sindona tarafından satın alınmıştı. Yıkımdan sonra FDIC Franklin'in posasının Avrupa'lı (Alman, Hollandalı, Avusturyalı, Fransız, Belçika'lı, ve İngiliz) ve Amerikalı'lardan oluşan bir konsorsiyuma satılmasına karar verdi. Bu konsorsiyum işe yarar ne varsa toparladı. Asla ödenemeyecek bazı borçları da içeren döküntü Federal İhtiyat Bankasının kapısına boşaltılarak, kamuya havale edildi.

ortaya çıkabilecek, milyarlarca dolar tutarında borç açığı vardır. Şu anda, inşa edilen bankacılık yapısı çökebilir ve bu borçların hepsi infilak edebilir. Dozenleyici önlemler bankaların daha çok büyümesine ne kadar izin verirse, çöküşün getireceği felaket de o kadar büyük olacaktır.

Sorun; o kadar güven beslediğimiz bu düzenleyici mekanizmanın, eskimiş ve artık durumu kontrol edemez hale gelmiş olmasıdır. Acaba merkez bankaları kendi ülkelerinde ne derece etkili olabiliyorlar? London County Menkul Kıymetler Bankası ikincil bankalar arasında bir kriz yaratarak iflas ettiğinde *London Times*'in ifadesiyle "Birçok banka, bankacılık kitaplarında yazılı kuralların hepsini çiğnedi". Bütün bunları okurken kontrolü elinde tutmak için gerekli yeni haber sistemlerinden yoksun Bank of England konu ile hiç ilgisi olmayan veriler içinde boğuluyordu. Eski mekanizmaların başarısızlığı ve yeni, denetim altına alınamayan güçlerin ortaya çıkışı, dış kambiyo pazarını; köşelerinde kumarbazların, şeyhlerin, çokuluslu şirket yöneticilerinin, gangsterlerin, fahişelerin ve üst zümre pezevenklerinin toplandığı gösterişli bir kumarhaneye döndürdü.

Dış kambiyo tüccarları kendi bankaları adına milyonlar kaybeterek, International Currency Review'un dediği gibi "döviz dalgalanmalarından muazzam boyutlarda kazançlar" elde ediyorlar, I.C.R., bunların araba ve telekızlar- gibi "dayanılmaz cazibelere" boyun eğdiğini cesurca anlatıyor. Merkez bankalarının sonuçları acımasızca tüketicilere ve vergilere yansıtılan (sadece son beş yıldaki) zararları yaklaşık 10 milyar dolardır.

KELEBEK AĞLARI

Eğer dünya bankacılık sistemi kontrolden çıkmanın eşiğinde sallanıyorsa, bunun bir nedeni kulağa tatlı gelen "Avradolar" kelimesidir. Jetler, bilgisayarlar, nükleer bombalar, DOT ve bikiniler gibi Avradolar da 1929'da yoktu. Bunlar sanayi medeniyetinden, sanayi-üzeri medeniyete geçiş döneminin ürünüdür. Bilgi sahibi olmayan birçoğumuz için Avradolarlar ABD dışın-da muhafaza edilen ama normal ulusal bankacılık kurallarına tabi tutulmayan yeşil sırtlı Amerikan banknotlarıdır. Bunlar bir bakıma devletlerin üzerinde bir para birimidir.

Hayale benzerler, neredeyse fizikötesi bir şeydirler. Bir Avrupa veya Asya bankasına yatırılmış gerçek tedavüldeki "sahici para" olabilirler. Veya sadece çeşitli defterlerin yapraklarındaki karmaşık kayıtlarda varolabilirler. Örneğin bir Amerikan çokuluslu şirketi Şikago'daki bir bankadan Milan'daki bir bankaya 10 milyon dolar nakledebilir. Milan Bankası, bu nakilin desteğiyle, Manchester veya Marseille'de zor durumdaki bir şirkete 50 milyon dolar gönderebilir. Gerçek anlamda para değişimine gerek yoktur, ellerinde, yeşil banknotlarla dolu çantalar taşıyan kuryelere de ihtiyaç duyulmaz. Ama üzerinde merkez bankalarının hiçbir denetimi olmadığı 50 milyon dolar İngiltere veya Fransa'ya girecektir.

Böylece büyük Avradolarlar Almanya'da, Belçika'da veya Bahamalar'da toplanarak, yerel ekonomilerini çekip çevirmek için uğraşan politikacı ve uzmanlara büyük sorunlar yaratacaklardır. Avradolar bazen enflasyonu arttırırlar, bazen ödemeler dengesini altüst eder-

ler, bazen de herhangi bir karmaşada hemen yer değiştirebilecekleri için, tedavüldeki para miktarını büyük oranda değiştirirler. Bu konuda karmaşık bir kitap yazan Jane Sneddon Little, bu etkileri kırmaya çalışan merkez bankası yöneticilerinin durumunu "kelebek ağıyla bir fili yakalama" çabasına benzetiyor. Kitabının bir başka yerinde ise şöyle diyor: "Dünyanın en güçlü ülkeleri bile ekonomilerini, bu hayaletlerin dala-verelerinden korumuyorlar."

Avradolarları bir sorun haline getiren şey çoğumuzun onları sevmesidir. Avradoları Ruslar ve Araplar sevdi, çünkü; onlara ABD dışındaki dolarlara ulaşma imkanı verdi- Eğer dolarlar ABD içindeki bankalarda tutulsaydı, herhangi bir gerginlik esnasında ABD hükümeti bunları dondurabilirdi. Avradoları Amerikan çokuluslu şirketleri sevdi, çünkü; Dongu, Piaster, Dinar veya Baht'a göre daha güvenli ve daha kolay ulaşılabilirdiler. Ve Avradoları özellikle bankacılar sevdi, çünkü ne kadar ve ne zaman isterlerse, merkez bankalarının ihtiyatla ilgili herhangi bir sınırlamasına çarpmadan borç verebiliyorlardı. Böylece çok kazançlı bir şekilde borç verip, gerçek, yani, ulusal (bu yüzden de denetlenebilen) parayla toplayabileceklerinden, çok daha büyük miktarlarda krediyi toplayabiliyorlardı.

Bugün Avradolarların yaklaşık 180 milyara yakını hiçbir devlet kontrol mekanizmasına yakalanmadan başıboş dolaşiyor. Bir köşe yazarının "IOU*"lardan oluşan bir papatya zinciri" olarak nitelediği Avrupa Para Sistemi kimsenin anlayamayacağı, kontrol edemeyece-

* İngilizce "ben sana borçluyum" anlamına gelen I Owe U (you)'nun kısaltması bir çeşit borç senedi.

đi ve yönetemeyeceği kadar büyümüştür.

"HER YERDE"Kİ DOKUNAÇLAR

Avradolarlarla birlikte ulus-üzeri bankaların büyümesinin de bir rastlantı olmadığını söylemek herhalde gereksizdir. Bunların her ikisi de bir başka yeni koruma hizmet etmek için gelişti. Bu kurumun adı "Dünya", diğer adıyla "çokuluslu" veya (bazen) "ulus-üzeri şirket"dir.

Büyük, uluslararası şirketler elbet de yeni değildir. Daha 20. yüzyılın başlarında "United Fruit", "Standart Oil", ve "International Nickel" gibi şirketler dünya çapında iş görüyorlardı. "Amaconda Cupper" ve "Coca Cola" hemen ardından listeye girdiler. Daha sonraları Hollanda'dan "Philips", İngiltere'den "İmparrial Chemical Industries" ve "British Petroleum", Almanya'dan I.G. Farben, İsvicre'den "Nestle" geldi. Bu şirketler muz topladılar, petrol aradılar, çikolata paketlediler, alkolsüz içki, dikiş makinası ve buna benzer şeyler sattılar.

Ama, uydu ve bilgisayar ağlarının ortaya çıkıp, telekominikasyon çağının başlaması ve Amerikan şirketlerinin Avrupa'yı istila edip "çokuluslu" patlamayı gerçekleştirmesi ancak İkinci Dünya Savaşından sonra olmuştur. 1950 yılında Amerikan şirketleri başlıca Kuzey Yarımküre ve Ortadoğu'da ve içeriği büyük ölçüde petrol ve mineral olan 12 milyarlık dış-yatırımda bulundular. 1968 yılına kadar bu, üçte ikisi Avrupa'da ve içeriği doğal zenginliklerin çıkarılmasından çok imalat ve ticaret ağırlıklı bir rakam olan 65 milyara fırladı.

1960'larda doların talihinin ters dönmesi ile Courtaulds, Bayer ve Pechiney gibi firmaları Amerika'ya getiren bir Avrupa yatırım dalgasına dönüştü.

Bugün çok uluslu şirketler dünya üretimine egemendirler. Öyle ki "*Detente*"nin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisi hakkındaki bir raporunda, Latin Amerikalı ekonomist Horocio Godoy, 140 Amerikan çokuluslu şirketinin toplam satışlarınının 380 milyar dolar olduğunu belirtiyor- Bu rakam ABD ve SSCB dışında bütün ülkelerin milli hasıllarından daha fazladır. Bazı şirketler, ekonomik olarak, içinde çalıştıkları ülkeden daha büyüktür. Amerikan Senatosu Mali Komitesininin 1970 istatistiklerine dayanarak brüt milli hasılları karşılaştırdığı bir çalışma; General Motors'un, Güney Afrika'dan; Ford'un, Avusturya'dan, Exxon'un, Danimarka'dan; ITT'nin Portekiz ve Peru'dan daha büyük olduğunu ortaya çıkarmıştır. Çokuluslu şirketler, kendi istihbarat ağlarını, uçak filolarını, bilgisayar bankalarını işletirler. Bütün konularda genellikle içinden çıktıkları ülkelere bağımsız kendilerine özgü bir dış politika izlerler. 1973 Petrol krizinde Exxon yöneticileri Amerikan birliklerinin petrol tedarikini kesmeye yönelik arıtma verilerini Suudi Arabistan'a bu nedenle verdiler. ITT'nin Allende Yönetimi sallandırması için Amerikan Hükümetini sıkıştırması, hatta bunun karşılığında bir miktar para teklif etmesi de buna iyi bir örnektir. (Gerçi Amerikanın, bu iş için, sıkıştırılmasına gerek yoktu, ama, bu apayrı bir konu) Çokuluslu şirketlerin hareket tarzları, sıksık, içinde buldukları ülkenin ekonomik politikasıyla çakışabilir. Bu durum sadece gelişmekte olan zayıf ülkelere has değildir. İngiltere'de, fiat komisyonu Shell Chemicals'ın %50 oranında fiat artışı istediğini reddedince, şirket İngilte-

re'ye yaptığı satışları durdurma tehdidinde bulundu.

Çokuluslu şirketler, ekonomistlerin "teknolojik rasyonalizasyon" olarak adlandırdıkları gelişmeden yararlanmak için kolları sıvadılar. Küçük şirketlere göre en son teknolojiyi daha etkili bir şekilde kullanıp, küçük şirketlere göre daha ucuz üretim yapabiliyorlar. Yerel ekonomilerin özelliklerinden yararlanarak, ülkenin birinde parçaları üretebilir, diğerinde montaj ve rütuşlarını yapabilir, bir üçüncüsünde boyayıp hazır hale getirebilir, dördüncüsünde depolayabilir, beşincisinde de satabilirler. Projelerini, hükümetleri bağlayan ulusal sınırların üzerinde çok daha iyi koordine edebilirler. Yarışta oldukça önde olan IBM, 360 bilgisayarının üretimi için Almanya, İngiltere ve Amerika arasında koordine sağladı. Ama bunların hiçbiri Dünya şirketlerinin büyümesinin asıl nedeni değildir.

Aynı paralarını idare eden bankalar gibi çokuluslu şirketler de tek bir ülkenin kanunlarıyla bağlı, küçük şirketlerin sahip olmadığı bir özgürlükten yararlanıyorlar. Çokuluslu bir şirketi ele almak kıvranan bir balığı iki parmakla yakalmak kadar zordur. "Yaratıcı muhasebe" sayesinde, vergi yükümlülüklerini bir ülkeden diğerine kaydırarak en aza indirirler. Üretimi, ücret, güvenlik ve sağlık koşullarının daha düşük olduğu ülkelerdeki tesislerine aktararak herhangi bir ülkenin işgücü standartlarından kurtulabilirler. Eğer bir ülke çevre kirlenmesine karşı sıkı önlemler alırsa, çokuluslu şirket, üretimi, nehirlerini kolayca kirletebileceği bir başka yere kaydırır. Dahası çokuluslu şirketlerin, ödemelerini hızlandırma ve yavaşlatma kararları, ülkeler arası döviz akışında ulusal planları, ödemeler dengesini, döviz kurunu altüst eden ani değişiklikler yaratır.

Buhran sonrası dönemin düzenleyici tedbirleri çokuluslu şirketler gözönüne alınmadan hazırlanmıştır.

DEĞİŞKEN DOLAR

Dünya ekonomisini eski kabuğuna aykırı bir yönde değişmeye zorlayan etkenlerden biri de oynak döviz kurlarıdır. Eskiden standart olarak altınla dengede tutulan döviz kurları, günümüzde, her an değişen bir sisteme bağlanmıştır. Süper sanayi devriminin en göze çarpan niteliği özel, enformasyonel ve mülk ilişkilerinde gittikçe hızlanan bir değişim ve bu değişikliklerin hiç durmamasıdır. Oynak döviz kuruna geçiş uluslararası para sistemini de bu değişikliğin içine itti.

Avrupa'nın yıkıntılar içerisinde, dolarınsa kral olduğu II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında New Hampshire'in Bretton Woods isimli bir kasabasında yapılan bir toplantıda doların diğer paralarla resmi değişiminde kullanılacak değerlerini donduran bir anlaşmaya varıldı. Bu anlaşmaya göre dolar bu değerlerden ancak, artı veya eksi yüzde birlik bir değişime uğrayabilirdi. Bunun bir gereği olarak Dolar altın karşısında sabit bir kura bağlandı ve ABD Hükümeti dolara bu değer üzerinden işlem yapmayı kabul etti. Bu değer Ons başına 35 Doları. Bütün bunların amacı; Doların üzerine kurulu; herkesin, her zaman bir doların kaç Pound, Mark veya Yen olduğunu tam olarak bilebileceği; nispeten kararlı bir sistem yaratmaktı.

Bu nispi kararlılık, gayet açıkça görüldüğü gibi, diğer kapitalist ekonomilerin zayıflığı karşısında ABD Ekonomisi'nin üstünlüğüne bağlıydı. Ama ABD'nin

üstünlüğü Almanya, Fransa ve Japonya'da 50'lerde görülen ekonomik canlanma ile solmaya yüz tuttu. Amerikan şirketlerinin, dolarları dışardaki fabrikalarına akıtarak ABD ödemeler dengesini bozması, bu üstünlüğü iyice azalttı. Ve en sonunda Vietnam Savaşı'nın maliyeti, ekonomik güç dengesini altüst etti.

Güç dengesindeki bu değişiklik on sene öncesine kadar birçok ekonomistin farkında olduğu bir gerçektir. Bu ekonomistlerden birisi Belçika'lı bir Marksist olan Ernest Mandel'dir. Mandel 1965'de yazdığı bir yazıda şöyle diyor: Bugün ABD'nin diğer ülkelerdeki toplam yükümlülükleri, ABD'nin toplam altın stoğundan daha fazladır. Bunun anlamı şudur: Yabancı bütün bankalar, borçlarını aynı anda ve hemen dolar değil de altın olarak isterlerse, ABD bütün altınlarını kaybeder ve dolar çöker. Mandel hiç de haksız değildi.

15 Ağustos 1971'de kapıdaki enflasyon, yerle bir olmuş ödemeler dengesi, Doların (resmi değil ama) gerçek değerindeki düşüş, karşısında, ABD Hükümeti bir açıklama yaparak, bundan böyle hiç kimseye 35 dolar karşılığında altın vermeyeceğini duyurdu. Döviz kurları o kadar çılgınca dalgalanıyordu ki, dört ay sonunda anahtar hükümetlerin hepsi, kurları serbest bırakmak zorunda kaldı. Ve ortada hiçbir "kararlılık" iddiası kalmadı.

O zamandan beri, sayısız konferans düzenlendi, fakat belirsizlik bir türlü silinemedi. Oynak kurun fazileti ve günahları üzerinde neredeyse tabu haline gelmiş karmaşık tartışmalar var. Ama ortada, oynak kurla nasıl başa çıkılacağı bir yana, oynak kura geçişin sonuçları üzerinde bile ortak hiçbir fikir yok.

Eskiye ait bütün kurumların ve bütün ekonomile-

rin, dönüşü olmayan bir biçimde içine çekildiği uluslararası ekonomik yarışın kurallarının ne kadar değiştiğini böylece gördük. Artık ortada, çok daha büyük meblağların döndüğü yepyeni bir dünya kumarhanesi var.

Bütün dünyanın içinde bulunduğu, bu ekonomik yarışta en önde gidenler, hiç kuşkusuz, petrodolar kazançlarıyla, petrol şeyhleridir. Dünya para tarihinde ilk defa bir grup ülke bu kadar çabuk ve kesinlikle, bu kadar büyük bir ganimeti elde edip, bütün sistemin düzenini bu şekilde bozmamıştı. Sanayileşmiş ülkeler tamamen akaryakıtı dayalı birer monoküldürler. Geleceğin toplumunu çeşitlendirilmiş bir sosyal tabana dayanacağı gibi, çeşitlendirilmiş bir de enerji tabanına sahip olacaktır. Bununla birlikte, şu an için, petrol paralarını tekrar devreye sokmak -ödemeler dengesinde felaket sonuçlar görmemek için sistemin geribeslemesini yapmak- bankacılık sisteminde, daha önce görülmemiş bir gerginliğe neden oluyor. Böyle bir sorun bırakın yirmileri, otuzları, Ekonomik Danışmanlar Konseyi üyesi Garry L. Seevers'in dediğine göre "5.10 yıl öncesine kadar hayal bile edilemeyecek bir sorun" idi.

Araplar ve petrol üreten diğer ülkeler seneler sonra 1973'te kartellirini etkin bir şekilde organize edip, takip eden onbeş ay içerisinde ham petrolün fiyatını yüzde 400 arttırdıktan sonra, Orta Doğu büyük bir para dalgasının içinde kaldı. 1974 Temmuz'unda Dünya

Bankasının yaptığı bir tahmine göre 1980'e kadar, petrol ihraç eden ülkeler 653 milyar dolarlık bir servetin sahibi olacaklar. Bu servet 1985'e kadar 1.2 trilyona ulaşacak. Amerikan Hazine Müsteşarlığı'nın daha soğukkanlı tahminleri ise bu değer 1980'e kadar 200-250 milyar dolar olacağı doğrultusunda. Yeni nesil ekonomistler bu finansal birikimin kontrol edilebileceğini söylüyor- yani dünya para sistemini altüst etmeden.

Ama ekonomistler sistemin petrodolar sorunuyla başa çıkabilecek yeterlilikte esnek olup olmadığı üzerinde tartışırken, bütün hesaplarını yanıtabilecek çok önemli bir hususu gözardı ediyorlar. Bu hususu; Florida'lı bir profesör olan Howard T. Odum'un İsveç Kraliyet Akademisine sunduğu bir raporda ortaya attığı ve bütün enerji uzmanları ve mali bilginlerce dikkate alınmayan "Net Enerji" kavramıdır. Sanayi için elverişli petrol rezervlerini ve diğer bütün enerji kaynaklarını değerlendirmede yapılan bütün hesaplar "net" değil potansiyel "toplam"a dayalıdır.

Libya, Louisiana veya Kuzey Denizinden X varil petrol veya Rocky Dağlarından X ton kömür çıkarılabileceği hesaplanır. Bu sayılar doğru olabilir. Ama bu miktarda enerjiyi elde etmek için belli miktarda enerji harcamak gerekmektedir. Denize kurulmuş her petrol kuyusu, her kömür ocağı veya her nükleer tesis bir enerji kazancıyla beraber, bir enerji harcamasını da temsil eder.

Bu durum, elverişli enerji miktarının söylendiğinden çok daha az olduğunu gösterir. Çünkü gün geçtikçe kömür ve petrol için daha derinlere inme ve daha karmaşık nükleer tesisler yapma zorunluğuna karşısında

enerji elde etmek için sarf edilen enerji masrafları (da) artmaktadır. Bu masrafları gözardı etmek; bir mağazanın gelir defterine sadece satış bedellerini kaydedip, satılan malların tüm giderlerini unutmaya benzer.

Tablo hiç de berrak değildir. 1929'dan bu yana elde edilen "net" enerjiye bakarsak, enerji masraflarında hızlı bir artış görürüz. Amerikan Jeolojik Araştırma Derneği üyesi M. King Hubbert, araştırma için kazılan her brime düşen, çıkarılan petrol miktarını ölçerek, daha az petrol için, daha fazla masraf yapıldığını göstermiştir. 1930'ların Amerikasında kazılan her ayağa 275-300 varil ham petro düşüyordu. 1970'e kadar bu rakam 20-30 varile düştü. Net enerji kavramının en önemli sonuçlarından biri; enerji açısından alınacak olursa (dolar değil) Arap petrolünün kömür ve nükleer enerjiden kesinlikle daha ucuz olduğunu ortaya çıkarmasıdır. Odum, ayrıca, sanayileşmiş ülkelerde son günlerde artan enflasyonun sebebinin (de) net enerji masraflarındaki artış olduğunda ısrar ediyor.

Burada enerji, ekonomi ve mevcut durumu köklü bir şekilde değiştirebilecek diğer alternatif kaynakları tartışmayacağız. Şu an için, "1929"la mukayese edilemez ve geleneksel ekonominin çözümlemede yetersiz kaldığı yepyeni bir durumun varlığını kabul etmemiz yeterlidir.

AŞIRI KİTLİKLER

11 Ocak 1931 tarihli "*St. Louis Post-Dispatch*" gazetesinde Fitzpatrick imzalı bir karikatür, 1930'lu yıl-

ların şartlarıyla, şu anda yüzyüze olduğumuz şartların, birbirinden ne kadar farklı olduğunu, çok açık bir biçimde gözler önüne serer. Karikatür; üst üste üç kareden oluşmuştur. Altında "çok fazla petrol" yazılı en üst karede göklere petrol fışkırtan petrol kuyuları resmedilmiş. "Çok fazla buğday" alt yazılı orta karede, dolup-taşan petrol ambarları görülüyor. Bir çorba kuyruğunun görüldüğü alt kare ise "çok fazla sefalet" alt yazılı.

Aşırı üretimle uğraşmak durumunda kalan, bunalm döneminin ekonomist ve politikacıları, talebi arttırmak için halkın alım-gücünü arttırmaya uğraştılar. Ekonomist Leonard Silk'in deyişiyle bugünkü buhran "en çarpıcı belirtileri yiyecek kıtlığı, artan yiyecek fiyatları ve petrol kıtlığı ile artan enerji fiyatları olan bir arz yetersizliğidir.

Dünya nüfusu 1929'dan bu yana iki kat artmıştır ve hızla, artmağa devam etmektedir. Bu durum bizi daha karlı arazi ve kaynakları kullanmaya zorlamaktadır. Nüfus ve kaynaklar arasındaki bağıntılar, araştırmaların ortaya koyduğundan daha karmaşıktır, ve manevi değerlerle, politikayla, sınıflararası ilişkilerle, dinle ve kültürle, araştırmacıların kabul ettiğinden çok daha fazla içiçedir. Nüfusun, kaynaklardan daha hızlı arttığını ve artacağını, öngören Maltuzcu inanış; insanın kültürel ve teknolojik hayal gücüyle büyük kaynaklar yaratabileceğine hiç şans vermez. Sonuçta dünyayı kıyamete sürükleyen bu tür düz kabullenmeler, günümüzde moda olan karamsarlığa sığınmaktan başka birey değildir. Bununla birlikte, periyodik bollukların yanı sıra, yiyecek ve boksit, bakır, kurşun, kromit, manganez ve magnezyum gibi (diğer) hammaddelele

olası kıtlıkların varlığını kabul etmek, hiç de bu moda-ya uymak anlamına gelmez.

1929 Dünyası koloni çağında yaşıyordu. Tamamıyla yeni bir politik düzenin ortaya çıktığı günümüzde; ucuz kaynaklar ve uysal yerliler dönemi sona ermiştir. Güçlü ülkeler sıralaması belirgin bir şekilde değişmektedir. Bu yeni dünya düzeninin yerine oturması savaşları gerektirebilir. Ama, sonuçta; kapitalist veya komünist, sanayileşmiş ülkelerinin şu an ellerinde bulunan bu muazzam güç azalmak durumundadır. Ve şu anda fakir, geri kalmış veya güçsüz olarak değerlendirilen birçok ülkenin gücü artacaktır. Bu; sadece radikal sol kanadın veya ütopyacıların görüşü değildir. Bu görüş şirketler dünyasında bile gittikçe daha fazla tanınmaktadır. Amerikan Ticaret odasının baş ekoomisti, Dr. Karl Medden'in deyişiyle "Sanayileşmiş ülkeler ile hammadde üreticisi ülkeler arasındaki güç dengesinde büyük bir değişim dönemi yaşıyoruz." 1920'lerde anti kolonici görüşlere sahip en azılı bir militan bile bu kadarını ümit edemezdi.

METABOLİK PATLAMA

Değişime uğramış ekonomik şartların bu şekilde hazırlanmış bir katoloğu bile; geleceğin, geçmişi aynen tekrar etmeyeceğini (yani geleceğin ekonomik krizlerinin, geçmişinkilerden farklı olacağını) ispata yeterli olmayabilir. Hesaba katılması gerekli iki tane de psiko sosyal faktör vardır.

Birincisi; yüksek teknoloji sahibi toplumlar 40 yıl öncesine göre daha fazla çeşitlenmişlerdir. Yeni iş sa-

halarının sayısı büyük ölçüde artmıştır. Artık daha fazla altkültürlüler, daha fazla çıkar grupları ve daha fazla politik güç vardır. Bölgesel farklılıklar kaybolacağı yerde, daha fazla yoğunlaşıyor. Britanya'da İskoç'lar ve Galler kendi yönetimlerini talep ediyorlar. Belçika'da duvarlarda "Pouvoir aux Provinces*" yazıları okunmaktadır. Fransa'da Korsikalılar ve Breton'lar ayrılmak için homurdanıyorlar. Kanada'da Qyebec ve Britanya Kolombiya'sı eyaletleri, toplumun bütününden farklı olduklarını üzerine basarak vurguluyorlar. Amerika'da bütün milletlerin içinde kaynaştığı pota, yeni çoğulculuk akımlarıyla çatırdıyor. Toplumsal çeşitlenmeye yönelik bu tarihi değişiklik, montaj döneminin en belirgin özelliği olan standardizasyon ve tektipliğe büyük bir karşıtlık teşkil etmektedir. Bu çok çeşitlilik; toplumun sanayi tabanından kaymakta olduğuna; monokültürden, çokkültürlülüğe doğru yol aldığına işaret etmektedir. Ekonomik bunalıma; monokültürün gösterdiği tepki ile, çokkültürün gösterdiği tepki farklıdır.

70'leri, 30'lardan değişik kılan ikinci can alıcı faktör de sorunların parlama hızlarındaki farklılıktır. Her ekonomi, kendini belirli bir sürate uydurur. Hükümetlerin ekonomik değişimlere tepkileri, iş muamelelerinin hızı, hep, "kültürel sürat" diyebileceğimiz bir sistemin parçalarıdır. Yeni iletişim ve taşımacılık teknolojilerini ele alırsak, bugünkü ekonomi, büyük bunalım ve hemen ertesine göre birkaç kat daha hızlı işlemektedir.

"Gelecek Şoku"nda (Future Shock) teknolojik ve

* Povvoir Aux Provinces: İktidar, eyaletlerindir.

toplumsal değişimin hızlanmasının kişi ve kurumlarda yolaçtığı ciddi bozulmaları anlatmıştım. Şimdi bu hızlanma ekonomide de başgöstermiştir. İşte bu nedenle Fortune halihazırdaki ekonomik buhranın ne kadar şaşırtıcı bir hızla ortaya çıktığını tedirgin bir ifadeyle anlatıyor. *Business Week* kredi büyümesi ile ilgili bazı rakamlar aktardıktan sonra şöyle devam ediyor: "Ekonomi bakanlığının ne kadar çabuk büyüdüğü hayret vericidir. Aslında daha da şaşırtıcı olan, evvelce anlatılan Avradoların büyüme hızıdır. 1960'ların ortalarında, bu para ve kredi havuzu yıllık ortalama %25'lik bir hızla artıyordu. Bu hız 1969'da %50'ye ulaştı. Bunu takip eden üç yıl içinde bu hızda bir düşme görüldü, ama bu rakam 1973'de tekrar %37'yi buldu. Ne olursa olsun, böylesine hızlı bir büyüme, derin "uyarlama" zorluklarının varlığını gösterir.

Avradolarlar, büyük bir süratle çoğalıp büyüdükları gibi; elektronik hızlarla da yer değiştirirler. Ekonomist Jane Little; bunların hızlarının, merkez bankaları için yarattığı korkunç problemleri ele alırken, paranın, bir ülkeden, diğerine, yarış edercesine dolaşımını "hayret verici" olarak değerlendiriyor. Bu değişmeler, gerçekten o kadar hızlıdır ki "İsveç gibi bir ülkenin bütün para stoklarının üçte biri büyüklüğünde meblağlar "bir gece içerisinde" toplanabilir ve sonuçta doğal olarak, banka faciaları da şaşılası hızlarla gelişiyor.

Günümüzde, şirketler, sermayelerini 24 saat gibi kısa dönemler için bile dağıtıyorlar. Elde bulunduru lan tahviller de devamlı bir değişmektedir. Bir Pittsburg üretim firması yetkilisi şöyle diyor: "Bu günkü pazar şartları içinde, bir şeyi elde tutmak, 'kendi ipini kendin çekmek' demektir.

Bu sürat sonucunda, para ile birlikte; kurumsal ilişkiler, planlar, insanlar da çok çabuk değişmeye başladı. Örneğin 1974'de Amerikan reklam endüstrisinde, bir ajanstan, diğerine nakledilen para miktarında %26'lık bir artış kaydedildi. Detroit'de otomobil üreticileri önlerindeki bir seneyi planlamak yerine 60 günlük çerçevelerde iş görüyorlar. İngiltere'de iş bulmadan sorumlu bakanlık; işsizler listesine, hergün 300.000 ile 350.000 arasında insanın girip çıktığını bildiriyor. Bu rakamın, toplam çalışan nüfusla karşılaştırıldığında, çok fazla olduğu görülür. Değişimin bu hızı, her kesimden insanı etkileyen, sınırlı ve kısa süreli durumlar yaratıyor. Böyle bir durumda iki şey ortaya çıkar. Sistem çeşitlenmeden ötürü daha karmaşık hale gelir ve sistemin metabolik hızı çok artar. Bu iki faktörün birleşmesi ise -karmaşıklık ve hız- patlayıcı bir etkiye sahiptir.

AŞIRI YÜKLÜ SİSTEMLER

Ekonomik nedenlerden apayrı olarak, uyum ve bilgi yetersizliklerinin etkisiyle aşırı yüklenmiş, sendeleme ve yıkımın eşiğine gelmiş toplumsal sistemlerimiz ile yeni bir ekonomik krize yaklaşıyoruz. Sanayi toplumunun dayanaklarından biri doğrulukla belirlenmiş hedeflere çok yoğun ve hızlı; bilgi, enerji ve para akışıdır. Fakat bunamış sanayimizin ihtiyar yapısı bu şartları yerine getirmeye uygun değildir.

Klasik 1929 tipi bunalımlarda, ekonomilerin derdi aşırı üretim idi; enflasyon döneminde talep çığına döndü. Bugün ise, bu ikisi arasında düzensiz bir titre -

şim dönemi yaşıyoruz. Bu iki kutuba gerili çelik bir te-
lin tıngırdaması gibi; Beyaz Saray bir ay vergi indiri-
minden, bir sonrakinde vergi artışından bahsediyor.
Tüketiciler bir gün, harcamalarını kısıp, tasarrufla
enflasyonu dizginlemeye teşvik edilirken; ertesi gün,
alışveriş yapmak vaanseverlikle özdeşleştiriyor. Maji-
no muhafızları, bir sonraki hedeflerini bilmeden taret-
lerini ateşleyip duruyorlar.

Borsadaki titreşimler acı bir şakaya kaynak oldu.
Seneler önce J.P. Morgan'a borsayı tarif etmesi isten-
diğinde, cevabı "dalgalanan bir şeydir" olmuştu. Bugün
Financial World dergisi "dalganma şoku"ndan bahse-
diyor ve şöyle devam ediyor "Pazar hareketleri o kadar
arttı ki, normal olarak aylarla değişen fiatlar, hafta-
larla; haftalarla değişenler günlerle; günlerle değişen-
lerse saatlerle değişmeye başlamıştır. Pazarın geleceği
bu kadar çabuk görmesi mucizedir! Eğer hız böyle art-
maya devam ederse 21. yüzyıldaki işlemleri önümüz-
deki hafta içerisinde yerine getirmeye başlayabiliriz,
dikkatli olun."

Belli bir görüş açısına sahip herkesin; dikine hızla
düşen fiatlar kadar, fiat dalgalanmalarından da kork-
ması gerekir. Çünkü her ikisi de sistemin kararsızlığı-
na işarettir.

Bu çılgınca titreşim sadece borsaya özgü de değil-
dir. *Baron* Dergisinin şu sözleri tüccarların da ne ka-
dar tedirgin olduğunu gösterir: "Birçok tüccar bir tür
nostalji içerisinde, üç yıl öncesinin, nispeten düzenli ve
herkes tarafından kabul gören fiat sistemine özlem du-
yuyor. Çünkü bu aşırı dalgalanmayı tedirgin edici bu-
luyorlar... ve yüksek fiatlar onları da korkutuyor. Mı-
sır'daki 3 sentlik değişimin yarattığı heyecanı hatırlı-

yorlar. Günümüzde artık limitleri zorlayan değişiklikler sıradan şeyler ama artık heyecan verici değil, korkutucu."

Tedirgin olmakta haklılar çünkü, sistem analizi, bu çılgın titreşimlerin, genellikle bir çöküşün önbelirtisi olduğunu söylüyor ve bu titreşimler toplumun birçok kesiminde kendini gösteriyor. Bütün bunların sonucu dalgalar halinde bozulmalar ve çıkkılar. Posta teşkilatları, sağlık sistemleri, trafik, güvenlik ve hızsızlaşma hizmetleri, sanayi sisteminin gerektirdiği düzenlilik yerine, ani yığılmalar ve ardından takip eden ani boşalmalar süreci içerisinde işliyor.

Sistemlerin karmaşıklığı ve birbirleriyle bağlantılı oluşu, büyük ölçekli yıkımların olasılığını arttırıyor. Sistem analizci Roberto Vacca; son yılların en kramsar kitaplarından biri olan "*The Coming Dark AGE*" (Yaklaşan Karanlık Dönem") adlı kitabında şöyle iddia ediyor: "Büyük sistemlerin tehlikeli, düzensiz ve ekonomik olmayan boytlarda çeşitlenmesi, sonuçta, en azından bundan önceki büyümeyle aynı ölçüdeki bir yıkımı getirecektir." Vacca birbiri ardınca ortaya çıkan çöküntüler sonunda toplu çöküşün geleceğini tahmin ediyor ve olacakları 1965'te olanlara benzetiyor. (1965'de Kanada'dan New York'a kadar büyük bir bölge elektrik kesintisi nedeniyle karanlığa bürünmüş; buna su kesintisi, telefon irtibatlarındaki arızalar, gaz yokluğu gibi olaylar da eklenmiş ve bütün bunlar sonuçta hareket edemeyen araçların tıkadığı yollar; su, elektrik ve oksijenden yoksun, işlemez haldeki hastaneler ve suskun radyo istasyonları doğurmuştu. Roberto Vacca kitabının son bölümünde, söz konusu yıkımın, bu sistemlere tamamen bağımlı sanayileşmiş toplumlarda mil-

yonlarca insanın ölümüne neden olacağını öne sürüyor.

Bu tür felaketlerin olasılığını kabul etsek de, etmesek de şu bir gerçektir ki; 1929 dünyası, herşeyin daha basit ve daha ağır işlediği ve, aç ve işsiz olsa bile, her bireyin düzen içindeki yerini az çok bildiği bir dünya idi. Hızlı değişim, çeşitlilik ve karar gerginliği altındaki günümüz dünyası için bu durum geçerli değildir. Belirsizlik altında ezilen milyonların kimlikleri parçalanmış, sisteme olan inançları kaybolmuştur. Bu psikolojik gerçek çok önemli ekonomik sonuçlar doğurur. İngiliz Parlemantosü üyesi ve Avrupa Konseyi Başkan yardımcısı Raymond Fletcher şöyle diyor: "Enflasyon hakkındaki alışlagelmiş görüşe katılmıyorum. Ekonomik yıkımın toplumsal sonuçlarındansa toplumsal gerçeklerin ekonomik yıkımı getireceğine inanıyorum."

Raymond Fletcher'in *Gelecek Şoku* ile ilgili düşünceleri de şöyle: "*Gelecek şoku*, toplumsal gerçeklerle çok ilişkili. İnsanlar geleceği çok hızlı koşuyorlar. Bu harekette biraz da panik var. Somut olan herşeyi, bir an önce yakalamak zorunluluğu duyuyorlar. Sanki aksi taktirde, bu şansı tamamen kaybedecekler. Bu SENDROM şekere yöneltilen hücumda görülebilir-insanlar, İngiltere'den kıta Avrupasına geçip, bütün şeker stoklarını temizliyorlar. Herkes, daha fazlasını istiyor. Bu; gelişimin itici gücüdür. Şu andaki fark; insanların gelecekte korktukları için herşeye, şu an sahip olmak için hücum etmeleri... Bu durum enflasyonun açıklamasında, diğer ekonomik boyutlu tartışmalardan daha önemli bir yere sahiptir."

Ekonomimizin yeni öğelerini şöyle sıralayabiliriz; çok uluslu şirketler, bankalar ve sendikalar, kaynak

Üretici karteller, bir düzene oturtulamayan geniş para birikimleri, oynak döviz kurları, artan nüfus, güçlü ve yeni teknolojiler, temel hizmetlerde görülen bozulmalar, günlük hayatın psikolojik şartları. İşte bunlar; yakın gelecekte olacak ekonomik çöküşün çevresini oluşturacaklar. Bu evre, otuzları çevreleyen çevreden kökende değişiktir. Bu nedenle "1929" olarak özetlenen olay, ileride bizi bekleyen olaya kılavuzluk yapamaz.

MODASI GEÇMİŞ EKONOMİMİZ

3

1929 At gözlüklerini çıkarıp, yeni ekonomik gerçeklerle yüzyüze gelmeden önce, geleneksel ekoomi denen antik düşünce yapısından kurtulmamız gerekecek. Yağın gelecekte bizi nasıl bir ekonominin beklediğini görmek için, çarpıcı bir dizi senaryoya dalacağız. Fakat her şeyden önce düşünce yapımızın çağdıılığını kabul lenmemiz gerekli.

Bu çağdıılığı, en açık şekliyle enflasyon problemine yaklaşımımızda görebiliriz. Sol ve sağ görüşün sempatanları; yüksek karların mı yoksa, ücret artışlarının mı suçlu olduğunu bıkkınlık veresiye tartışılar. Fiat denetimleri, yüksek devlet harcamaları, tedavüldeki paranın gereksiz yere arttırılması, aşırı talep, istihdam politikaları. Bunların hepsi de suçlu zanlılarıdır. Birçok eser bunların incelenmesine adanmıştır. Bu konular üzerindeki tartışmaların büyük bir bölümü 30 yıl önce de aynı şekliyle vardı. Bundan önceki kuşakların bütün ekonomik araştırmaları yeni bir ekonomik kavram yaratmak yerine, nüanslar üzerinde odaklanmıştı.

Son zamanlarda tartışmaya yeni konular giriyor.

Bunların en çok üstünde durulması, petrol üretiminin Araplarca kartelleştirilmesi konunun yabancı bir çok kimse enflasyonun da, göbek dansı ve sıfır rakamı gibi (ama onlardan çok daha tehlikeli) bir İslam icadı olduğunu düşünüyor. Giderek, bütün tartışma; değişen nüfus-enerji-kaynak eşitliğinin hesabını tutmaya dönüştü. Daha marjinal enerji kaynakları için içine girdikçe, fiatların da artacağı öne sürülüyor. Bu temel sorunun ciddiye alınması yeni bir olay değildir. Ama bugün bile birçok ekonomist "netenerji" konusunda hiçbir şey duymamış veya duymuşsa bile hesaplarına bu faktörü katmamış durumda.

Mevcut uygulamaların hepsinin ortak özelliği, uygulamada sadece ekonomik olmalarıdır. Hepsi de ekonomiyi toplumsal sistemden, hava geçirmez bir şekilde tecrit edilmiş gibi ele alırlar. Sanki, ekonomi; hızla değişen değerlerden, üsluplardan, cinsel davranışlardan, dinsel görüşlerden, kültürel farklılıklardan, aile düzenlerinden ve kurumsal formlardan hiç etkilenmemiş gibi düşünülür. Geleneksel ekonomistler, enflasyon ve diğer sorunlara, kendi yarattıkları, ölçülebilir kurallar içerisinde çözüm arıyorlar. Fakat gerçeğe, böyle paketleme yöntemiyle ulaşamazsınız. Çünkü, herşeyden önce, ekonomi kapalı bir sistem değildir.

Bu nedenle burada ve başka yerlerde, zamanımızın en büyük değişiminin sanayileşmiş ülkelerde yaşanan toplumsal ve kültürel çeşitlenme olduğunu vurguladım. Bir zamanlar tek tip olan bu toplumların parçalanması, ekonomik işbölümünü etkiliyor.

Adam Smith'den bu yana ekonomistler ihtisaslaşmanın çok yararlı olduğuna and içmiş gibidir. Paul Samuelson'un klasik ders kitabında yazdığı gibi "şişman

insanların balık tutması, atletik yapılı olanların avlanması ve akıllı olanların büyücülük yapması" hepsi için en iyi olandır. Sanayileşmiş toplumlarda işbölümü; akıllara durgunluk verici bir düzeye ulaşmıştır. İşbölümünün kötü yanları, sadece işide yarattığı yabancılaşma üzerinde odaklanmıştır. Samuelson'un da dediği gibi: "ihtisaslaşmanın bazı bedelleri vardır;" yarım insanlar yetiştirmek- kansız katipler ve sırf kastan oluşan işçiler- ve toplumsal yabancılaşma oluşturması gibi." Ama bu gibi insani bedeller hep gözardı edilir, çünkü sistemin toplam etkinliği köklü bir şekilde artmaktadır.

İşbölümünün getirdiği avantajların bir üst sınırının olabileceği ve en azından ekonominin belli sektörlerine bu sınıra ulaşmış olabileceğimiz üzerinde çok az düşünüldü.

En basit işbölümünde bile işçiler, iki işlev üzerinde enerji sarfetmek zorundadır. Birincisi: kendi işini yapmak; diğeri ise sürece katılan diğer bölümlerle irtibatı devam ettirmek. Hendek kazıcısı, dokumacı, içci, liman işçisi-araştırmacı, kimyager veya mukavemet mühendisini saymaya gerek yok- hep bu irtibat üzerinde belli bir zaman ve enerji harcarlar. Kazıcı, arkadaşına "Biraz daha derin" veya "tekrar başlama zamanı geldi" diyebilir. Bu; kısa, görünürde basit mesajlar bile kesinlikle her çeşit işin koordinasyonunda şarttır.

Toplumun çeşitlenmesi arttıkça bu iki unsur -üretim ve irtibat- arasındaki denge "irtibat" lehine değişmektedir. İşte bu yüzden, günümüzde, milyonlarca insan elerinde kağıt parçalarıyla oradan oraya koşuyorlar. Gittikçe daha fazla insan enerjisi sistemde dengeyi sağlayabilmek için, bilgi alışverişi sürecine kay-

maktadır. Bunun sonucunda, sadece mesleklerde değil (masabaşı işlerinde artma, kasgücüne dayalı işlerde azalma), işler için tercih edilen kişilik çeşitlerinde de değişmeler oluyor (diğerleriyle iyi geçinen kişiler gibi).

Masabaşı işlerinin artması, ekonomik çeşitlenmeden ayrı olarak, toplumsal çeşitlenme ile de ilgilidir. Gelişen teknoloji, daha fazla işbölümü gerektirir. Bu da beraberinde, nüfus çeşitlenmesini getirir. Çeşitlenmiş toplumu oluşturan değişik yaşam biçimleri, altkültürler, etnik gruplar, farklılaşmış bölgelerde bir çok yiyecek ve hizmetin çeşitlenmesini gerektirir.

Kapitalizmin çağdaş eleştirmenlerinden Galbraith ve Marcuse gibi düşünürler, bu durumun tüketicinin şartlandırılmasının bir sonucu olduğunu ve aslında "gerçek ihtiyaç"ı yansıtmadığını ileri sürüyorlar. Bunun bir kısmı kuşkusuz doğrudur. Ama yiyecek ve hizmetlerde görülen bu hızlı çeşitlenme sistemin çok daha yüksek toplumsal ve kültürel çeşitlenmeye doğru kaydığını, yani sanayi toplumunun tektipliliğinin kaybolduğunu da gösterir.

Yeni ürün ve hizmetlere duyulan talep, yeni iş süreçlerinde, alternatif iş sahalarında, çeşitliliği de beraberinde getiriyor. Ve bu durum bir kez daha koordinasyonun maliyetini büyük ölçüde arttırıyor, ekonomi üzerinde adeta gizli bir vergi etkisi yapıyor ve diğer kaynaklardan ortaya çıkan enflasyonist etkileri çoğaltıyor. Sorun sadece para sorunu değil, aynı zamanda kontrol sorunudur. Geleneksel ekonominin sınırlamalarından kurtulmuş yeni nesil ekonomistlerden biri olan Hazel Henderson şöyle diyor: "Böylesine bir toplumsal ve fiziksel sistemde, değişkenler labirentinin modelini çizmek gittikçe zorlaşıyor. Modelini bilmedi-

ğiniz bir sistemi ise yönetemezsiniz."

Can çekişmekte olan Doğu'nun ve Batı'nın sanayi toplumları işte bu nedenle, kontrol edilemez bir kargaşanın içerisinde "boğuluyor" izlenimini veriyorlar. Henderson, bir işi halletmenin hem insani, hem de ekonomik açıdan gittikçe daha zorlaştığını belirten "toplumsal muamele" adını verdiği kışkırtıcı bir kavram ortaya attı. Sanki fazladan bir atalet engeli varmış gibi -sebebi enflasyon olan iç sürtünmede gözle görülür bir artış- sistemin biraz daha ayakta kalabilmek için verdiği uğraş, sonuçta yeni açmazlardan başka birşey getirmiyor. Henderson, bunu değişik bir şekilde şöyle açıklıyor: "Toplam milli hasılanın, her zamankinden daha fazla bölümü, anlaşmazlıklara aracılık etmek, cürümleri kontrol etmek, tüketiciyi ve çevreyi korumak gibi sorunlara ayrılmaktadır.

Ekonomistler, toplumsal denge problemini incelemeye başlamadıkça; toplumsal çeşitliliğin, yeni iletişim yapıları ve kültürel modellerin, ekonomiye etkisini anlamadıkça, enflasyon gibi basit bir sorunu bile çözemezler.

HIZLANAN EKONOMİ

Aynı şekilde, değişimin süratlanmesinin de gözle görülmeyen etkileri vardır. Günümüz yaşamının temposundaki hızlanma daha evvel hiç görülmemiş bir ekonomik tablo yaratıyor. Teknolojik yenileşmenin yanında, yeni çeşitlenmeler, nüfusun boyutu, eğitim seviyesinin artışı, sanat ve iletişimdeki yeni akımlar, endüstriyel ekonomilere artı enflasyonist baskılar uygu-

lamaktadır. Enflasyon, bir toplumdaki para miktarının mevcut ürün ve hizmetlerden daha hızlı artmasından kaynaklanır (Bu sebeple, hükümetler, para miktarını kontrol etmeye çalışırlar).

Bununla birlikte, ekonomistlerin de uzun zamandan beri kabul ettiği gibi, paranın değişim hızı, fiatları etkileyen ana etmenlerden biridir. Paranın bir cepten, diğerine hareketinin artması, harcamaların çokluğu demektir. -Ekonomistlerin "Paranın Hızı" diye adlandırdıkları olay- Bu olay da sonuçta para miktarının artması ile aynı işlevi yerine getirir.

Muhafazakar ekonomist Wilhelm Roepke'nin açıkladığı gibi: "Ekmeği bir defa yiyebilirsiniz, ama para defalarca kullanılabilir... Paranın elden ele dolaşımı hızlandığında veya bir başka deyişle, paranın cebimizde kalma süresi kısaldığında, aynı para, aynı zaman diliminde daha çok şey satın alabilir." Böylelikle para miktarı kısılmazsa veya ürün ve hizmetlerde bir artış sağlanamazsa, fiatlar artar. Para miktarını arttırmak ekonomiye bir doz "hız" vermek gibidir.

Yüksek hızda bilgisayarların, gelişmiş telekomünikasyon sistemleri ve çokuluslu banka ve şirketlerin ortaya çıkması sonucu, paranın dolaşım hızı son yıllarda büyük oranda artmıştır. Ama bu artışa etki eden, esasen toplumsal kökenli başka sebepler de vardır.

Toplumdaki derin değişiklikler çok hızlı olunca, bunun milyonlarca insan üzerinde sayısız etkisi görülür. Böyle bir toplumun bireyleri evlerini daha sık değiştirirler, daha sık terfi edilirler, daha sık aşağı seviyeye indirilirler, daha sık boşanırlar, daha sık tekrar evlenirler. Bu durumların da ekonomi üzerinde doğrudan bir etkisi görülür.

Örneğin; yeni taşınmış, yeni boşanmış, yeniden evlenmiş veya işini yeni değiştirmiş bir ailein çek defterine bakarsak, değişikliğin hemen öncesinde ve hemen sonrasında, normal zamanlarından çok daha fazla çekin yazıldığını görürüz. Kişisel ekonomik faaliyetlerdeki bu artış, aslında toplumun değişim hızındaki artışı gösterir. Milyonlarla çarpıldığında, bu durum paranın daha hızlı dolaşımına neden olur. Yani sonuçta para daha hızlı el değiştirir. Bu durum toplam para arzında azalma veya arzdaki bir artış ile dengelenmezse, güçlü bir enflasyon etkisi yaratır.

Hızlı yaşam modeli, bütün bunlardan başka, kısa süreli ürünler ortaya çıkardı -Daha çok atılabilir ürünler, daha kısa süreli hizmetler, daha çok değiştirilebilir parçalar, daha geçici modeller gibi... Hizmetlerde ve ürünlerdeki bu kısa ömürlülük, tüketiciyi, kararlı ekonomidekinden daha sık aralıklarla pazar yerine gelmeye zorluyor ve bu da paranın hızını yukarıya çekiyor.

Eğer geleneksel tekniklerle donanmış ekonomistler, enflasyonu anlamakta zorluk çekiyorlarsa, bunun nedeni, sorunun toplumsal kökenlerini gözardı etmeleridir. Ve bu durum, diğer problemler için de sözkonusudur. Şaşkınlık içerisinde olanlar sadece politikacılar, bankerler veya işadamları değildir. Ekonomistlerin kendileri de çıkmaz sokağın içindeler.

Eğer, ekonomi, toplumumuzu şoka sürükleyen etkenlerden kurtulmamızda bize yardım edecekse, öncelikle kendisini, geleneksel, dar sınırlamalardan kurtarması gerekir. Ulusların üzerindeki akımları daha fazla hesaba katmak, enerji ve çevreyle daha fazla ilgilenmek ve tamamen yepyeni muhasebe sitemleri geliştirmek zorundadır. Eğitim, ev işi veya çocuk bakımı gi-

bi toplumsal süreçlerin ekonomik sonuçlarını gözardı ederek, sadece "milli hasıla hesapları" tutmak ve üretgenliği eski yollarla hesaplamak artık yeterli değildir. Herşeyin üzerinde, eğer nerede olduğumuza ve ne yapacağımıza karar vermek istiyorsak, ekonomimiz süper sanayi devriminin iki ana özelliğini gözönüne almaya başlamalıdır. Bunlardan birincisi; toplumsal çeşitlenmeye yönelik ve ikincisi de; çoğu zaman kontrolümüz dışında gelişen değişim hızının sürekli artışıdır. Ancak bu yeni kavramların yardımıyla, dünyayı, şu anda "ekonomi" dediğimiz şeyden, farklı bakış açılarından görebiliriz.

Bu gibi faktörler, hesaplamaları zor olduğu için, karmaşık oldukları için veya sayıca çok fazla oldukları için şu anda hiç kimsenin hesaplarında yer almıyor. Tekrar etmek gerekirse: enflasyonun ve diğer birçok ekonomik problemin çeşitli toplumsal kökenleri vardır. Ama ekonomistlerin mikroskopları, aynı majino muhafızlarının silahları gibi, yanlış yönde şartlandırılmıştır.

SÜPER ENFLASYON SENARYOSU

4

Geçmişle, hiçbir benzerliği kalmamış, ekonomistlerin kavramakta güçlük çektikleri ve önemli ölçüde kontrolden çıkmış bir ekonomik sistem karşısında ne gibi şanslarımız olabilir? Gelecekte bizi ne gibi buhranlar beklemektedir? Bu konudaki düşüncelerimizi düzenlemenin bir yolu, geleceğin muhtemel tanımlarını yapmaktan geçer. Yani, senaryolar hazırlamak. Senaryolar, elimizdeki çok sayıda malzemeyi tutarlı ve mantıklı bir biçime sokmamıza yardım eder; günümüzün, geleceğe hangi şekillerde dönüşebileceğini gösterir.

Günümüzde, ekonomik ve toplumsal güçlerin artık işlemediği göz önünde tutulursa, kısa dönemi bile tahmin etmenin güçlüğü ortaya çıkar. Biz, bu gerçeğe rağmen, enflasyonun ipleri tamamen koparması halinde neler olabileceğine bakmağa çalışacağız. Yani enflasyonun doludizgin olduğu süper enflasyon senaryosuna.

Bir an için petrol, şeker ve diğer bir takım hammadelerde sonu gelmeyen fiyat artışlarının başgösterdiğini düşünelim. Böyle bir durum ancak, kontrol edileme-

en çılgın talep yükselmeleri, kıtlıklar ve güçlü üretici kartellerinin oluşması ile ortaya çıkabilir. Üreticilerin birleşmesi, görünüşte elbette zordur. Fakat dünyamız sürprizlerle dolu bir dünya. Daha birkaç sene öncesine kadar, hiç kimse, Arapların bu kadar güçlü bir blok oluşturabileceğini düşünmüyordu. Böyle karteller, günümüz enflasyonunu katlayarak arttırırlar. Böyle bir durumda, paranın sanayileşmiş ülkelere dışarıya akışı o kadar artar ki bu günün iki basamaklı rakamları bunların yanında minyatür kalır.

Çokuluslu ve diğer büyük şirketlerin, yükselen kaynak fiyatları karşısında, uzun vadeli planları için değil de, sadece vergilerini ve diğer borçlarını ödeyebilmek için büyük borçlanmalara gitmek zorunda kaldıklarını düşünün. Süper güçlerin bu kartelleşmeler karşısında, ortak bir tavır takınmadıklarını, Avrular kredilerinin daha fazla büyümesine engel olamadıklarını düşünün. Durmadan yükselen fiyatlar karşısında, işçilerin, her yerde, ücret artış talebinde bulduklarını; bu arada, kıtlık, elektrik kesintisi, tehirler gibi, bir kısım ekonomik, bir kısım da artık kontrol edilemeyen sistemden kaynaklanan sebeplerle üretkenliğin devamlı düştüğünü düşünün. Böyle bir durumda neler olabilir? Zorlu baskılar altındaki hükümetler, para basımına karşı ellerindeki son kısıtlamaları da kaldırmak zorunda kalırlar. Sonuçta, darphanelerde basılan çağlayanlarca para, Washington, Tokyo, Londra, Paris ve Roma'yı trilyonlar, hatta kuintilyonlar* denizinde boğar.

Sokaktaki insanın kağıt paraya olan güveni gittikçe

* 18 sıfırlı rakam

sarsılır. Fiyatların bir sonraki artışından kurtulabil-
mek içi ellerine geçeni satın alırlar. Böylece talep daha
fazla şişer ve sonuçta fiyatlar daha fazla artar. Kont-
rollü ekonomilerde, silahlar ve mahkemelere rağmen,
karaborsa engellenemez. Süper enflasyon etkisinin alt-
tındaki her yerde de arazi devir bedelleri başdöndürü-
cü düzeylere ulaşır. Çiftçiler ve tarım işletmeleri, ara-
zilerinin, ürünlerinden daha değerli olduğunu görüp,
asıl işleri tarım değil de gayri menkul ticareti imiş gibi
davranmaya başlarlar. Belediye hizmetleri yok olur.
Belediyeler %20-30 vergi indirimini yapmalarına rağ-
men bonolarını satmakta zorlanırlar. Okullar ve em-
niyet kuvvetleri zor durumda kalır. Çöpler birikir.
Toplu taşıma ve iskan projeleri, liman, yol, stadyum ve
devlet inşaatları; faiz oranları ve anapara yokluğun-
dan durma aşamasına gelir.

Şirketler, ürünlerin ne kadar çabuk kapışıldığını
şaşkınlıkla seyrederek. satışlar, her geçen gün katla-
nır. eskiden, müşteriye çeşitli hizmetler sunma ama-
cıyla bulundurulmuş elemanlar en aza indirilir. Ama fi-
yatlar o kadar hızlı artar ki; birçok firma, bir sonraki
ürünü için gerekli hammaddeyi almakta zorlanır. Tica-
ri kurumlar, reklam bütçelerini arttırırlar. Ama bu, tüke-
ticiyi daha az alışverişe teşvik içindir. Talebi azaltmak
için büyük ölçekli strateji ve kampanyalar geliştirilir.

Enflasyonist etkenlerin hepsi birleşerek, toplumda-
ki geçicilik hissini ve güvensizliği derinleştirirler. Bu
da sonuçta toplumun değişim hızını daha da arttırır.
Bütün ekonomik ilişkiler, gittikçe daha kısa süreli
olur. Fiyatlar o kadar çabuk artar ki, kimse bir şeyin ilk
fiyatını merak etmez. Merak edilen şey, bir şeyin fiyatı-
nın kaç katlanacağını gösteren "çarpan" olur. Yani ilk
fiyatı 35 sent olan bir otobüs bileti, üzerinde yazılı

1000 çarpanı ile 350 dolara satılabilir. İş iyiden iyiye cıgırından çıkarsa haneler o kadar artar ki herkes görünüşte 12, hafızasında da 12 hane bulunduran hesap makineleri ile dolaşır. Bir masaj salonuna gizlice girmek güçleşir. çünkü ücreti, el arabasıyla taşımaktan başka çare yoktur. Fidyeye için adam kaçırmaların ücreti de herşey gibi artacağından "Yaşam Bedeli Ajansı" başkanının 8 yaşındaki oğlu için 13.6 milyar dolar istenebilir.

Böyle bir senaryoyu yazarken, hiper enflasyonun at koşturduğu 1923 Almanyasını hatırlamamak imkansızdır. Aslında yukarıda çizilen tablo I.inci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Almanya'da ortaya çıkanlarla karşılaştırıldığında, çok hafif kalır. Galip devletlerin - özellikle de Fransa'nın- zaten çökmüş Alman ekonomisinden istedikleri fahiş tazminatlar sonucunda, mark diğer paralar karşısında düşüşe geçti. öyle bir düşüş ki bugün bile akıllara durgunluk vericidir. Ocak 1919'da, 9 Mark, 1 Dolarla değiştirilebilirdi. Bu rakam haziran da 14, ertesi ocakta 65 oldu. Ama bu daha işin başıydı. Birkaç dalgalanmadan sonra Ocak 1922'de değişim oranı 190 oldu. Üç yıl içinde Mark, değerinin %95'ini kaybetmişti. Takip eden altı ayda düşüşler devam ederek 1 Dolar 495 Marka yükseldi. Diğer altı ayda, yani Ocak 1923'e kadarki düşüşler sonucunda, herkes son seviyeye ulaşıldığını düşünüyordu, çünkü Dolar hayretler içerisinde 18.000 Marka yükselmişti. Artık, bu noktadan sonra Mark'ın düşüşü, sersemletici boyutlara ulaştı. Haziran 1923'te bir tek Dolar 350.000 Mark değerinde idi. Aynı yılın Ağustos ayında 4.620.000, Eylül ayında 100 milyon, kasım ayında ise kimsenin hayal bile edemeyeceği bir rakam olan 4.200.000.000.000 (4.2 trilyon) oldu.

Bütün bu zaman içerisinde, Almanya'da doğal olarak inanılmaz bir panik yaşanıyordu. Reichs Bank'ta faiz oranları 1922'de %5 iken, Ağustos 1923'de %30'a yükseldi, eylülde %90'ı buldu. Sabah 6000 Mark olan bir gazete, akşam baskısında 130.000 Mark olabiliyordu. İnsanlar, kuyruklarda kavgaya tutuşuyorlardı. Çünkü kuyruk bitesiyse, alacakları şey birkaç katına çıkabilirdi. Darphaneler, ihtiyaç duyulan kağıt para miktarına cevap veremiyorlardı. Hele son aylarda 30 merkezde, hiç durmadan üretilen kağıt, 150 basım yerinde, 2000 baskı aletiyle kağıt paraya dönüştürülebiliyordu.

Bu gibi tazyikler, günümüzün, yaşı geçmiş sanayi toplumlarında ortaya çıksa, dünya para sistemini çöküşüne tanık oluruz. Bütün dünyayı içine alan böyle bir durum karşısında, Şikago, Stokholm, veya Turin kendi paralarını basabilir. Örneğin bir "Lyons Livre"i bir "Alsas Mark"ı ile değiştirebilir. Veya bir San Fransisko "Sutter"i bütün Kaliforniya eyaletinde Dolar'ın egemenliğine son verebilir. Büyük petrol ve gaz zenginliklerine sahip, Alaska mevcut ekonomik durumdan kurtulmak için Amerika'dan ayrılmak isteyebilir. Takas, günlük hayatın bir parçası olur. İnsanlar, sokaklarda, bir şortu, bir paket sigarayla değiştirmeye başlarlar, veya bir sandalyeyi, bir yağmurlukla, Londra'lı bir taksi şoförüne, yolculuğun karşılığı olarak bir tavuk verip, taksi şoförünün, ücretin üstü olarak verdiği iki yumurtadan birini bahşiş olarak bırakan müşteriden bahsedilir.

Bütün azınlıklar, bir gece içerisinde herşeylerini kaybederler. Emekliler, devlet memurları, öğretmenler ve diğer basit gelirleler binbir güçlükle biriktirdikleri

ve sonuçta hiçbir değeri kalmamış Dolar, Ruble, Mark, Yen veya Kronerlerine bakacaklırlar.

Enflasyon etkisi, bireylerin ruh derinliklerine kadar işler. Georgetown Üniversitesi Psikiyatristlerinden William Flynn'a göre "Enflasyon, kişilerde zaten var olup, belirgin olmayan bazı özellikleri şişirir." Buna göre; bazı insanlar tamamen "şeytan kulağına", bazıları "vur patlasın, çal oynasın", bazıları "kılı kırk yaran", bazıları "tutucu" olurken, bazıları da sadist duygularını doyurmak için kurban aramaya girişebilir. Bu gibi değişik görüşler bir yana, bütün psikologlar enflasyonun, stres yükünü büyük ölçüde arttıracığında birleşiyorlar.

Almanya model alınarak, bu senaryo çok daha ileriye götürülebilir. Ama, "gelecek", büyük bunalım gibi, Almanya olayını da aynı şekliyle tekrar etmeyecektir. Müttefikler, tazminatlarını, dayanıklı malzemeler olarak -altın, vagon, lokomotif, gemi, denizaltı, makina, at, boğa koyun- almışlardı. Ama araplar, şu ana kadar petrolleri karşılığında sadece para aldılar. Ve şimdi, eğer aldıkları paranın bir değeri olmasını istiyorlarsa, sanayiye dayalı ekonomilerin çökmemesine yardım etmeleri gerekir. Diğer bir gerçek de şudur ki Almanya'daki hiper enflasyon kendi kendine ortaya çıkmadı. Ekonomik kararlılık yerine, ülke içi sol-kanadı ezmeyi yeğleyen Alman Hükümeti enflasyonu kasıtlı olarak körükledi. O günlerin Almanya'sının kapitalist Lord'larından olan Hugo Stinnes, bir konuşmasında Almanya'yı Bolşevizm'den kurtarmak için "enflasyon silahını kullanmak"tan söz eder.

Bununla birlikte, en önemlisi de Alman hiperenflasyonunun, tek bir ülkenin sınırları içerisinde kalan ve

herşeyden önce bir tür kaçış enflasyonu olduğu gerçektir. Bugün, bütün sanayi dünyası acımasız bir enflasyon dalgası içindedir. Yani; bizler, ani bir çöküş karşısında, Almanya'yı kurtaran sermaye şansından şoksun kalacağız.

Para sistemimiz çökebilir ve Bazılarının uyardığı gibi; para, bütün değerini yitirebilir. Günümüzde, ekonomik olarak çok az şey olanak dışıdır. Eğer bir çöküş olursa, herşey 1923 Alman tecrübesinden çok değişik olacaktır. Çünkü 1923'den bu yana, geri alınamaz değişiklikler yaşadık. Sonuç olarak "1929" gibi "1923"ü de model olarak alamayız.

GENEL BİR BUHRAN SENARYOSU

5

Manhattan'lı bir gayri menkul danışmanı, işlerinin nasıl gittiğini sorduğumda şu cevabı verdi: "Bir felaket, yangın yerine gitgide yaklaşıyor." Bu felaketin sinyallerini, daha birçok ülkede görebiliriz. Amerika ve Avustralya'da işsizlerin sayısındaki hızlı artış, Japonya'da artan iflaslar, Almanya'da yabancı işçilerin ülkelerine geri gönderilmesi, İngiltere'de seyahat şirketlerinin dağılması, Singapur'da fabrikaların kapatılması... Bunların hepsi sanayileşmiş ülkelerde, büyük bir düşüşün işaretleri. Eğer taban çözülürse neler olabilir? Yi-ne bir senaryo yardımıyla olası sonuçları inceleyelim:

1929'un tekrarlanmayacağını söylemek, herhangi bir şekilde, bir buhranın olanaksız olduğu anlamına gelmez. Bununla anlatılmak istenen, sadece, bütün buhranların birbirine benzemediğidir. Aslında "1929" gözümüzü o kadar boyadı ki, böyle bir olayın ulaşabileceği boyutları tahmin bile edemiyoruz. Bu şekiller, en azından Asya Nezlesi kadar çeşitlidir. Arizona'nın Phoenix Kolejinde görevli, hayal gücü yüksek bir futurist olan Billy Rojas, bir grup öğrencisi ile birlikte, buhranları aşağıdaki gibi sınıflandırmış.

1. Taksitlerle gelen buhran: Ekonominin çeşitli sektörlerinin, aynı anda değil de, değişik aralıklarla, bir sıra halinde çökmesi.

2. Uyutan Buhran: Bütün ekonomi, kademeli bir bozulma sonucunda, belirgin bir çöküntü yaşamadan geriler.

3. Sihirli formül Buhranı: 1929-tipi bir çöküntü yaşanır. Fakat, kısa sürede, hükümetin doğru kararları, doğru zamanlarda uygulaması ile çözümlenir. (Aynı zamanda, "sahte buhran" olarak da adlandırılabilir.)

4. Süper Yıkım: Herşey aniden olur, çöküntü her yeri etkiler. İşsizlik birden %25-50'ye fırlar.

5. Ölüm-Kalım buhranı: Kısa bir buhranı, bir dünya savaşı izler. (Daha fazla açıklama gereksizdir.)

Bu ihtimallerin hepsinin de olanakdışı olduğunu kabullenmek azizlerin sahip olduğu yoğunlukta bir inancı gerektirir. Aşağıdaki olayların önümüzdeki beş sene veya daha yakın bir zamanda olabileceğini düşünmek hiç de zor değildir. (Aslında yukarıdaki sınıflamanın her bir maddesi için, bir senaryo yazmak gerekirdi, ama daha basit ve daha kısa olması bakımından, genelleştirilmiş bir tanesi ile yetiniyoruz.) Ve işte genel bunalım senaryosu:

Washington'da sokaklara dökülmüş çiftçi ve tüketiciler karşısında, gergin bir Cumhuriyetçi iktidarın, ülkenin bir numaralı düşmanı olan enflasyonu kontrol edebilmek için sert tedbirler aldığını düşünelim. (Bu senaryo, küçük değişikliklerle Fransa, Almanya, İngiltere, Avusturalya, Japonya ve diğer birçok ülkeye de uyarlanabilir.) Geleneksel değerlerle düşünmeye devam eden hükümet, vergileri arttırarak, tüketici har-

camalarını kısmaaya çalışır. İşsizlik bir noktaya kadar tırmanmasına izin verilir ama tahmin edilenin çok üstüne fırlar. Araba ve diğer büyük ev eşyaları satışındaki düşüşler daha da büyür ve bu sanayilerde işten çıkarmalar artar. Demokratlar, vergi artışı hakkındaki tartışmalarda, vergi artışıyla beraber, savunma harcamalarının azaltılmasını kabul ettirirler. Bunun sonucunda Kaliforniya, Seattle ve Lonf İsland'daki üstlerde çalışan bir sürü yönetici ve mühendis işten çıkarılır. Sıkı organize olmuş inşaat işçileri, ücretlerinin "enflasyonu yakalayabilmesi" için %42'lik bir artışın şart olduğunda diretirler. Fakat ev satışları ve kiralar olabildiğince düşüktür. Bir kaç dev işhanı ve şirket binası, 150 milyon dolarlık geçersiz IOU'lar karşılığında, üç büyük bankanın ellerine teslim olur. Bu haberi, gecenin geç saatlerinde, ilk baskı gazetelerden öğrenen binlerce kişi, sözkonusu bankaların önünde kuyruklar oluşturmaya başlar.

Hükümet, banka hesaplarına bir hücumun başlangıcı görünümündeki bu tehlikeli durma FDIC yoluyla müdahale eder. Fakat, kameralar, zor durumdaki bankaların önündeki kalabalığı görüntülediği için, bu kalabalık, bir gece içerisinde yüzlerce diğer bankaya da sıçrar. FDIC yetkilileri, ajanslarının elinde, hesapların sadece %1'ine yetecek kadar nakit olduğunu bildikleri için, yaklaşan fırtınayı farkederekler. Kısa bir toplantıdan sonra, FDIC'nin bir gün önce yapılan başvuruların hepsini karşılayacağı bundan sonra ise en fazla 10.000 dolarlık başvuruları dikkate alacağı açıklanır. Beyaz Saray'ın bu açıklamaya itirazları sonucunda FDIC merkezi ve Federal Reserve Bank, yoğun konferans ve telefon konuşmaları yüzünden tımarhaneye döner.

Öğle üzeri 12.00'de, bütün televizyon şirketleri,

Başkan'ın bürosundan gelen acil bir mesajla yayınlarını keserler. Saat 13.10'da Başkan kameraların karşısındadır. Sokaklarda, evlerde, birahanelerde, insanlar, özel uydu yayını izlemek üzere televizyon ekranları karşısında toplanır. Başkan sakin ve kendinden emin görünmektedir. Ses tonu ciddi fakat katıdır. Son ekonomik olaylardan bahsettikten sonra, meselenin can alıcı noktasına gelir.

"Son hazin gelişmelerden dolayı hiçbir vatandaşı-
mız bir peni bile kaybetmeyecektir. Bu ülkenin banka-
ları güvenlidir."

"Hükümet, bütün kaynaklarıyla, sözkonusu taleple-
ri karşılamaya hazırdır. Ülkemiz zengin, teknoloji ve
insan gücümüz her zaman olduğu gibi sapa sağlamdır."

"Mevcut problemle başa çıkabilmek için, Federal
Reserve Bank zor durumdaki bankaların bütün borçla-
rını üslenmeye hazırdır. "

"Bununla birlikte, olağan dışı durumdan ötürü, ül-
kedeki bütün bankalar, çalışanlarının aşırı boyutlara
ulaşan yazışmaları yetiştirebilmeleri için, bir hafta sü-
reyle, kapatılacaktır."

"Bu bir hafta içerisinde, en fakir alacaklının bile,
hiçbir şeyini kaybetmemesini sağlamak amacıyla, bü-
tün borçlara moratoryum uygulanacaktır."

Saat 15.000'de Başkan'ın konuşmasının, paniği ya-
tıştırmada kısmen başarılı olduğu, sokaklardan anlaşılabilir. İnatçı bir grup azınlığı saymazsak, bankaların önündeki kuyruklar kaybolmuştur. Ama Wall Street'in anlık tepkisi daha değişiktir. Daha Başkan'ın ağzından ilk sözler çıkarken, satışlar başlamıştır. Bir dalgalanma, uğultulu bir koşuşturma, borsayı dayanılmaz

hale getirmiştir. Haftalardır aşağıya doğru zikzaklar çizen Dow-Jones endeksi, bir gün içerisinde 250'nin çok altına düşer.

Haftanın sonuna kadar, artarak devam eden buhranı takip eden insanların suratları asık ve uyuşuktur. En güvenilen düzenleyicilerden biri olan emekli aylıkları da, herşeyi yakıp yok eden ateşten kendini kurtaramaz. Çelik Sanayi işgücünü idare fonu en azından üç aylık zaman için, emekli aylıklarında yüzde 15 kesinti uygulayacağını duyurur. Diğer fonlar bunu takip eder. Bazıları iflaslarını ilan eder. Bunun üzerine, bir telefon santralinde veya çelik imalathanesinde 45 senesini geçiren veya 45 sene gemilere yük taşıyan işçiler de sokağa düşerler. Gazeteler "emekli aylıklarında karmaşa" veya "boz devrimciler" olarak manşet atıp hükümetten emekli aylıklarını düzenlemesini isterler.

Bu arada, Sosyal Sigorta Sistemi'nin geliri, mantar gibi çoğalan işten çıkarmalar yüzünden iyice azalmıştır. Halihazırda ise 2.1 trilyon Dolar ödeyemediği borcu vardır. Sosyal Sigorta ödemelerinde en küçük bir kesitinin, ülkeyi büyük ve geridönülmez bir felakete götüreceğini bilen hükümet, aceleyle sistemi ayakta tutacak planlar öne sürer. Ekonomistler, bu planları basının gözünü boyamak için yapılmış, geçici önlemler olarak değerlendirir. Bu arada işsizlik, yeni boyutlara tırmanır ve alım gücü, ekonomistlerin ve danışmanların öngördükleri seviyelerin çok altına düşer. Yüzbinlerce hatta milyonlarca aile, kendini, birden, bolluk öncesi yaşam standartlarında bulur ve "tüketici kredisi" balonu patlayıverir. Ve sonunda, uzun süredir beklenen deflasyon gelir çatar. Bir uçağın, aniden kırılan camından dışarı kaçan basınç, nasıl beraberinde, ser-

vis tabaklarını, koltukları, bavulları ve yolcuları da çerkerse, sıkıca içiçe geçmiş sanayiye dayalı ekonomilerin üzerinden, enflasyonist baskılar da aynı şekilde kal-kar. Artık, kağıt ekonomisinin sonu gelmiş, genelleme-si yapılan buhran başlamıştır.

New Orleans'taki federal mahkemenin kararları ge-reğince, erkeklerle eşit oranda, kadın şoförler de işe al-mak zorunda kalan, genel taşımacılık işletmesi, 50 şo-förünü işten çıkaracağını duyurur. Sendikanın kıdem-lilik kuralı, işe son girenlerin önce çıkarılmalarını ge-rektirir. Bu; işten çıkarılan 50 kurbandan 38'inin ka-dın olması demektir. Kadın işçiler, bu durumu redde-der. Sabah vardiyası başlamadan önce, saat 04.00 su-larında, 6 erkek sempatzanı ile birlikte, 30 kadın, ga-rajın kapısının önünde, grev sözcülüğüne başlar. Pan-kartlarında "herkese eşit iş imkanı" yazılıdır. Serin bir sabaktır, ilk gelen erkek şoförler, girişi, vücutlarıyla kapalı tutan kadınlarla şakalaşırlar. Saat 05.30'a ka-dar, dışarıda gülüşen, nükteler yapan 100 kadar erkek şoför toplanmıştır. İçeriye, hala kimseyi almayan ka-dınlar, bazan yakararak, bazan tartışarak en az erkek-ler kadar çalışmaya muhtaç olduklarını ısrarla vurgu-larlar. Yarısından çoğu dul veya bekardır. Çoğunun evinde, annelerinin getireceği paraya bağımlı çocuklar vardır.

Dakikalar ilerledikçe, şakalar ciddiye dönüşür. "Kendinize bir koca bulun"; "Hadi evinize, çocuklarını-zın yanına" bağrışmaları duyulmaya başlanır. İlk yumruğu kimin attığını kimse bilmez ama, kısa bir za-manda garaj girişinin önündeki kalabalık, öfkeli bir girdaba kapılır. Kadın şoförler, öfkeyle yumruk atar, tırmalar ve ümitsizliklerini haykırırlar. Erkekler, ilk

andaki çekingenliklerinden kurtulup, küfrederek yumruk atmaya başlarlar. Kollar, bacaklar uçuşur, saçlar çekilir, suratlar kan içinde kahr.

Bu arada, fotoğrafçılar olayı uzaktan seyrederek fotoğraf çekerler, hemen ardından, TV ekipleri, polis arabaları ve ambulanslar olay yerine damlar. Kadınlar, sayıca üstün olan rakiplerine boyun eğerler. Ertesi gün, binlerce kardeşi ile geri gelmeye söz vererek, olay yerinden ayrılırlar. Erkekler bu tehditlere alayla karşılık vererek işlerine başlarlar.

Ertesi gün, kapıda 1000 kadın toplanır. Bu, sonraki haftalarda, bütün ülkeye yayılacak cinsel savaşın başlangıcıdır. Köşe yazarları, şovalye ruhunun kaybolduğundan yakınır. Feministler, geleneksel kademlilik kurallarının protesto etmek için Sendika kartlarını yakarlar. Kadın polisler, grev kırıcı olarak çalışmayı reddederler. Denver ilk Kadın Bankası, grevci kadınlara yardım amacıyla verilecek düşük faizli borçlar için bir fon oluşturur.

Aynı anda, Manhattan'daki Diplomat oteli ve San Fransisco'daki Jack Tar Otelinde, birbiriyle telefon irtibatlı iki konferans düzenlenir. Bu toplantılarda, Berkeley ve Yeni Toplumsal Araştırma okulu'ndan profesörler, öğrenciler, yerel sendika liderleri, Michael Harrington'un önderliğinde yeni bir "Amerikan Sosyalist Partisi"nin kurulmasına karar verirler. Hemen hemen aynı dakikalarda, Los Angeles'ta tanınmış bir yatırım danışmanı, 12nci kattaki bürosundan aşağı atlar. Birden bütün eski buhran döneminin şakaları canlanır. Bulardan biri olan klasik Eddie Canter fıkrası şöyledir: Komisyoncunun biri otele girip, oda istediğinde, resepsiyon memuru cevap olarak şu soruyu sorar: "Uyumak için mi, atlamak için mi?"

Bu noktadan sonra, 1929'da olanlar aynen senaryomuza alınabilir. Çünkü; çalışacak iş kalmayınca; fiatlar tepetaklak olunca; borçlar geri istenmeye, borcu ödenmeyen mallar geri alınmaya, ipotekler işlemeye başlayınca ve kıtlıklar nedeniyle, gerçek para hayata tekrar girince, insanların hareketleri pek farklı olmaz. Aç çocukların, çöp toplamak zorunda kalan profesörlerin, oradan oraya iş aramak için dolaşan milyonlarca insanın pek değişik alternatifleri yoktur. Böyle bir durumda, servetler bir gece içerisinde yok olur, acı ve dehşet bütün ülkeye hakim olur.

Buhranın, herkesçe kabul görmüş tanımları, pekâla yanlış olabilir. Nasıl artık 1923-tipi enflasyonu, bugün için bir rehber olarak alamazsak, genelleştirilmiş bir tek buhran tipi de çok basit ve yetersiz kalabilir.

1929 Olayına yaslanmak önemli bir hatadır -Bunalımla, deflasyonu birbirine karıştırmaktır. Elbette bugünkü tehlikeli durum, genel bir deflasyon çöküntüsüne dönüşebilir. Ama büyük bir olasılıkla, yakın gelecekte karşımıza çıkacak olay, klasik bir çöküntü ve deflasyon -yani istihdam ve fiatlarda ardı ardına bir çözülme şeklinde- olmayacaktır. Karşılaşacağımız şey, temelde çok daha değişik ve büyük olasılıkla çok daha kötü olacaktır. Bu şey "enflasyon", "buhran", "stagflasyon" kavramlarından daha çok bir "eko-spazm" olarak adlandırılabilir.

"Eko-spazm" veya "kasılma ekonomisi", felaketin eşiğinde, belirli bazı can alıcı olayların aynı anda ortaya çıkmasını bekleyen bir ekonomiyi tanımlar. Bu tür bir ekonomide: aşağıya ve yukarıya yönelik güçler birbiriyle kıyasıya bir çatışmaya girer; ulusal ekonomilerdeki krizlerin yarattığı şok dalgaları bütün dünyayı sarmalar; sömürgeci ülkelerle, sömürülenler rol deği-

şirler; sistemdeki çatlaklar ekonomik kargaşayı arttırır, artan ekonomik kargaşa ise sistemdeki çatlakları derinleştirir; rastgele fıskıran ekolojik ve askeri patlamalar ekonomiyi ilgisiz yönlere iterek, yüksek sanayi toplumlarına hiç yaşamadıkları bir gerginliği tattırır.

"Eko spazm" terimini bu anlamda kullanan Gelecek Enstitüsü üyesi Harold Strudler, bu ekonomiye "isterik ekonomi" de diyor. Buna göre, bütün sistemler değişik oranlarda gerileyerek, gittikçe artan bir karmaşa ve güvensizlik yaratır. Bunun anlamını (veya anlamsızlığını) kavrayabilmek için, bir an 1929 ve 1923 şartlarının, zaman boyutunda bir sapma sonucunda, aynı anda ortaya çıktığını düşünün. Bunun, sadece stagflasyon gibi hüsnutariflerle anlatılan yumuşak bir çarpışma olarak değil, süper-enflasyonist ve süper-bunalıtıcı etkilerin aniden birbirine girmesi şeklinde oluştuğunu düşünün. Bu oluşum, Roja'nın sınıflandırmasına 2 yeni madde ekler.

6. Seçici Buhran: A, B ve C sektörleri, bir dönem için çökerken, D, E ve Fa sektörleri hiçbir zarar görmez, hatta büyüyebilir.

7. Hareketli Bunalım: Bunalım bir bölgeden diğerine, bir şehirden diğerine, (arkasında veya önünde) enflasyonist patlamalarla birlikte yer değiştirir.

Ama, eğer tam bir eko-kasılmanın ne demek olduğunu anlamak istiyorsak, bu kavramı tamamen düzen-siz ekolojik, askeri, toplumsal ve kültürel bağlamlar çerçevesinde incelememiz gerekir. Böyle bir çerçeveyi şekillendirmemiz mümkündür. Örneğin yanıp, sönen çeşitli ışıklardan oluşan bir gösteri düşünün. Bu ışıklardan kırmızı, ekonomik bunalım; yeşil, enflasyonu ve

daha birçok değişik renk, diğer etkenleri simgelesin. Ve ışıklar hiçbir hükümet politikasının yetişemeyeceği kadar çabuk ve rasgele yanıp sönsün. Aslında, birçok sanayileşmiş ülkede ortaya çıkan durum bundan pek farklı değildir. Fiat'da, Philips'te veya Nippon Kokan'da çalışan işçilerin çalışma saatleri gittikçe azalıyor veya binlercesi işten çıkarılıyor. Birkaç ülkedeki işsizlik, genellikle, toplumsal tehlike noktası olarak kabul edilen bir milyon çizgisine ulaşmıştır. Amerika'daki işsizlik oranı, 1941'den bu yana en yüksek seviye olan % 8'e ulaşmıştır. İşsizlikteki bu artış, ilk defa kalemle alındığında % 6'yı henüz geçmişti. Bu haber, bir magazin birkaç hafta sonraki basımını beklerken, rakam çoktan değişmişti. Bu yüzden, kitap elinize geçinceye kadar, bu rakamın % 10'a ulaşmayacağından kimse emin olamaz.

Bu durum, her yerde ücretlerin düştüğünü, iş olanaklarının azaldığını gösterir. Bununla birlikte, örneğin İngiltere'de, birçok sanayi sektöründeki işçi azalması, diğer bazılarındaki refahla büyük bir çelişki oluşturuyor. D.H. Lawrence'in "Lady Chatterly" ile ölümsüzleştirdiği İlkeston'u İngiltere Parlamentosu'nda temsil eden Raymond Fletchet şöyle diyor: "Bazı sanayilerdeki durgunluk ve çatlama larla beraber, diğer bazılarındaki gerçekten büyük gelişmeler var..." Fletchet'e göre kendi seçim bölgesinde "muazzam bir işgücü kıtlığı mevcut. Birmingham'da, yetenekli mühendisler, işleri karşılığında talep ettikleri ücreti alıyorlar. Bunun yanında plastik araçlar üreten bir fabrika da dışardan gelen siparişleri yetiştirmek için yeterli işgücü bulmada sıkıntı çekiyor." İngiltere genelindeki yüksek işsizlik oranına rağmen fiyatlarda bir düşme de görülmüyor. Ünlü mağazaların bulunduğu Lond-

ra'nın Oxford caddesi, alışveriş yapanlarla o kadar dolu ki, kimseye çarpmadan yürümek oldukça güç. Eğlence kulüplerinde yer bulmak için de bir parça uğraşmanız şart.

İtalya'da hükümet iflâs etmiş durumda. Ayakta kalabilmek için dışarıdan dilenilen 17 milyar Dolar, eski Hazine Bakanı Emilio Colombo'nun da dediği gibi "yanan bir sobaya atılan birkaç damla su gibi" eriyip gitti. Bununla birlikte Venedik; turistlerle, alışveriş yapanlarla dopdolu, otellerde yer yok. Üst tabakanın para içinde boğulduğu apaçık. Bir ekonomist, -kamulaştırılmış bir sanayi kuruluşunun üst seviye yetkililerinden biri- İtalya'nın, Arap petrolüyle, enerji açısı Avrupa arasındaki yerinden dolayı, en geç iki veya üç sene içerisinde, dünyanın en güçlü ve zengin ülkelerinden biri olacağını belirtiyor.

Amerika'da inşaat işçileri işten çıkarılıyor. Petrol işçileri kötü anlar yaşıyor. Bell Telephone System'in planlama şefi, bütün sanayiye, "bir rulet masası"na benzetiyor.

Bu büyük rulet, daha şimdiden, sadece devletler arasında değil, bölgeler, hatta bireyler arasında çok çeşitli farklılıklar yarattı. Buffalo şehrinin işsizlik oranı resmi olarak % 10.3 (gerçek rakam, belki % 20'ye yakın), Iowa eyaletinin, Cedar Rapids şehrinde ise sadece % 3'tür. 28 yaşında bir işsiz olan Lewis Hawkins "hırsızlık, gasp ve diğer kötülükler çok artacak" diyor. 6 yaşında bir kızı olan diğer bir işsiz Rosie Washington ise "sonuçta bir devrim olacak..." diyor. Bu arada Disneyland civarındaki otel ve moteller % 93'lük bir dolulukla çalışıyor ve ABD Ticaret Bakanlığı, dağlık eyaletlerde zenginleşen şehirlerin dökümünü yapıyor.

Manhattan'daki gökdelenlerde 28.6 milyon feet kare'lik boş büro varken; ev aletleri üreticileri, "çabuk kahve yapıcılar" ve "tabanca kabzalı saç kurutma makinelerinde" büyük kazançlar elde ettiklerini bildiriyorlar.

Şimdi; Eko-Kasıntının eşliğinde bir Amerikan Başkanı'nın seçimlere yaklaştığını düşünelim. Bazı bölgelerde işsizlik, beyaz erkekler arasında % 12, % 15 hatta % 20'ye, siyahılarda % 50'ye ulaşmış olsun. Böyle bir durumda, sendika anlaşmalarına göre, işten çıkarılan oto işçilerine, dört büyük oto üreticisi firma tarafından işsizlik maaşı bağlanır. Fakat gittikçe düşen satışlar karşısında yeni bir toplantı düzenlenir. Bu toplantı sonucunda, federal hükümetin sözkonusu işsiz maaşlarını üstlenmesi istenir.

Başkan, böyle bir düzenlemeyi destekleyeceğini söyler ve şevkle çalışan Beyaz Saray, bir yönerge hazırlar, fakat Senato'dan geçiremez. Bu arada, Başkan kötü durumdaki şehirlere yardımı arttırmaya ve azınlık gençlerini kamu işlerinde istihdam etmeye söz verir. Fiyatlar ise hala artmaktadır. Buna karşılık, federal yönetimlerin açıklarının 85 milyar Dolardan fazla olması durumunda yeni vergilerin gerekeceği ileri sürülür. Fakat artarak devam eden pahalılık, böyle bir kararın seçimlerden sonraya ertelenmesini gerektirir.

Aniden ortaya çıkan bir "bireysel iflaslar" dalgası, ortalığı kasıp, kavurur. Dişçiler, liman işçileri, yenievli çiftler borçlarını ödeyemez hale gelirler. Kaliforniyalı bir senatör, kredi kartı şirketlerinin büyük borçlanmaların garanti altına alınmasını teklif eder. (Çünkü, Amerika'nın çarkını döndürecek olan bu borçlardır.) Yiyecek sıkıntısı korkusu sayesinde büyük kârlar ya-

pan Burpee Tohum İşletmesi, Boll şirketlerinin cam kavanoz üreten bölümünü satın aldığını duyurur.

Bu arada, hızlı üretimi planlanmış Utah'daki kömür madenleri, işçileri ile uzlaşamadıklarını bildirir ve doğudaki 16 günlük bir grev Main'den, Maryland'a kadar bütün sanayiye felç eder. Başkan, kömür sıkıntısı içindeki Doğu eyaletlerine, Güney ve Batı'dan kömür ikmali konusunda altı New English eyaleti yöneticisi ile görüşmeyi kabul eder. Fakat kendisi de yaklaşan seçimlerin hazırlığında olan Colarado Valisi "Federal Hükümetin Colarado vatandaşlarının kışın donmayacağını garanti etmeden, bir ton kömrün bile eyalet sınırları dışına çıkmasına izin vermeyeceklerini açıklar." Kanada, kendi rezervlerinden bir kısmını Amerika'ya vermeyi kabul eder. Fakat milliyetçilerin ısrarları sonucunda verilecek petrolün fiyatının "OPEC fiyatı artı bir peni" olması kararlaştırılır. New York'ta Robert Redford ve Liv Ullman'ın boşrollerinde oynadığı "The Pioneer Woman" (öncü kadın)ın oynadığı sinemalarda o kadar uzun kuyruklar oluşur ki; Variety şöyle yazar: "Öncü, Baba'yı geride bıraktı." Biletler sinemalarda 6.50 Dolardan satılırken; karaborsada 25 Dolara kadar alıcı bulur. Borsa'nın belli kesimlerinde süper karlar yaşanırken, geneldeki düşüş bütün hızıyla devam eder.

Sadece Arapların, Endenozyalı'ların, İranlı'ların, Venezuelalı'ların ve (aracılar vasıtası ile) Rusların alımları, endeksi 300'ün üstünde tutmaktadır. Sovyet uzmanları ile birlikte petrol zengini ülkeler, olgunlaşan meyveleri toplamaya başlarlar. Venezuela, "Miami News"ün; İran, "Harper's Magazine"ın; Araplar bazı sigorta şirketleri ile *Time*'in; Ruslar, Con Agra ve

diğer büyük tarım işletmelerinin (ki bunların lobileri, hükümetin yiyecek ithalatında oldukça etkilidir); Endonezyalılar, Northwest Orient Airlines'ın kontrolünü ellerine geçirirler. 10 Kasım'da bir otlin lobisinde patlayan bir bomba, 3 Japon turisti ve gece bekçisini yaralar. Olayı "Endonezya Kurtuluş Ordusu" adında bir örgüt üslenir ve eylemleri karşılığında fidye istediklerini belirten bir kaseti KNXT-TV istasyonuna gönderirler. Kasımın ortasında, kiraların artmasını protesto eden ve bunun kontrol altına alınmasını isteyen 150.000 gösterici Lafayette Parkı'nda toplanır. Aynı gün Arap gayri menkul sahipleri, Washington'daki avukatları aracılığıyla, kiraları kontrol altına almaya yönelik en ufak bir girişimin, petrole yansyacağını bildirirler.

Birkaç gün sonra Başkan'ın yiyecek ve uyuşturucu konusundaki danışmanlarından Harold Whitwell "çok büyük öneme haiz" bir konuda Başkan'la görüşmek ister. Whitwell, konuşmasına 382 sayfalık, üstünde "çok gizli" yazılı mavi kapaklı bir dosyayı Başkan'a vererek başlar. Durum az sonra açığa kavuşur ki; test sonuçlarına göre, bebeklerde zeka gerilemesine neden olduğu anlaşılan "Arceon Yellow" içeren milyonlarca kavanoz bebek maması, şu anda pazara sürülmüş durumdadır. Başkan, seçim danışmanı ve televizyon uzmanı ile görüştükten sonra hızla harekete geçer.

O akşam, özel bir televizyon programında, halka bu durumu açıklar. Paniğe gerek olmadığını, fakat bir önlem olması açısından, test sonuçları açıklanıncaya kadar, Arceon Yollow kullanan bütün bebek maması üreticilerinin, üretimlerini dudurmalarını ve marketlerin, raflarındaki bütün bebek mamalarını kaldırmalarını

ister. Ayrıca, Arceon Yellow'un işlevini görebilecek, ama daha pahalı bir madde olan "Zeronacephon" üreticilerinin de siparişlerini iptal edip, ellerindeki bütün malları, bebek maması üreticilerine göndermeleri ister.

Bunun hemen ardından, üretimleri için Zeronacephon bağımlı olan plastik üreticileri protestoya başlarlar ve Zeronacephonun stok ettiği depolara saldırırlar. Zeronacephon fiyatları birden katlanır. Bu arada hastanelerin çocuk hastalıkları bölümleri, çocuklarının durumlarını test ettirmek isteyen annelerin hücumuna uğrar.

Satışları çok iyi durumda olanlar sadece zeronacephon üreticileri değildir. Otomatik jeneratör, holozen tabletleri, güneş enerjisi sistemleri, kamp malzemeleri ve tabanca üreticileri tam kapasite ile çalışmaktadır. Kârları % 41 ile % 380 oranında artmıştır. Bunun yanında durum çok ciddidir ve 20 Kasım'da biraraya gelen Ekonomik Konsey, Hazine Bakanlığı, Federal Reserve Yetkilileri ortak bir açıklamayla; buhran süresince GS-18 seviyesi üzerindeki bütün yöneticilerin - yani politik olarak ataması yapılanların - ek ücret almadan, günde, 10 saat çalışacağını duyurur.

Hazine Müsteşarının, Limuzinine ve şoförüne veda edip, kendi kullanacağı Şavrole Vega'sına binerken çektiği resimler yayınlanır (öğleden sonra Ford Motor Fabrikasından bir kınama mektubu alır). Bu arada, yeni oluşturulan Ulusal Birlik Komitesi (Başkanlığını, David Rockefeller ve George Meany'nin ortak olarak yürüttükleri) bütün Amerikalıların bu zor günlerde birbirlerine destek olmalarını ister.

MARİHUANA SAKİNLİĞİ

Bununla birlikte, Clevelend'da, 27 Ekim Perşembe günü, üretimi arttırmak için 700 ek işçi alınmasına karar veren Cuyahoya Bisiklet Fabrikası önünde çatışma olur. Bisiklet talebi o kadar artmıştır ki, bisiklet sanayi, mevcut kapasitesi ile buna cevap veremez hale gelmiştir. Sözkonusu işler için başvuru sayısı 4000'dir. Geri çevrilenler içerisindeki siyah ve beyaz gruplar arasında başlayan ağız dalaşı daha sonra sokaklara sıçrayarak bir arbadeye dönüşmüştür. Hava kararınca kadar, 6 blok dükkan ateşler içerisinde kalır. Ordu ve milis güçler, olaya müdahale eder, fakat olaylar kontrol altına alınmaz.

Ertesi gün 15.35'de Başkan, Vali Scott'un Clevelend'a askeri birlik gönderilmesi isteği üzerinde düşünürken, Suudi Arabistan'daki darbe girişiminin ilk haberleri Washington'a ulaşır. CIA ve KGB'yi hazırlıksız yakalayan sol eğilimli albaylar, radyo istasyonları ve kilit askerî merkezleri kontrol altına aldıklarını ve Kral Faysal'ın sarayının kuşatıldığını duyururlar. Saldırı, yıldırım hızıyla gelişirken, tutsak düşmesine az kala; Kral Fahd tarafından asilere gönderilen bir uyarı saldırısı, Amerikan kruvazörlerince durdurulur. Asilerin geri çekilmemesi, petrol kuyularının yıkımına neden olacaktır. Bu, bütün dünya için ölçülemeyecek derecede büyük bir yıkımdır. Asilere tanınan bir saat sonunda istek geri çevrilir. Bunun üzerine, Kral'a bağlı bir jet filosu havalanır. Faysal'ın kararlılığını ispatlamak için, bombalarını birbiri ardına, düzinelerce tankın saklandığı Ras Tanura'nın üzerine bırakırlar. 50 mil öteden bile duyulabilecek, yer sarsıntısını andıran

bir patlamayla, bütün tanklar imha olur. Faysal; asiler silahlarını bırakmazsa, sıranın petrol kuyularında olduğunu duyurur. Yani albaylara kum denizinden başka birşey bırakılmayacaktır. Washington, uydu aracılığıyla, toplu yıkımı ve ardından göklere yükselen dumanları seyrederek. Akdeniz ve Hint Okyanusu'ndaki Amerikan deniz kuvvetleri bölgede toplanır. ABD Dışişleri Bakanlığı, ikinci ülkelerin, "Ortadoğu'daki bu talihsiz olaydan" faydalanmamalarını ister. Bu arada Amerikan Birlikleri, bir kez daha nükleer alarmı geçirilir.

Dışarıda, bu gelişmeler olurken, Senato, işten çıkarılan otomobil işçilerine yardımı tekrar erteler. Ama Savunma Bakanlığı, yeni bir Super-MIRV programı ve birkaç tane yeni silah sistemini gecikmesiz istemektedir. Askerî eğitim merkezlerinde, acemileri eğitecek yeterli mühendis ve eğitilmiş personel yoktur. Aynı anda, San Francisco eyaletinde işsizlik oranının ilk defa % 15'e ulaştığı duyurulur. Belediyelerin "türü" ve (yasal) "Marihuana" dağıttığı yemek merkezlerinde kuyruklar oluşur. "*San Francisco Chronicle*", şehir yönetimini ileri görüşlülüğünden dolayı kutlar ve marihuana'nın kötü günlerde, sınırları yatıştırarak, "toplumsal bir görevi" yerine getirdiğinden bahseder. "*Examiner*" ise "Haşhaşa ve dağıtımına son" diye yazar.

Washington'da Cumhuriyetçiler, Demokratları "her zaman olduğu gibi savaş ve enflasyonun partisi" olmakla suçlarlar. Demokratlar ise Cumhuriyetçilerin, Amerika'nın etrafında **Hoovervilleri** tekrar görmek istediklerini söyleyecek. suçlamalara cevap verirler. Tüketiciler Austin ve Atlanta'da süper marketleri işgal edip, bebek mamalarını yakarak, fiatların indirilmesi-

ni isterler. Şimdi Iowa'daki çiftçilerle, büyük paketleme şirketlerinin temsilcileri de kavgaya tutuşmuşlardır. Çiftçiler, domuzları karşılığında, dolar kabul etmiyorlardır. Ödemelerinin C-OPEC'lerle -önceden belirlenmiş sabit miktardaki ham petrole eşdeğer para birimi- yapılmadığı taktirde, protesto olarak 10.000 domuzu öldürüp, leşlerini Mississippi'ye atmak tehdidinde bulunurlar.

Manhattan'da 77. Caddede faaliyet gösteren Excelsior Cooperative Yönetim Kurulu, kooperatif sakinlerine "garantili günlük yiyecek üretmek amacıyla, Kuzey New York'ta bir çiftlik satın alacağını duyurur. Her daireden 2000 Dolar istenmektedir. Çiftliğin pay hakkı da, dairelerle birlikte el değiştirecektir.

San Francisco'daki bir reklam şirketinin yöneticisi, Kuzey Kaliforniya'nın vahşi ormanlarında kurulacak "uzun vadeli korunma kampları"na katılmak isteyen gönüllüler arayan bir ilân yayınlar. Başvuruların 3 yıllık erzakla birlikte yapılması istenmektedir. Reklam şirketinin postacısı, başvuru mektuplarını taşıyamadığından yakınıdır. Newark ve New Jersey'de, yiyecek kıtlığına hazırlanan insanlar, parke kaplı yolları söküp, etraflarını dikenli telle çevirerek domates, havuç ve kabak yetiştirmeye başlarlar.

30 Ekim gecesi, sismolog ve nükleer radyasyon uzmanları, Sovyetler Birliği'nin en büyük reaktörlerinin bulunduğu ve nükleer denemelerin yapıldığı, Orta Rusya'daki Baykal Gölü kıyılarında, korkunç büyüklükte bir patlama olduğuna dair belirtilerin varlığını bildirirler. Patlamanın haberi, Beyaz Saray'a hemen ulaşır. Atomik Enerji Merkezi detaylar hakkında bilgi verememektedir. Ama bir patlama olduğu kesindir ve

eğer hesaplamalar doğruysa can kaybı muazzam boyutlardadır. Ortaya çıkan radyoaktivite ne kadar olursa olsun, şu anda, hava akımı, kirli havayı, Çin sınırına taşımaktadır. Gece 01.00'da Moskova ile yapılan telefon görüşmesi, felaketin bir kaza eseri olduğunu ortaya çıkarır. ABD, ilk yardım çalışmalarına destek olmayı teklif eder. Ruslar, bu teklifi geri çevirirler.

Ertesi sabah, Senato İşgücü Komitesi Başkanı, Virginia'daki evinden, Arlington Bulvarı'na kadar, bütün yol boyunca, yeşil bir Dodge tarafından izlendiğini farketmez. Seven Corners'da trafik lambalarında durduğunda, önündeki eski model beyaz bir ford, arka tamponu, senatörün arabasının ön tamponuna değene kadar geri gelir. Aynı anda, arkadaki Dodge da öne gelir. Saniyeler içerisinde herşey olup bitmiştir. Beyaz Ford, hızla uzaklaştığında, senatör, arka koltuktaki 2 maskeli adamın yanında oturmaktadır.

Bu olayın hemen ardından, Senato İşgücü Komitesi'nin bürosunda, bir telefon çalar. Karşıdan gelen ses, şöyle demektedir: "Kimseyi incitmek amacıyla değiliz. Fakat önümüzdeki 12 saat içerisinde, Senato, otomobil sektörünün işsizlik maaşlarını garanti altına almazsa, Senatör Wilson'u öldürmek zorunda kalacağız. Senato'nun, tasarımı onaylayıp Beyaz Saray'a gönderdiği haberini alır almaz, Senatör Wilson'u serbest bırakacağız. Eğer Senato, Senatör Wilson'un ölümünden sonra da tasarımı ertelemeye devam ederse, başka bir senatörü, ardından bir diğerini öldüreceğiz. Ta ki; otomobil işçileri, hakkettikleri her senti geri alana dek". Bir anda, her yerde bu konu konuşulmaya başlanır. Kısa bir süre sonra, Detroit'teki, Birleşik Otomobil İşçileri Dayanışma Sendikası bir bildiriyle olayı şöyle kınar:

"Bu, akılsız ve tehlikeli insanların, umutsuz bir girişimidir. Bizler, sendikamızın tarihi boyunca, bu tür insanlarla hep mücadele ettik. Biz, kendimizi, demokratik yöntemlere adadık. Bu nedenle, sendikamız, bu insanların yerlerini bildirip, yakalanmalarına yardımcı olanlara 25.000 Dolar ödül verecektir."

1 Kasım'da genel durum şöyledir: Orta Doğu'daki gerginlik tırmanmaktadır; İran seferberlik ilan etmiştir; Amerikan birlikleri Cleveland'ın doğusunda 24 saat devriye gezmektedir; çiftçilerin protestosu, Nebraska, Kansas, Missouri ve Mişigan'a sıçramıştır; savunma sanayiinde, birbiriyle içiçe artan kıtlıklar başgöstermiştir; Kentucky'de maden işçileri, televizyondaki bir komedi dizisini beğenmedikleri için, protesto olarak madenleri kapatmışlardır; Amerikan Lejyon'u Suudi Arabistan'a derhal bir misilleme istemektedir. Billy Graham, Nashville'de 100.000 kişilik bir seyirci topluluğuna "bütün bunların, Tanrı'nın insanları cezalandırması" olduğunu söyler. Başkan ise, Beyaz Saray'ın batı kanadında çekilen özel bir programa, başının üzerinden Başkanlık mührü ve iki tarafında kabine üyeleri olduğu halde çıkarak şöyle der:

"Bu gece, ülkemize içeriden ve dışarıdan yönelen tehlikelerin ışığında, vahim fakat gerekli bazı kararlar almış bulunmaktayım. Bunlardan bazıları şöyle: Savunma Bakanlığı'ndan, orduda acil durum ilan etmesini; bütün ulusal muhafızların bir elde toplanmasını ve son olarak Birleşik Devletler Kongre'sinden yaklaşan seçimlerin 90 gün için ertelenmesini istedim".

Eko-kasılma; vidanın birkaç tur fazla dönmesi, bu sefer, George Friedensohn'un tahminlerini aynen ortaya çıkarabilir: "Bütün zamanların en büyük felaketi..."

paranın tamamen ortadan kalkması." Bu olay, süper bunalım senaryosundaki bankalara koşuşturmalar veya süper-enflasyon senaryosundaki takasın yaygınlaşması şeklini alabilir, Amerika dahil birçok ülkenin parçalanmasına neden olabilir.

Senaryolarımızda gördüğümüz dünya, başıboşluğun eşiğinde, kontrolden çıkmış bir dünyadır. Hangi senaryo olursa olsun sanayileşmiş ülkelerin ekonomilerinin yerle bir olduğu bir dünya. Günümüz dünyası o kadar sıkı bir şekilde içiçe geçmiştir ki; ekonomik şalterler ve bunların birbirleriyle bağlantıları o kadar yoğundur ki, incinebilir şeylerin sayısı, daha önce görülmemiş bir düzeye ulaşmıştır. Daha fazla gelişmiş ve daha fazla birbirine bağımlı bir dünya yaratmakla, sadece iyiliğin değil, kötülüğün de şansını arttırdık. Hassas dengelelerin üzerine kurulmuş bu düzende, bana öyle geliyor ki 3ncü senaryonun gerçekleşme şansı daha fazladır.

Bununla birlikte, bu senaryo bile, bütün olasılıkları içermekten uzaktır. Eko-kasıntı, dünya ticaret sisteminin derin bir şekilde bölünmesini de getirebilir. Böyle bir bölünmede, ardı ardına bütün ülkeler, hasta ekonomilerini, dünya ekonomisindeki titreşimlerden korumak amacıyla, gümrük tarifelerini ümitsizce yükseltebilir. Eko-kasıntı, dünyamızda yoğun, politik değişmelere neden olabilir. Örneğin, sosyalist İskandinav Ülkelerinde, sağ görüşlü çoğulcu akımların hızla büyümesi; Akdeniz Ülkelerinde Marksizm'in yaygınlaşması; Sovyetler Birliği'nde Milliyetçi ayaklanmaların çıkması; Arap Ülkeleri'nin birbiriyle savaşa tutuşması gibi... Bunlardan başka, Amerika'da ve Avrupa'daki yabancı işçilerin, zor kullanan polis kordonları altında sınırdışı edildiklerini düşünmek, hiç de zor olmasa ge-

rek. Gelişmiş Ülkelerde, ikinci sınıf işleri, uzun zamanlar yerine getiren bu insanların, bu şekilde kovulması, ülke içi insan haklarında da ciddi kısıtlamalar getirebilir. Bir İngiliz İşçi Partisi iktidarının, Amerikan otomobil fabrikalarını, kapanmalarına engel olmak için kamulaştırması, İskoç milliyetçilerinin Kuzey Denizi'ndeki petrol kuyularını bombalaması, Avustralya ve Yeni Zelanda'da grevlerin paraşütçü birlikleriyle kırıldığını düşünmek de hiç zor değildir.

Elbette, bütün bunların ötesinde, düşünülmesi güç olan bazı şeyler yatar. Kissinger ve Ford'u, Suudi Arabistan sahillerinde komando kıyafetleri içerisinde gösteren, *New York Times*'da çıkmış bir karikatür aslında çoğu Amerikalının düşlerini yansıtır. Amerikan Birlikleri'nin, petrol üreticisi ülkeleri haritadan silmesine yönelik acımasız ve çocuksu dedikodular çoğalmıştır. Bu dedikodulara göre, Amerika'nın zorlamasıyla Avustralya ve Japonya, İsrail'in bütün petrol kuyularını birbir ele geçirmesine yardım edecek; çöllerde 30 yıl sürecektir bir gerilla savaşı başlayacak; Arap teröristler, Şikago, Osaka veya Marseilles'de, ellerindeki nükleer silah dolu çantalarıyla dolaşacaklar. İşte bu noktadan sonra insanın hayal gücü işlemez hale gelir.

BUHRANLA SAVAŞ

7

Senaryolar, ne kadar mantıklı olurlarsa olsunlar, hayâl ürünü olmaktan öte geçemezler. Hayal gücümüz olasılık hesapları yapabilir, seçimlerimizde, yardımcı olmak için böyle yapmalıdır da. Hatta karşılaştığımız birçok güçlük, böyle yapmamamızdan kaynaklanmaktadır. Senaryolar, düşüncelerimizi somutlaştırmamızda, birer yardımcıdırlar, ama kelimenin tam anlamıyla bir "geleceği görme" değildirler.

Amerikan senatörünü, otomobil işçileri değil de çiftçiler kaçırabilir. Kral Faysal'ı uyurken yakalayacak darbenin, mutlaka Suudi Arabistan'da yapılacağına dair tarihi bir kural da yoktur. Bu darbe aynı; büyük bir trajediyi yaratarak patlayan ilk nükleer santralin Sovyetler'de değil de, Amerika'da olabileceği gibi, diğer bir düzine Orta Doğu ülkesinde de yapılabilir.

Günümüzün modası karamsarlıktır. Entellektüeller Maltuzcu bir felakete yönelik tahminler öne sürmekte; sinemalarda zelzele ve gökdelen faciaları görülmekte; bilim-kurgu romanlarında, anti-ütopya konular anlatılmakta ve nostalji sanayisi, geçmişte herşeyin daha güzel olduğunu vurgulamaktadır. "Eko-spazm"nın da,

iaçıcı bir tablo sergilemediği kesindir. Ama inanıyorum ki; Şu anda karşı karşıya olduğumuz durumun karmaşıklığını ve 1923 ve 1929'dan farklı olduğunu gözler önüne sererek, yararlı bir amaca hizmet etmektedir. Eko-spazm kavramı, problemleri ele alıŐ şeklimize, ekolojik, teknolojik, toplumsal ve askeri alanlardaki yeni gelişmeleri de katmamıza sağlamaya yöneliktir.

Eko-spazmın bu işlevi yerine getirmesi, bizi sadece karanlık bir gelecek düşüncesine götürmez. Geleceğimiz, sadece kâbustan ibaret değildir. Aslında, çok daha olumlu alternatifleri ele alan senaryolar da yazılabilir. Örneğin; güneş veya atom enerjisi araŐtırmalarında büyük bir gelişmeyi veya yepyeni bir enerji kaynağının bulunmasını; batı dünyasında sığır eti yemesini yasaklayan bir dini hareketin yayılmasını (bu, milyarlarca ton hububatın kurtulması anlamına gelir); nükleer silahlanma yarışına son verecek, ulusların üzerinde bazı düzenlemelerin getirilmesini; veya merkezîyetçi yönetimin zayıflık ve etkinsizliğini kabul eden ve bölgesellik ile yerinden yönetime doğru kayan yeni bir yönetim şeklinin ortaya çıkmasını içeren senaryolar gibi...

Gelecek tahminlerimiz arasına, montaj hattına alternatif, daha insancıl üretim metodlarının getirilmesini; ekonomik gücün işçi ve tüketicilerle paylaşılması; kadınların doğurganlık rollerine alternatif ve toplum tarafından benimsenen yeni bazı değerlerin yaygınlaşmasını da katabiliriz.

Bunlardan başka, kanserin tedavisinin bulunması veya ucuz protein elde etme yöntemlerinin geliştirilmesi de ele alınabilir. Bebek mamasında, zihin geliş-

mini geciktiren değil de ilerleten bazı kimyasal maddeler bulunabilir. Balık üretiminde veya deniz yosununun terbiyesinde, dünya açlık tablosunu tamamen değiştirebilecek büyük ilerlemeler olabilir. Isınma sorunumuzu, kirliliğe neden olmadan halledecek yeni sistemler geliştirilebilir. Uzay araştırmaları, hiç beklenmeyen kaynakların varlığını müjdeleyebilir. Ekonomist E.F. Schumacher'in, "*küçük güzeldir*" sloganı tutup, 3üncü Dünya Ülkelerinde, tutarlı ve yaşamı destekleyen türde ekonomiler ortaya çıkabilir. Yaşlanma üzerine çalışmalar yapan bilim adamları, insan yaşamının son yıllarında, sağlığın bozulmasına engel olan yeni metodlar geliştirebilirler. Yeni peygamberler ve yeni azizler, girmekte olduğumuz -sanayi- üzeri medeniyetin değerlerini empoze edebilirler.

Ne olursa olsun, gerçek şudur ki; geçirmekte olduğumuz gelişmeler karşısında aciz değiliz. Geleceği şekillendirecek olan bizleriz; O, şu anda bizim aldığımız kararların bir ürünü olacaktır. Akıllı adımlar atarak, elimizden kaçmakta olan şansımızı, halâ kontrol altına alabiliriz. Eko-spazm senaryosu, karamsarlığıyla, yapılması gerekli değişiklikleri ve geçiş dönemi stratejilerini ortaya koymada, bize yardım edecektir.

Bizi, bu rapora götüren araştırmalardan iki tane prensip veya "ders" çıkarabiliriz. Bu prensipler basit ve çok açıktır. Ama yaptığım gezi ve görüşmeler sonucunda, bu prensiplerin, yeni bir majino hattı inşa etmeye çalışan politikacılar, hükümet yetkilileri, ekonomistler ve eko-spazm ile karşı karşıya olan diğerleri tarafından çiğnendiğine tanık oldum.

İlk prensip, öz olarak şöyle ifade edilebilir: sadece ekonomi bunalımı çözmede yeterli değildir.

Mevcut sorunlarımızın birçoğu, belirli bir büyüme hızı, tam istihdam, gibi tamamen ekonomik amaçlı hedeflere yönelip, ekonomik sistemin diğer bölümleri üzerinde hiç kafa yormamamızdan kaynaklanmaktadır. Bir enerji darboğazı olasılığını, hesaplarımıza önceden dahil etseydik; belirli sanayilerin, çevre üzerindeki etkilerini tahmin etmeye çalışsaydık; refah şartlarının aile yaşamı ve toplum düzenini nasıl etkileyeceğini gözönüne alsaydık, şu andaki gibi tuzaga düşmemiş olabilirdik.

Acılı bir ifşaat döneminden sonra öğrenmiş bulunuyoruz ki; içinde yaşadığımız ekonomik sistem, son derece nazik, altparçaları sonsuz bağlarla birbirine bağımlı ve özenli hareket etmediğimiz takdirde, hemen çökebilecek bir sistemdir. Bu kasılma durumunu tedavi edecek "yeni ekonomi", bu kaçınılmaz gerçekten ödün veremez.

Bunun anlamı şudur: Acil iş sahaları açmak uğruna, çevreyle ilgili tedbirlerden fedakârlıkta bulunmak, bunalımı çözmek yerine daha da kötüleştirir. Bu, içinde bulunduğumuz an uğruna, geleceğimizi ipotek altına sokmaya benzer. Örneğin, mevcut enerji darboğazını aşmak için, usanmadan nükleer reaktörler inşa etmek, ekonomik istikrar ve teknolojik gelişim çabalarını bir nesil geriye götürebilecek tehlikeler yaratabilir.

Yüksek kükürtlü kömürün tekrar kullanımına izin vermek; petrol sızıntısı tehlikesine kayıtsız kalmak (bir taraftan, denizlerde petrol kuyusunu açmak için yarışırken); aerosol deodorantların ve saç spreylерinin, ozon tabakasında delikler açmasına seyirci olmak; yiyeceklerimizin içine, daha fazla satması için kimyasal katkı, renk ve boyalar pompalamaya devam etmek; kı-

sacası işlerimizi kaybetmemek için sağlığınıza ve güvenliğimizden ödünler vermek, çok ciddi karşı-etkiler yaratabilir.

Bunalımla savaşımızda takip edeceğimiz, ekonomik programı seçerken gözönünde bulurdurmamız gereken şey yalnız fiziksel ekoloji değildir. Bunun yanında, bir de toplumsal ekoloji vardır. Örneğin sanayide yüksek bir etkinlik elde etmek için, işçileri yerdeğişimine tabi tutmak, aile içi gerginlik, "cemiyet"lerin ölmesi gibi, başedilmez toplumsal sorunlar yaratabilir.

En az "kestirme bir ekonomik çözüm" düşüncesi kadar tehlikeli bir diğer düşünce de, dar görüşlü bilimadamları arasında yaygın olan, bütün zorluklarımız için temiz ve çabuk bir "teknolojik çözüm" olduğu düşüncesidir.

Demek istediğim şudur; herhangi bir hükümet, politik parti, şirket, sendika tarafından sunulan bir ekonomik programın, hava, su ve diğer doğal kaynaklar hakkında etkin yaptırımlar içerip içermediğinin yanında; uygulamada, aile, toplum ve cemiyet yapılarımızı nasıl etkileyeceğinin de incelenmesi gerekir. Elbette, bazı durumlarda anlık ekonomik kazançlarla, uzun vadeli toplumsal ve ekolojik sağlık arasında seçim yapmak zorunda kalacağız.

Ama, bunu yaparken bile, bu seçimlerin ne getirip ne götüreceğini önceden bilmeliyiz. Sadece bu yolla, ekono-düşüncenin tehlikelirenden korunabiliriz- Bu düşünce; ekonominin, toplumsal, kültürel ve ekolojik diğer sistemlerle etkileşimini görmekte başarısızdır. Bütün ekonomik yasa ve politikalara yerleştirilen bu tür "etkin yaptırımlar" bizleri, geleceğin "bumerang" etkisinden koruyabilir.

Çünkü, eko-spazm, sadece ekonomik olmayan bir sorundur. Bu yüzden, yan etkileri hiç düşünülmeden uygulanan tedaviler, durumu daha da kötüleştirmekten başka birşey yapmayacaklardır. İhtiyacımız olan şey, sadece tedavüdeki para miktarı, ücretler, fiatlar, ödemeler dengesi ile değil, kaynakların kullanımından ve çevreden, eğitim ve kültürel hayata, taşımacılık ve iletişimden erkek-kadın arasındaki değişen ilişkilere kadar herşeyle ilgilenen, birbiriyle tutarlı politikalar bütünüdür.

İkinci prensibimiz de eşit derecede kısadır: Geçmiş tekrar yaşanamaz (yaşanmamalıdır da).

Eğer eko-spazm analizimiz kısmen de olsa doğruysa ve eğer bugün yaşadıklarımız, gelişmiş toplumların, yeni, daha ileri bir gelişmişlik düzeyine erişme sürecinin bir parçası ise, politikalarımız, eski sanayi düzenini devam ettirmeye yönelik olmamalıdır.

Her çeşit mesleğe, taşımacılığa, barındırmaya, toplumsal bütünleşmeye ve ailelere, elbette hep ihtiyacımız olacak. Ama aynı mesleklere, aynı tip taşımacılığa, aynı toplumsal politikalara, aynı aile yapılarına değil.

Bunalım derinleştikçe, geçmişe yönelme çabaları da artacaktır. Örneğin; Fransız İşverenler Derneği PATRONAT, yeni bir kesintisiz ekonomik büyüme hamlesi için veryansın etmektedir. Hemen hemen bütün ülkelerde var olan bu zihniyet, bizi bu noktaya getiren metodları, daha büyük bir yoğunlukla tekrar uygulayarak, mevcut problemlerimizi çözme uğraşısı içindedir.

Bu anlayışın sahipleri, dünya ekoloji dengesinin hassaslığı, gelişmekte olan ülkelerin artan gücü ve can

çekişen sanayi toplumlarındaki değişen değerler üzerine hiçbir şey öğrenememişlerdir. Onların ideallerindeki dünya "eski"ye aittir, kendileri ise gericedirler.

Bir Fransız gericisi için "ideal dünya"; 1967'nin dünyasıdır- De Gaulle'nin, ihtişamını halen sürdürdüğü; öğrencilerin henüz sokaklara dökülmediği; tek sorunun, teknoloji yarışında Amerikalı'ları yakalamak olduğu zamanın dünyası.

Bir Amerikan gericisi için ise; bu ideal, genç bir başkanın, yeni ufuklardan (aşlında eski ufukların, ileriye atılması) bahsedebildiği, refahın hiç bitmeyecekmiş gibi görüldüğü 1960'ların dünyası olabilir- görünüşte umut verici ama, çok yakında suikastlar, yürüyüşler, çatışmalar ve çete savaşları ile sarsılacak bir dünya.

Her ülke ve her toplumsal grubun, kendine göre, bir geriye dönüş fantazisi var. Bu fantezilerin hepsi de teknolojik büyümeye dayanmıyor. "İdeal dünya" görüşlerinde, çok daha gerilere gidenler var. Bunlardan bazıları, teknolojinin, yaşamdan tamamen dışlanması ve kırsal bir dönüşü savunan ekolojistlerdir. Diğer bazılarına göre de 1920 veya 1940 onarım çalışmalarını örnek alabiliriz. Bu gericiler arasındaki bir kısım protestan münzevi ise refahın kendisinin yozlaştırıcı olduğunu düşünüyor.

Bu görüşlerin hepsi, geçmişi, bugünü taşıma uğraşlarından başka birşey değildirler -Bir tarafta, teknomania ve ekonomik büyüme hızı; diğer tarafta, teknofobiyo ve romantik, kır özlemi. Eko-Spazm'ı aşmanın yolu, geçmişe kazılan tünellerden geçmez. Büyük bunalımlar bize, doğru yolu bulmada yardımcı olabilir.

Bu şansları iyi kullanıp, istediğimiz niteliklere sahip,
sanayi-üzeri toplumuna doğru ilerlemeliyiz.

GEÇİŞ DÖNEMİ STRATEJİLERİ

8

Bu noktadan sonra nereye gideceğiz? Daha doğru-su, bundan sonraki noktaya nasıl gideceğiz? Bunun gi-bi kısa bir raporda, geliştirilmiş ve tam olarak açıklığa kavuşturulmuş, "geçiş dönemi stratejileri"ni ortaya koymanın olanaksızlığı ortadadır. Fakat, en azından bir başlangıç yapılabilir. Aşağıda; bu başlangıcı yap-maya yönelik stratejiler sıralanmıştır. Uygulama alanı bakımından, uzun vadeden, anlığa; dünya çapından, ülkeler seviyesine doğru, bilinçli olarak sıralanmıştır. Hemen uygulanmaya başlanmaları amacıyla değil, so-runlarımıza genel ve tutarlı bir yaklaşım oluşturmala-rı umuduyla hazırlandılar. Bir kısmı, daha önceden or-taya konmuş şeylerdir. Hiçbiri, herşeyi düzeltereği id-diasını taşımaz. Ama hepsi de eko-spazm analizinden kaynaklandılar. Hepsi birbiriyle ilintilidir. Ve hepsi geleceği huzurlu bir geçişte bize yardımcı olacaklardır.

Birinci Strateji: Şu anda, kontrolümüz dışına çıkmış bulunan can alıcı ekonomik güçleri (tekrar) kontrol ederek, dünya ekonomisini (tekrar) istikrara kavuşturmak.

Ulus devletleri, sanayi üzeri topluma geçişten kaynaklanan temel sorunları çözmekten acizdir. Ekonomik açıdan, ulus devletler, sanayi devriminin ürünüdürler. Ve bu açıdan işlevlerini tamamlamış bulunmaktadırlar. Bu kavram, gelişimini tamamlamış sanayi ülkelerinde (gelişmekte olan bölgelerde değilse bile) artık demode olmuştur. Gelecekte, belki tamamen ortadan kalkmayacaktır ama gücünden çok şeyler kaybedecektir. Aslında, şu anda bile oldukça zayıflamış bulunmaktadır. Eğer eko-spazm analizinin ortaya koyacağı tek bir şey varsa, o da ulusal hükümetlerin ve politikacıların, ulusal sınırları aşan yeni ekonomik güçlerle başetmedeki acınacak yetersizlikleridir.

Avradolarların ulusların üzerinde bir para birimi olarak işlem görmesi gerekiyorsa, bunların statüleri, resmî olarak tanınmalı ve ulusların üzerinde bir kontrol mekanizmasına tabi olmaları sağlanmalıdır. Aynı şey, dünya çapında işlem yapan bankalar için de geçerlidir. Ama bu güçler arasında, en can alıcı olanı, çok uluslu şirketlerdir. Çünkü, onların olmadığı bir dünyada, ne dünya bankalarına ne de Avradolarlara ihtiyaç kalmaz.

Bu nedenle, dünya ekonomisinin tekrar istikrara kavuşmasında anahtar durumunda olanlar, çokuluslu şirketlerdir. Yaşam standartının yükseltilmesi veya yok edilmesi; global bilincin arttırılması veya otoriter yönetimlerin yaygınlaşmasında, etkili olacak büyük potansiyele sahiptirler. (Tokyo'da konuştuğum büyük bir Japon şirketinin yöneticisinin bana söyledikleri şöyleydi: "Ortada birtek çokuluslu şirket olsaydı, birçok sorunu, kolaylıkla çözebilirdik").

Çokuluslu şirketlerin; can çekişmekte olan, günümüz sanayi anlayışının çizgisel gelişiminin bir ürünü olduğunu ve; düşük enerjiye, daha küçük üretim birimlerine ve daha fazla yerinden yönetime dayalı yeni bir üretim biçimine kayabileceğimizi daha önce belirtmiştik. Bu konu, "ütopyacı" veya "romantik bir görüş" olarak değerlendirilip bir kenara itilmemelidir. Bu görüş, uzun vadede kısmen doğru veya yanlış çıkabilir, fakat çok yakın gelecekte, çokuluslu şirketlerin gücünün kontrol altına alınması elzemdir.

Ulus-devletler, kendi güçlerini bir müddet daha sürdürebilmek için, yeni kontrol mekanizmaları yaratacaklardır. Politikacılar, başlangıçta, otoritelerini yitirdiklerini kabullenmeyeceklerdir. Fakat yeni anlayışın etkileri altında zamanla herşey yerine oturacaktır.

Ashnda, dünyayı saran büyük şirket ağları, pek yakın zamanda ulusların üzerinde bazı düzenleyici tedbirlerin ortaya çıkmasının kendi çıkarlarına uygun olduğunu görecektir. Çünkü, bütün büyük kurumlar gibi onlar da belirsizlikten hoşlanmazlar. Önümüzdeki yılların temel politik çekişmesi, bu kontrol mekanizmalarının yapısı üzerinde olacaktır.

Bir bütün olarak ele alındığında, global ticaretin artması, büyük sanayi ülkelerinde önemli bir demokrasi kaybına neden olacaktır. Giderek artan miktarlarda ekonomik kararın devlet kontrolünden çıkması, demokratik sorumluluğun da azalması anlamına gelir. Demokrasinin önemli temellerinden biri de, ülkenin ekonomik hayatına halkın şekil vermesidir. Hangi sebeple olursa olsun, bu prensip çiğnendiğinde, ülke bir sömürge haline gelir.

Konuyu bu bağlamda ele alırsak, dünyanın en zengin ülkeleri bile, gittikçe sömürge konumuna doğru ilerlemektedir. Konu sadece, petrol şeyhlerinin birçok sanayileşmiş ülkede mülk alarak para akışını tersine çevirmelerinden ibaret değildir. Bu tip sömürgecilik geleneksel anlamdadır. Yani bir ülkenin, diğerinin ekonomik hayatına hakim olması. Bugün, gittikçe daha fazla sözkonusu olan şeyi "sömürgecilik-üzeri" diyebileceğimiz; ülkelerin (diğer ülkeler yerine) kontrolleri dışında, uluslar-üzeri bir ekonomik sistem tarafından sömürülmektedir.

Şu anda, en fakir ülkelerin olduğu kadar en zengin ve görünüşte en güçlü ülkelerin de bu sömürgecilikten kurtarılmaya ihtiyaçları vardır.

Özellikle, ulusal ve yerel şirketlerin, kendi çıkarlarına sahip çıkma zamanı gelmiştir. Bunların en büyükleri bile dışardan gelecek darbelere karşı çok hassastırlar. Bu tür şirketler sanayileşmiş ülkelerdeki ticaret adamları, sendikalar, tüketici-çevreci kurumlar ve diğer çoğulcu gruplarla dirsek temasında, herkesin çıkarına olan birşeyi vurgulamak zorundadırlar: Çokuluslu şirketlerin bir düzene oturtulması.

Bunun sonucunda ortaya; çevre koruması; ücret ve güvenlik standartları; devletlerin üzerinde yatırım ve bankacılık, ve hatta vergi kanunları gibi konularda, zorlayıcı bazı kurallar ortaya çıkabilir.

Bunların gerektireceği devletler üzeri kontrol komisyonları, çok uluslu şirketlerin ulusal vergi sistemlerinden kaçırdıkları vergilerden oluşturulacak bir fonla finanse edilebilir. (Çok uluslu şirketleri vergiye tabi tutmak, diğer şirketli rekabet şansını da arttırır.)

Böylece global şirketlerin, çalıştıkları ülkenin toplumsal gelişimine katkıları sağlanmış olur.

Bu düzenlemeler sonuçta ne şekil alırsa alsın, bu şirketleri, bankaları ve bunlara hizmet eden diğer mali kurumları kontrol altına alma savaşı tek bir ülkede başlatılamaz. Ulusların üzerinde gerçek bir politik hareket başlatma zamanı gelmiştir.

Bu hareket, birçok ülkeden işçileri, politik liderleri ve diğer birçoklarını biraraya getirerek "DÜNYA DEVLETLER ÜZERİ SİSTEMLER KONTROL BİRLİĞİ" gibi yeni tip global hareketler yaratabilir. Bu tür hareketler, fakir ülkelerce desteklenir, çünkü, bu şirketler, onlar için çok daha büyük sorun oluşturmaktadır.

Çokuluslu şirketlerin yöneticileri, bankerler ve diğer parabolcuları, Pravda karikatürlerinde gördüklerimiz gibi şeytanî yaratıklar değildirler. Hepsi de ITT'nin Şili örneğinde olduğu gibi casus veya karşı devrimci sabotajcılar da değildir. Bunlar, sadece, dünyanın en büyük kanun boşluğundan yararlanan yatırımcı, yönetici ve planlayıcıdır -ve bunun sonucunda, dünya ekonomisini sarsarlar.

Çokuluslu şirketlerin birçoğu, içindeki yaşadıkları ülkelerin yaşam standartlarının gelişmesinde büyük katkılarda bulunmuşlardır. Bazıları, çevrelerine sanayi-üzeri insanî çalışma kalıplarını tanıtmışlar, diğer bazıları da, belli bir dereceye kadar, iş ortamını demokratikleştirmişlerdir. Ama eğer büyük boyutlu dış etkenlerce, devamlı sarsılmayan, istikrarlı bir düzen istiyorsak, çokuluslu şirketleri, bir düzene oturtmak zorundayız. Gelişmekte olan ülkeler bunun farkındadır. Sıra, gelişmiş ülkelerin de bunun farkına varıp,

uygun hareket tarzını seçmelerine gelmiştir.

İKİNCİ STRATEJİ: Modası geçmiş düzenleyiciler yerine veya bunları tamamlamak için, sisteme sanayi üzeri düzenleyicileri yerleştirmek.

Kontrol altına alınması gereken şey, sadece, çokuluslu şirketlerin büyümesiyle ortaya çıkan para sistemindeki titretişimler değildir. Ucuz enerji ve hammadde-lerin pürüzsüz ve güvenli yollarla, fakir ülkelerden zengin ülkeler aktığı günler sona ermiştir. Petrol konusundaki günümüz ekonomik çatışmalarının sonucu ne olursa olsun, en azından önümüzdeki on yıl için artan boyutlarda kesintiler, artışlar ve fiyat titretişimleri bizi beklemektedir.

Eski kaynak/enerji pazarlığı dönemi kapanmıştır ve gambot diplomasisi ile açılacağı benzemiyor. Çünkü, Küba ve Vietnam Savaşları'nın bir sonucu olarak, en küçük ülkeler bile savunma sistemlerini geliştiriyorlar.

Yani; sanayileşmiş ülkeler sanayi-üzeri toplum safhasına ilerlerken, zenginliklerini bol hammaddeden başka birşeyin üzerine oturtmak zorundalar. Bu temel de, daha az ile, daha fazla üretmekten başka birşey olamaz.

Bu; sanayi gelişiminin sonu geldiği anlamına gelmez. Sonu gelen şey, sadece radikal, tutucu politikalarlardır. Hayal gücümüzü genişletmek zorundayız. Örneğin vergi ve diğer yaptırımları, ucuz enerji elde eden ve böylece kaynak tasarrufu yapan ürünler lehine kullanabiliriz. Çevre güvenliğine önem veren ve toplumsal değeri olan sanayi yatırımlarına öncelik vermek

varken, niçin halâ yatırımlar için ayırım gözetmeyen kredi politikalarında ısrar edelim?

Eko-spazm ropuru, bu düzeltmelerin yanında, yepyeni düzenleyiciler de ortaya sürer. Bunlardan birisi: dünyada, yiyecek ve kaynak arzında giderek artan dalgalanmaları bastırmak amacıyla ihtiyat stokları oluşturmaktadır.

Bu stoklar, sadece tehlikeli kıtlık dönemlerinde değil, fiyat dalgalanmalarını önlemek için de kullanılabilir. (Bir hammaddenin fiyatı aşırı düşme gösterdiğinde, kamu veya özel teşebbüse ait olabilecek stok ajansları, fiyat seviyesini dengeleyici alımlar yapar. Madde nin piyasadaki miktarı azalıp, fiyatı yükseldiğinde ise, fiyatı düşürmek için stoklarını satışı sunar).

Böyle bir sistem güvenlik ve istikrar telkin eder. Bu sayede üretici ve satıcılar, felâket seviyesinde zararlardan kurtuldukları gibi, bazılarının insafsız kârlar elde etmesi de önlenmiş olur.

1974'de Roma'da düzenlenen Dünya Yiyecek Konferansı'nda, uluslararası koordineye tabi, ulusal yiyecek ihtiyatlarının oluşturulmasının gerekliliği üzerinde bir prensip anlaşmasına varıldı.

Buğday, pirinç, mısır ve diğer tahıllardan yaklaşık 60 tonluk bir tampon stok oluşturulmasını öngören bu tür bir sistem, hem ekonomik dalgalanmaları, hem de gittikçe kötüleşen dünya yiyecek bunalımını önlemede önemli ve olumlu bir işlev üstlenebilir.

Ekonomisini bir istikrara kavuşturmak isteğinde olan bütün sanayileşmiş ülkeler, böyle bir dünya ağının -ve tabii bölgesel karşılıklarının- yaratılmasına bi-

rinci derecede öncelik vermelidir (*)

Stok ve ihtiyat oluşturmak, sadece yiyecek hususu ile sınırlı değildir. Kore Savaşı'nı takip eden yıllarda Amerika tungsten, boksit, kauçuk, ferro manganez gibi stratejik maddeleri stokladı. Bunun ardında yatan sebep ekonomik değil, askeridir. Amaç, Amerika'nın 5 yıllık savaşa katlanabilecek yeterlilikte stratejik maddeye sahip olması idi. Daha sonraki yıllarda, bu miktar 3 yıla düşürüldü, çünkü artık çıkacak bir savaş nükleer olacaktı ve bu yüzden uzun sürmeyecektir.

1970'lerin başında Nixon yönetimi, bu stokları daha da eriterek bir yıla indirdi. Bu, biraz da, ekonomik baskıların bir sonucuydu. Amerikan ödemeler dengesi-nin durmaksızın kötüye gittiği bir durumda, dışardan hammadde almak yerine, stokları piyasaya sürmek, dolarların dışarıya akışını engellediği için daha iyi bir seçimdi. Bunun yanında, artan faiz oranları da, rezervlerin elde tutulmasının maliyetini arttırıyordu.

Ekonomik amaçlı stoklar oluşturma düşüncesi; 1973'teki kıtlık dalgalarından bu yana, gerek kongre,

(*) Bölgesel ihtiyatları oluştururken, enflasyonu azdırmamak için, gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal üretime destek olmalıyız. Örneğin; gübre satışına getirilen bütün kısıtlamaların kaldırılması gibi...

Amerika gibi, bazı gelişmiş ülkeler, ülke içi pazarlarındaki fiyat artışını önlemek için, gübre ihracatına kısıtlama getirmişlerdir. Bu sadece düşüncesizlik değil, bencilliktir de. Amerika, şu anda o kadar çok gübre tüketmektedir ki, ton başına elde ettiği ürün azalmaktadır. Aynı oranda gübre, gelişmekte olan bir ülkede kullanılsa daha yüksek oranda bir mahsul alınabilir. Bir diğer husus da, gübrenin, gelişmiş ülkelerde, tarımsal olmayan amaçlarla kullanılmasıdır. Milyonlarca insan açlıkla yüzyüze iken, gübreler; mezarlıkları, golf sahalarını ve bahçe çimlerini daha yeşil göstermek için kullanılmaktadır.

gerekse Beyaz Saray tarafından sıcak bakılan bir konu olmuştur. Bu düşünce, Yom Kippur Savaşları'nda, Arapların koyduğu petrol ambargosunun ışığında, diğer birçok ülke tarafından da araştırılmaktadır.

Stoklama Kuramı, özellikle kapitalist ekonomilerde, ideolojik olduğu gibi, uygulamaya yönelik zorlu sorunlar da ortaya çıkarır. Ama ister yiyecek, ister hammadde olsun stoklama yönteminin yaratacağı sorunlar çözülebilir. Örneğin Amerika'da, şirketlerin kaynak maliyetlerini üretim sırasında değil de satın alma sırasında kaynak hesaplarından düşmeleri sağlanırsa (bu; stokların vergiden sayılması demektir) şirketler daha fazla envanter bulundurmaya yönelebilirler.

Bu vergi sistemi, İsveç'te uygulanmaktadır. Ellerinde daha fazla envanter tutabilen şirketler, fiyatların ucuz olduğu dönemde daha fazla alım yaparak, fiyatlar yükseldiğinde ise, bu malları tutmaya devam ederek, fiyat dalgalanmalarını yavaşlatabilirler.

Özel sektördeki, bu tür birikimler, hükümet rezervleri ile de desteklenebilir. Dahası, acil durumlarda, elzem maddelerin üretilmesi için, hükümet tarafından veya kamu-özel işbirliğiyle destekleyici tesisler kurulabilir. Bu tür tesislerin, devletler -üzerinde de kurulduğunu düşünebiliriz- bir devletler konsorsiyumunca sahıplenilecek bu tür tesisler, ekonomik veya diğer türlü acil durumlarda ihtiyaç duyulacak yardımı yapabilirler.

Böyle bir sistem, başlangıçtan itibaren, zengin veya fakir; üretici veya tüketici bütün ülkelerin katılımını gerektirir. Düşük teknoloji sahibi ülkeler; bu yolla birçok sorunu çözebilirler.

Stoklama sisteminin yararlı olacağı bir alan da şehirlerdir. Şehirler, Singapur'lu ekonomist Augustine Tan'ın "azaltılamaz minimum" dediği seviyeyi nasıl devam ettirecekler? Bu, bütün şehirler için, çok önemli bir konudur. Bütün şehirler ve ekonomik bölgeler, temel gereksinmelerini, sistematik bir şekilde belirlerse ve bunun sonucunda bir "şehir güvenlik" programı hazırlanırsa, sistemdeki büyük boyutlu arızalar, kıtlıklar ve diğer hayati bunalımlar, şehirlerde büyük yıkımlara neden olmaz.

Geçmişte, büyükşehirler Kenneth Bouldings'in belirttiği gibi, açlıktan, sadece birkaç hafta ötede yaşarlardı. Günümüzde ise tek fark, bu uzaklığın belirsizliğidir. Şehirler, ihtiyaçlarında halâ tamamen dışa bağımlıdır. Yiyecek ve güç kaynakları, taşımacılık, asansör, havalandırma, ısıtma sistemleri, hastaneler için su, telefon ve posta şebekesi... Bu, ilk anda akla gelenler bile, günümüz şehirlerinin, hepimizin düşündüğünden daha çok, uçurumun kenarında yaşadığını gösterir. Örneğin, geçenlerde, Napoli'de ortaya çıkan kolera salgını, ekonomik veya toplumsal karmaşa esnasında, sağlık hizmetlerinin nasıl işlemez hale geldiğini gösterdi.

Bugün, milyonlarca Amerikalı, bir felaket veya çöküş durumunda, hayatlarını garanti altına almak için, çeşitli stratejiler peşinde koşmaktadır. Silahlar edinmekte, suyu çıkarılmış yiyecekler stoklamakta, kırsal kesimde araziler satın almaktadırlar. Bu insanların korkuları yersiz bile olsa, bu durum, şu andaki otoritelere karşı derin bir güvensizliğin varlığını gösterir. Bu bireysel ve genellikle toplum-dışı davranışları cesaretlendirmek yerine, yeni bir toplum inancı yarat-

malıyız. Bu, yalnız karamsarlığın, vatanseverlikle bağdaşmadığını vurgulamakla olmaz. Bunun yolu; bireysel değil, toplumsal geçiş stratejileri yaratmak ve bunları uygulamaktan geçer.

3NCÜ STRATEJİ: İstihdam politikalarını "sanayi anlayışının" üzerine çıkarmak.

Kapitalist olsun, sosyalist olsun, bütün sanayileşmiş ülkeler, ihtiyacı olan veya isteyen herkese iş bulmanın gerektiğine inanırlar. İşsizliğin yaygınlaştığı, bu günlerde, hükümetler, istihdamı arttırmak için milyarlar harcıyorlar. Para ve mali politikalarda olduğu gibi istihdam politikasında da majino kuralı geçerlidir. Bu konuda da, halâ 1929'la savaşmaya devam ediyoruz.

Bütün sanayileşmiş ülkeler, ortak bazı varsayımları paylaşırlar. Buna göre de, politikalarının dayandığı temel; bütün işlerin, birşeyler yaratmaya yönelik olduğudur. İş deyince aklımıza; değirmen işçileri, otomobil montaj-hattı işçileri, maden işçileri gelir. Ama, artık gelişmiş ülkelerdeki işçilerin çoğunun üretim alanında çalışmadığı bir gerçektir. Bu ülkelerin her biri, hizmet sektörüne belirgin bir kayma dönemini yaşadılar. Bu, yeni tip işlere, "insana hizmet" diye adlandırılan ve hızla artan, yeni grup bazı işleri de dahil edebiliriz. Sağlık, eğitim, refah gibi.... Bu gelişme, büyük ölçüde, otomasyonun gelişmesinin bir sonucudur. Bu sürecin Amerika'da başlangıcı, 20 sene öncesine uzanır.

Fabrikadan başka iş alanlarına kayma; sanayi-üzere ekonomiye geçişin birinci bölümüdür ve belli ölçülerde şiddetle desteklenmelidir. İnsanları, tekrar eski işlerine yerleştirmeye yönelik istihdam politikaları yeri-

ne, seçme ve geri dönme şansının bulunduğu politikalar çok daha akıllıca olur ve hizmet-hakim topluma geçişimizi pürüzsüz olarak sürdürmemize yardımcı olur.

Böyle yapmamızı gerektiren en az iki neden vardır. Birincisi; hizmet-hakim bir toplum, geçmiş yılların yanlış politikalarının yarattığı, çevre ve toplumla ilgili problemleri daha kolay çözümlenebilir. İkincisi; böyle bir toplum, enerji ve kaynak girdisine daha az bağımlıdır.

Bu konu üzerinde yazılmış en iyi kitap olan "*The Service Society and Consumer Vanguard*"ın yazarları Frank Riessman ve Alan Gartner, bu kitapta şöyle diyorlar: "Sanayide görülen devamlı büyüme; insan gücünden yararlanamama ve işsizlik gibi sorunları artırıyor. Hizmet sektöründeki büyüme, bunun tam tersine, insan gücünden yararlanmayı arttıracaktır. Dengeli bir ekolojik toplum, büyümede azalmayı değil, insan hizmetlerinde artmayı gerektirir."

Amerika ve hatta daha "refah düşkünü" diğer ülkelerde, gereken ücret gözden çıkarılmasına rağmen, bir sürü hizmet elde edilememektedir. Akıl hastaları ve ihtiyaçların bakımı "aşağılayıcı" işler olarak görülmektedir. Eğitimde yenileyici hamleler yok gibidir. Milyonlarca alkolik bakıma muhtaçtır. Hapishanelerle ilgilenmek bir suçtur. Toplumun sağlık hizmetleri programında, milyonlarca potansiyel iş mevcuttur. Eğitimin her dalı için de durum farklı değildir.

Bu durum insan hizmetleri dışında da böyledir. Bir sanayi toplumunda, makul bir yaşamın nasıl olması gerektiği konusundaki ilkelerden yoksunuz. Kalorifer ocağının tamir edilmesi, otomatik çalgı aletinin akor-

du, elektrik sisteminin fiş bağlantısını yapmak gibi el becerisi isteyen işleri yapanlar ya bulunmaz veya insafsız şekilde pahalıdır.

Onarılması çok güç veya olanaksız olan bir sürü yeni şey üretecek "Detroit"ler yerine, tam istihdamı gerçekleştirmemize yardım edecek yeni hizmet alanları açmalıyız. Bu işlev kamu veya özel kuruluşlarca yerine getirilebilir. Örneğin; birisi çıkıp da, bu tür hizmetler sağlayacak bir şirket kurmak isterse; özel borçları krediler ve diğer yardımları ondan esirgemeyelim. Bütün hizmetler, işgücünü iyileştirme amacını güderler. Bu amaç, istihdam programlarının amacıyla paralellik arzeder.

O halde, niye, bir yandan bu hizmetleri yerine getiren, diğer yandan da, bunların eğitimini veren okullar, ortaya çıkmasın? Hizmet sanayi, eğitim sistemi ile bağlantılı olarak, diğer seçenekleri sadece beklemek olan, milyonlarca kadın ve erkeğe, onurlu iş sahaları açabilir.

Acil olarak ihtiyaç duyulan hizmetleri sağlayan yeni kurumlar yaratılabilir. Bu kurumların statüsü; özel, tüzel veya bu ikisinin, değişik şekillerde yorumlanması biçiminde olabilir.* Önemli olan, işlerin yapılmasıdır.

Çevre korunması için de yeni hizmetler kurulabilir.

* Büyük bir sigorta şirketi, hayat sigortası yanında, dullara yönelik özel bir hizmet programı geliştirmeyi düşünsün. İhtiyaç duyduğu insan hizmetlerini, kâr amacı gütmeyen, yerel ajanslardan karşılayabilir.

-Böylece, geleneksel kalıplarda olduğu gibi hizmeti, kâr amacı gütmeyen ajanslar, şirketlerden değil; şirketler, kâr amacı gütmeyen ajanslardan satın alacaktır.

Ağaçlandırma, nehirleri temizleme, gürültüyü azaltma, artıkları değerlendirme gibi...

Şu anda işsiz olup, çeşitli mali ve psikolojik sorunlarla karşı karşıya olanlar için kamu istihdam programları hazırlamamız şarttır. Bu işler, sırf istihdam etmek için milyonlara üniforma dağıtan, eski, "bunalm" politikalarının işlerine benzememelidir.

Dönemleri için, belki uygun olan, bu tip istihdam programlarının artık modası geçmiştir. Çünkü, bunların çoğu, tipik sanayi çağının varsayımları üzerine kuruluydu. Bir kere, hepsi merkezîyetçi idiler, sundukları işlerin hepsi standarttı, insiyatifi yok etmeye yöneliktiler, insanlara seçim şansı vermiyorlardı. Bir heyecan, düşünme ve girişim hissi uyandırmıyorlardı.

Konuyu toplumsal, kültürel, çevresel ve basit ev hizmetlerine olan ihtiyaçlarımızla bağlarsak, soruna değişik bir yönden yaklaşmış oluruz. Elimizdeki işsizler ordusunu kamu işlerinde istihdam etmek yerine; onları, yerinden yönetilen bir çeşit "hizmet merkezleri ağı" oluşturmada kullanabiliriz.

Bu tip merkezlerin iskelet personelden başka kimseye kiralamasına gerek yoktur. Yapılacak şeyi bu iskelet personelin yardımıyla, işsizlerin enerji ve yeteneklerinden nasıl yararlanılacağına ilişkin, gene bu işsizlerin ortaya sürdüğü fikirleri değerlendirmektir. Böylece, bu merkezlere, en çok istihdamla, en çok hizmeti, en az parayla üreten projeleri finanse etmek kalır.

İşsizlerin bir kısmı, "günlük dinlenme merkezleri"nin işletilmesinde veya "sakat ve yaşlılara hizmet" bölümünde çalışabilir. Bir kısmı küçük, kâr götürmeyen

"ev aletlerini onarım merkezini" organize edebilir. İşsiz mühendis, bilim adamı ve teknisyenler, kirliliği önleme yöntemleri veya deneysel güneş enerjisi sistemleri üzerinde yeni çalışmalar yapabilir. Öğretmenler alternatif okullar kurup değişik şeyler öğretebilir, ve özel yetenekli çocuklarla ilgilenebilir. Bu faaliyetlerin bir kısmı, çok az mali desteği gerektirirken, bazıları kendi kendine yeterli bile olabilir. Hizmet Merkezleri Programı; muazzam boyutlarda yaratıcı insan enerjisini, önemli hizmet alanlarında yoğunlaştırabilir; istihdam sorununun, kökünden halleder; bunu yaparken gelecekteki programlardan çok daha ucuza mal olur; en önemlisi, insiyatif kırıcı, tektip bürokrasi kurallarından uzaktır.

Bu tip yaratıcı bir politika için başarılı ve canlı bir örnek vardır. Kanada'da "Yerel Teşebbüs Programı" (YTB) adı altında yürütülen bir uygulama, sadece hizmet sağlamakla sınırlı olmasa da, işlev olarak, Hizmet Merkezleri Programı'ndan pek farklı değildir. Bu program, işsizleri gerekli bazı ihtiyaçları karşılayacak ve aynı zamanda iş sahası açacak projeler getirmeye davet ediyor ve bunların en iyilerini finanse ediyor. Böylece problem, yukarının gözüyle değil, tabanın gözüyle ele alınıyor.

Bütün büyük girişimlerde olduğu gibi, Kanada örneğinde de başarılarla birlikte, hayal kırıklıkları da olmuştur. Projelerin hepsi işlemeyebilir. Bu olasılık, böyle bir çabanın başında kabul edilmelidir. Fakat herşeye rağmen, diğer alternatiflerle karşılaştırıldığında; bu, büyük bir gelişmedir. Çünkü dayandığı temel, güvenilir sanayi-üzeri anlayışın prensipleridir. İstihdamın, özellikle hizmetlere kaydırıldığı ve YTD modeli

üzerine kurulmuş bir "hizmet merkezi" programı, eski tip politikalar karşısında büyük bir ilerleme anlamına gelir.

Kamu hizmetleri istihdamında bir genişleme yaparsak bile, bu genişleme, bizleri sanayi tektipliğinden çok, sanayi-üzeri çeşitliliğe; monokültürden çok, çok-kültüre doğru götürmelidir. Uzun vadeli, hizmet istihdamına yönelmenin yanında, diğer büyük, toplumsal değişimler de hesaba katılmalıdır. Bu değişimlerden biri, aile yapısı ile ilgilidir. Sanayi toplumları tarafından kabul gören aile tipi, çekirdek aile idi. (Yani anne, baba ve çocuklar) Boşanma, nispeten nadirdi. Aileler ataerkildi. Ekonomik ve toplumsal planlarımız, temel olarak halâ bu model üzerine kuruludur. Bugün, çekirdek ailenin parçalanmakta olduğunu kabullenmemiz, bir sonraki evreye geçişimizi kolaylaştırıcaktır. Bu parçalanmanın sebebi; "ahlâk bozulması" veya "aşırı serbestlik" değil, sadece, artık, toplumun büyük bir kesiminin ihtiyaçlarına cevap verememesidir. Bununla birlikte, bu durum, çekirdek ailenin tamamen ortadan kalkacağı veya artık onu hesaplamalarımıza katmamamız gerektiği anlamına gelmez. Ama, ekonomik ve toplumsal politikalarımıza katmamız gereken, yeni alternatiflerin hızla çoğaldığı da bir gerçektir.

Örneğin, hergün daha fazla insan, bilinçli olarak çocuk yapmama kararında olduğunu belirtiyor. Amerika'da bu tutumu ekolojik, demografik ve diğer toplumsal temellere oturtmak amacıyla "Ulusal Anne ve Baba Olmayanlar Derneği" kurulmuştur bile. Boşanma oranı fazla olduğu için, yeniden evlenme, sıradan hale gelmiştir. Bu evlenmeler sonucunda, her iki tarafın çocuk ve akrabalarını biraraya getiren yeni tip aileler ortaya

çıkıştır. Bunun yanında, daha az yaygın olmakla birlikte, önemli bir başka eğilim de komün yaşamdır.

Son 10 yıl içerisinde bile, çekirdek ailenin yapısında, temel bazı değişiklikler başgöstermiştir. 1960'ların ortasında Betty Friedan'ın yayımlamaya başladığı "The feminine Mystique", kadın hareketini hızla evde, fabrikada, büroda ve toplum hayatında yaygınlaştırdı ve sonuçta cinsel roller değişmeye başladı.

Cinsel rollerin, bu şekilde yeniden düzenlenmesi ve çekirdek aileden uzaklaşma, ekonomik planlamalar için en az toplu pazarlığın, sanayinin önemli öğelerinden biri olduğunun ve örgütlenmesi gerektiğinin ortaya atılması kadar can alıcıdır. Rol değişimi çoğu insanın zannettiğinden daha çok, sanayi üzeri devriminin anahtar safhasıdır. Amerika'da bugün aksine yaratılan mitlere rağmen, nüfusun önemli bir kesimi, artık çekirdek aile çerçevesi içerisinde yaşamamaktadır. Şehirlerdeki çocukların % 25'i, ya sadece anneleri ya da sadece babaları tarafından yetiştirilmektedir -sebebi çoğu zaman boşanma veya hiç evlenmemektir. Bu gerçeğin, ekonomi, pazarlama, ürün düzenleme, eğitim gibi konular üzerinde şaşırtıcı etkileri vardır. Bu yeni durum, o kadar yaygındır ki, bekâr annelere yardımcı olmak ve onlara gruplarının bilincini aşılama için "Momma" gibi kurumlar ortaya çıkmıştır.

Bu gibi hızlı gelişmelere rağmen, birçok işveren ve sendika yöneticisi, ailelerinin geçiminden asıl olarak sorumlu olmadıkları için, işten ilk çıkarılması gerekenlerin kadınlar olduğunu kabul eden görüşlerini halâ muhafaza ediyorlar. Eski savaş dönemlerini gözönünde bulunduran birçok ekonomist, kadınları halâ istenildiğinde ileri, geri sürülebilecek bir işgücü ihtiya-

tı olarak görüyor. Akıllarında halâ, II. Dünya Savaşı süresince tersanelerde, çelik ocaklarında çalışıp, savaş bitiminde, erkekler cepheden gelince kocasına ve mutfağına dönen "Perçinci Rosie" örneğı var.

Bugün sorun, milyonlarca evde "koca" veya başka bir gelirin olmamasıdır. Bu yüzden, herhangi bir işkılığı döneminde milyonlarca kadının uysalca işlerini bırakacakları varsayımı köklü olarak değıştirilmelidir. Bu da, eko-spazm ile savaşabilmek için, mevcut istihdam politikalarımızın, kökten değıştirilmesi demektir.

Aile yapısı hızlı değışimini sürdürürken, yeni ve daha esnek çalışma düzenlemelerine ihtiyaç duyulacaktır. Alışılmış kıdem kurallarının da, yakın gelecekte değışmesi gereklidir. Bu değışim, sadece kadınların değıl, ırk azınlıklarının, gençlerin ve daha az koruma sahibi diğer grupların da haklarını garanti altına almaya yönelik olmalıdır.

Kıdemlilik kuralları; acılarla dolu, fabrikaya adaleti getirme çabalarını temsil eder. Bu kurallar, ekonomik hayatın değışkenliğı karşısında, işçiyi sarmalayan pek az koruyucudan biridirler. Hiçbir sendika, bu prensiplerden fedakârlık yapamaz. Onları değıştirecek tatminkar alternatifler bulunmadıkça yapmamalıdır da. Bu yüzden, en azından geçiş döneminde, hükümetler, kıdemlilik statüsünden, kendi isteğıyle feragat etmek isteyen işçileri teşvik edici yönergeler hazırlamalıdır. Bu teşvikler; erken sosyal güvenlik hakları, karşılıksız eğitim kredileri, vergi indirimleri, özel eğitim programlarına kayıt hakkı gibi şekiller olabilir. Bu önlemler, işinde geçirdiğı uzun yılların, işçiye, toplumdan birşeyler talep etme hakkı verdiğini tanıyacak ve aynı zamanda da bu işin, bir kişi tarafından sahiplenmesini

önleyip, işin herkesçe paylaşımını mümkün kılacaktır. "Kıdemlilik alternatifleri", istihdam sisteminin, köklü değişikliğe uğrayan aile yapısıyla uzlaşmasına da yardım edecektir.

Bu tür teşviklerin yanında, eski-fabrika anlayışına göre, daha esnek iş düzenlemeleri de yaratmalıyız. Bu, üretim sistemimizi modernleştirmenin bir parçasıdır. Geleneksel fabrika kalıplarından kurtulmakla, daha akıcı, daha çeşitli ve daha açık iş sistemleri yaratma şansını yakalayacağız.

İstihdam politikalarının "esnek zaman" uygulamasını özendirmesi (işçilerin çalışma saatlerini, belli sınırlar içerisinde kendilerinin seçmesi); gün-aşırı çalışma modeli, çocuklar için işyerleri bünyesinde çocuk bakım merkezleri oluşturulması; aynı işin karı-koca arasında paylaşılması; son olarak bilgisayar ve diğer elektronik aletlerin yardımıyla, daha fazla işin eve kaydırılması, bu yeni iş sistemlerine örnek olarak verilebilir.

Kısacası, mevcut buhranı, dünün sanayi anlayışına göre ayarlanmış istihdam politikaları ile çözmeye çalışmak yerine, bizi yarının sanayi-üzeri anlayışına götürecek yeni istihdam politikaları yaratmak zorundayız.

DÖRDÜNCÜ STRATEJİ: Ulusal ekonomi politikalarını sanayi-üzeri anlayışa göre ayarlamak.

Devletler, büyük ölçekli dünya sorunları karşısında tamamen yetersiz kaldıkları gibi, küçük ölçekli yerel problemleri çözmede de gittikçe daha fazla yetersiz kalıyorlar.

Ulus-devletin işlevinin bu şekilde sekteye uğraması, dışarıdan olduğu gibi, içeriden gelen baskıların da bir sonucudur. Daha önce bahsedildiği gibi, birçok sanayileşmiş ülkede, daha fazla bölgeselleşme ve başkentlerin gücünün azaltılması konularında gittikçe yoğunlaşan talepler var. Daha birkaç yıl önce, İngiliz politikacılar, Galler veya İskoç milliyetçiliğinin kayda değer bir düzeye ulaşması ihtimali ile alay ediyorlardı. Şu anda alay etmek yerine, Galler meclisinin toplanması planları hazırlıyorlar. İskoç'lar, Kuzey Denizi petrolünde, İskoç denetimi talebinde bulunuyorlar. Bu tür talepler Fransa, Kanada ve Avustralya gibi birçok ülkede mevcut. ABD'de bile; petrol bunalımları esnasında, bu tür ayrılıkların su yüzüne çıktığı görülmüştür. Dixie'de bazı araba tamponuna, denizlerde petrol araştırmasına izin vermeyen Kuzey Doğu eyaletlerini kınamak için yapıştırılmış, üzerinde "bırakın yanki piçleri karanlıkta dunsun" yazılı etiketler yapıştırılmıştır.

Sanayi-üzeri toplumlar, sanayi dönemine has, merkezden yönetim biçimi için çok karmaşıktırlar. Sanayi tipi monokültür, sanayi-üzeri çok-kültüre yol verdikçe, tek tip ulusal politikaların iflası da açık bir şekilde görülecektir. Eko-spazm, yerinden yönetime uygun, ekonomik politikalara duyulan gereksinimi de artıracaktır.

Amerika'nın üst seviye yöneticilerinden biri, ekonomik konularla ilgili bir konuşmasında söylediği bazı sözlerden ötürü şu anda alaya alınıyor. Söz konusu yönetici bir süre önce deflasyonist önlemlerden, enflasyonist önlemlere 180 derecelik bir dönüş yapılmasını bekleyenlerin hayal kırıklığına uğrayacağını söylemiş-

ti. Bu konuşmadan tam bir ay sonra 180 derecelik dönüş yapıldı. Bu şahıs yalnız değil. Politikacılar; Tokyo'da, Londra'da, Paris'te ve diğer sanayileşmiş ülkelerin başkentlerinde bu tip açmazlara sıkça düşüyorlar. Avam Kamarası Başkanı Edward Short "gücü aşağılara kaydırma planları hızlanmazsa, İngiltere 10 yıl içerisinde çökebilir" uyarısında bulunuyor. Gücün devredilmesine karşı çıkanlar, kendilerine "Londra'nın, Birleşik Krallık tahtında daha ne kadar oturabileceği" sorusunu sormaları gerekir.

Bir elde "enflasyon karşıtı", diğerinde "bölünme karşıtı" programlarla, ileri-geri koşuşturmak artık eskide kalmıştır. Eğer eko-spazm senaryosu, kaba olarak bile gerçekleşirse, her ülkenin farklı topluluklarında ve farklı sınıflarında, köken olarak birbirinden çok değişik sorunlar bizi beklemektedir. Geleneksel sanayi dönemindeki ulusal politikaların başarılı olmasının nedeni, bütün ülke koşullarının tektip olması idi. Ortaya çıkan büyüme ve iflas patlamalarından bütün ülke zarar görüyordu. Ama bu iki patlama aynı anda ortaya çıkmıyordu. Bunları geçiştirmek için merkez hükümetlerin silahları olan merkez bankalarından kredi dağıtmak veya vergileri yükseltip alçaltmak, artık bugün geçerli değildir.

Bütün bu nedenler yüzünden eko-spazm raporu Washington, Paris, Tokyo, Moskova ve Londra'daki ulusal hükümetlere şu notu iletmek istiyor: Ortadaki durumu, merkezî planlamaya dayalı eski yöntemlerle kontrol altına almaya çalışmaktan vazgeçin.

Hükümetler, bütün ülkeyi içine alan politikaları bir kenara bırakıp; bölgesel, gelişmeyi hedefleyen ekonomik ve toplumsal planlara yönelmelidir. Kamu kuru-

luşları, tüketiciler ve sendikaların katılımıyla sanayinin sanayi ile gelişmesini sağlayacak planlar geliştirmeliyiz. Bu da şiddetle ihtiyacı duyulan gücün devredilmesini ve vergi gelirlerinin devletler düzeyinden bölgelere dağıtımını gerektirir.

Bütün diğer sanayileşmiş ülkeler gibi, ABD'deki merkezden yönetim de hiç bu kadar güçlenmemiştir. Bu durum bölgesel, yerinden yönetilen ekonomik politikalara kolay bir geçiş için iyi bir fırsat olabilir. Bunu değerlendirmeliyiz.

Toplumun çeşitlenmesi, yani sanayi homojenliğinden sanayi-üzeri heterojenliğe kayması, çağımızın en önemli süreçlerinden biridir. Bu gelişme, hükümetlerin ekonomik hayatı merkezden düzenlemesine bir son vermiştir. Devamlı bir değişim içerisinde, geçici bir süre ihtiyaç, coğrafî olarak yüzlerce, toplumsal olarak ise milyonlarca mil ötede bulunan politikacı ve uzmanların "ince hesaplamaları" ile çözümlenemez. Bu ihtiyaçlar; hükümetlerin, sadece çok belirgin çelişkileri yerine oturtmak ve belli kaynakları dağıtmak için varolduğu; kararların demokratik olarak bölgelerce alındığı; bu kararların yerinden yönetimle uygulandığı bir sistemde çözüme kavuşabilir.

BEŞİNCİ STRATEJİ: Güvenli demokrasilere gidişi hızlandırmak.

Nasıl, toplumsal ve ekonomik tektipliğin ortadan kalkması, ekonomik politikalarda "ısmarlama düzeltmeler" gerektiriyorsa; herhangi bir hızlandırma süreci de, "gelecek bilinci" ve uzun vadeli düşünmeyi gerektirir. Olayların hızlanması, yeni fırsat ve muhtemel bunalmaların önceden görülebilmesini daha önemli kılar.

Günümüzde eko-spazmın bir sonucu olarak, bütün hükümetler planlarını geliştirmek için birbiriyle yarışıyor. Artık, sorun planlamak veya planlamamak değil, çığ gibi büyüyerek yaklaşan bunalımın bir adım dışında kalabilmek sorunudur. Fransa'da, bürokratik araçlardan kurtulmak için "Merkezî Planlama Konseyi" adlı bir konsey oluşturulur. Bu konsey, Devlet Başkanı ile sık sık görüşmeler yapıyor. Bu arada bölgesel bir reform, ülkeyi, herbirinde seçimle işbaşına gelen bir planlama konseyi oluşturarak, 21 parçaya ayırdı. 7nci Planlama dönemine yaklaşan Fransa'da, bu bölgesel konseylerin yapacağı planlar, Merkezî Planlama Konseyi'nin planları ile birleştirilecek. Bunların yanında Fransız sanayisini yeniden yapılandırmak için "Bakanlıklararası bir kongre" oluşturuldu.

İngiltere'de daha köklü yöntemler tartışılıyor. Parlamento'nun elinde, II. Dünya Davaşından bu yana en kapsamlı reform tekliflerini içeren bir sanayi bütçesi var. Sanayi Bakanı Antony Wedgewood tarafından hazırlanan yeni bir tasarıda bir "Devlet Yatırım Heyeti"nin kurulması planlanıyor. Ülkenin en büyük 100-150 şirketi, hükümet ve ilgili sendikalarla, üçlü planlamalar yapmaya çağrılıyor. Bu birleşik planlamaların amacı; şirket yatırımlarının genişletilmesi ve bu yatırımların, öncelikli hedeflere yöneltilmesi. Diğer bazı önlemler arasında ise, işçilerin sendikalar yoluyla yönetime katılmasının sağlanması yer alıyor.

Amerika'da, gelişmeleri tekrar kontrol altına alma yarışı değişik bir şekle bürünmüş. Eskiden beri, hükümetin ekonomiye bulaşmasına karşı çıkmış ve devlet planlaması, hep "sosyalizm lekesi" ile kirlenmiş bir planlama olarak görülmüştür. Büyük şirketler, üretim

ve pazarlama süreçleri üzerindeki kontrollerini artırmak amacıyla, kendi planlama bölümlerini oluşturmuşlardır. Şirketleri iki parçaya ayıran Galbraith, ilk olarak, genellikle çok uluslu ve büyük ölçekli teşebbüsleri içeren, fiyatları önemli bir dereceye kadar etkileme gücüne sahip "Planlama Sistemi"nden bahsediyor. Galbrath'e göre ikinci bölüm ise daha küçük ama daha fazla rekabet yeteneğine sahip teşebbüsler içeren "Pazar Sistemi"dir. Planlama sistemindeki şirketlerin hükümet planlarına karşı duydukları hoşnutsuzluk, dünyaya yayılıp kendilerine olan güvenlerini arttırmalarından sonra azaldı. Japonya, Fransa ve İsveç gibi ülkelerde, şirketlerin, hükümet planlarına katılımının, bu ülkeleri komünizm'in kollarına düşürmediğini de görünce, bazı yöneticiler, bu tür çabaların arttırılması için destek vermeye bile başladılar. Şu anda tek sorun, hükümet planları ile özel sektör planlarını birleştirmek.

Uzun vadeli planlamanın benimsenmesi, sadece şirketlere has değildir. Gazeteler, magazinler, bazı televizyon programları ve sokaktaki insan, hükümetin eko-spazmı önceden görememesini hayal kırıklığı ile karşılıyor. "Gelecek tahmini" ve diğer uzun vadeli analiz ve spekülasyonlara olan ilgi gittikçe artıyor. Ve bu değişim, normal olarak Washington'a da yansıyor.

Politikacılar safında, ikinci Başkan Nelson Rockefeller'in bazı çalışmaları var. Rockefeller, Beyaz Saray "Yurt İçi Konseyi"ni, günlük olaylarla uğraşan bir kurum olmaktan çıkarıp, uzun vadeli ulusal alternatifleri tahlil eden bir "*düşünce tankı*" haline getirmek niyetinde olduğunu belirtti. İkinci Başkanlığa gelmeden önce kurduğu "Amerikan Bunalıma Çözüm Komisyo-

nu" düzinelerce profesör ve uzmanı ülkeyi bekleyen çeşitli sorunlar konusunda rapor hazırlamaları için örgütledi. Komisyon, sonraları, belki de haklı olarak, Rockefeller'in başkanlık heveslerine bir araç olarak görüldü. Hatta, Komisyon'un ortaya attığı en nazik seçeneğin "Nelson'un 1976'da mı, yoksa 1980'de mi Başkanlığa yükseleceği" olduğuna dair şakalar yapılmaya başlandı. Ama, eksikliği ve fazlalığı ne olursa olsun bu tip bir komisyon, İkinci Başkan'ın geleceğe duyduğu ilgiyi gösterir.

Ülkedeki bu yeni gelişmeyi hisseden, buna tepkide bulunan yalnız Rockefeller değil. Şu anda Senato'da olan, eski bir İkinci Başkan, Ulusal Planlamayı önemli derecede etkileyecek bir girişim için destek arıyor. Bu girişim sonucu kurulacak "Ulusal Büyüme ve Gelişme Ajansı"; Ekonomik Danışmanlar Konseyi, Bütçe ve İdare Komisyonu ve Çevre Değerleri Konseyi gibi grupların çalışmalarını koordine etmesi düşünüyor.

Bu girişim, işin niteliği, aile hayatı, politik katılım gibi önemli konularda eksik olmasına rağmen, ülkenin her bir yanında kurulacak bölgesel planlama ağı aracılığıyla, devlet ve bölgesel planların koordinasyonunu kolaylaştıracaktır. Bütün amacı, ulusal önceliklerin devamlı ve detaylı bir analizini sağlamak ve ulusal büyümeyi bir sisteme oturtmaktır.

Hükümetin geleceğe daha fazla ilgi göstermesini isteyen bu tip yeni görüşler, Beyaz Saray'la Kongre arasındaki güç savaşının bir parçası olarak yasama organında da kendini göstermektedir. Temsilciler Meclisi, geçen sonbaharda, komitelerinin yeniden teşkili sürecinde; pek dikkati çekmeyen ama aslında çok önemli olan bir karar kabul etti.

Teklifi John Culver tarafından sunulan bu karara göre, bazı temel komisyonlar "gelecek tahminleri" yapmak ve bu tahminleri, ülkenin gelecekte karşılaşılabileceği sorunların çözüme kavuşturulmasında sistematik, uzun vadeli planlara yerleştirilmekle görevlendirildi. Gene bu karar uyarınca kurulan Bütçe Komisyonu Beyaz Saray tarafından sunulan bütçe tasarılarını 5 senelik "ulusal öncelikler" açısından incelemekle görevlendirildi. Daha birkaç sene öncesine kadar, bu teklifler alay konusu olurdu.

Kongrenin, geleceğe olan ilgisindeki bu artış, alay konusu olmak yerine, birçokları tarafından övüldü. Bunların arasında, sıradan vatandaş grupları ve bazı uzun vadeli planlama uzmanları yanında; antropolog Margareth Mead; Astronot Scott Carperter; feminist lider Betty Friedan Ekonomik Danışma Konseyi'nin eski başkanı Arthur Okun gibi şahsiyetler de var.

Politikalarımızın ufuklarını genişletmeye yönelik bu çabaların çoğu; gecikmiş, ihtiyaç duyulan gelişmelerdir. Sorunların ortaya çıkış hızındaki bu artma, daha büyük ölçekli projelere duyduğumuz ihtiyaç; karşımızdaki seçeneklerin başdöndürücü karmaşıklığı bizlerin öngörüye, gelecek tahminine, tahlile şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla yatırım yapmamızı gerektirir. Bununla birlikte sanayi üzeri statüye doğru ilerlemekte olan toplumlarda, gittikçe artan çeşitlenme, bu uzun vadeli düşüncenin sadece devletler düzeyinde kalmasını yetersiz kılıyor.

Herşey bir yana, bu planlama çabalarının, bir sonraki durakları olan, uluslar üzeri seviyeye ulaşmaları, an meselesidir. Bu raporda defalarca belirttiğim gibi, sanayi toplumlarının sorunlarına, ulusal tabanda çözüm

züm bulmaları imkânsızdır. Devletlerin tek başlarına çözmeye yetersiz kaldığı konular sadece enerji, Avradolar veya çokuluslu şirketler değildir. Enflasyon, işçi göçleri, çevre kirlenmesi ve daha düzinelerce diğer konu ülkelerin kapasitesi dışına çıkmıştır. Yugoslavya'da %32 olan enflasyon hızı, işçi yönetimine dayalı üretim sisteminin özelliklerinden kaynaklanmadığı gibi, İngiltere'deki enflasyonun da tek nedeni iç buhranlar değildir. İsviçre'deki fabrikaların Rhine'o attıkları zehirler, kirliliği Almanya ve Hollanda'da da sorunlar yaratıyor, Amerikan televizyon yayınları Kanada'da kültürel gerginlik yaratıyor.

Bütün bu karşılıklı bağımlılıklar şunu ispatlar: Planlama çabaları yoğunlaştıkça, planlayıcılar, devletler üzeri seviyeye çıkmak zorunda kalacaktır. Fransa'da yeni kurulan Merkezî Planlama Konseyi, Almanya'nın planlarını hesaba katmadan hiçbir plan yapamaz. ABD, Japonya'nın otomobil veya elektronik üretim planlarını iyice öğrenmeden ödemelerini dengeleyemez.

Sonuçta, karşımızda ürkütücü bir hortlak vardır. "Gelecek Şoku"nda sanayi ülkelerinde yapılan planlamanın, üç temel özelliğine dikkat çektim: Diğer bütün konuları dışlama noktasına varan bir ekonomik endişe; 5 yılı bile uzun vade sayan bir zaman anlayışı ve bazı elitlerin karar verme yetkisini insanlardan alıp, uzaklardaki bürokrat ve uzmanların ellerine vermesi. Şu anda bu planların ekinliği daha da azalmıştır.

Planlama sürecinin merkezîleşmesi ve uzmanların hakimiyetine geçmesi, bölgelerden daha fazla uzaklaşması; içinde daha az halk katkısının bulunması, onu daha fazla değil, daha az etkili kılar. Sistemde gittikçe

artan bilgi ihtiyacını ve özellikle de negatif geri besleme ihtiyacını gözardı ederek, gücü merkezileştirmenin etkinliği arttıracığına inanamazsınız. Bu hayatı negatif geri beslemeyi, sadece eğitilmiş, bilgilendirilmiş ve sürecin içine çekilmiş bir kitle gerçekleştirebilir.

Geleceği şekillendirme kapasitemizi geliştirmek istiyorsak, sanayi tipi planlamadan kurtulmamız gerekir-Bu tip planlama ne yazık ki, halihazırda politikacı ve planlamacılarımızın bildiği tek planlama tipidir. Kısacası, sanayi tipi planlamadan sanayi üzeri futurizme geçmek zorundayız. Futurizm ve planlama ayrı şeylerdir. Futurizm, ekonominin ötesinde kültürü de; taşımacılığın ötesinde aile hayatı ve cinsel rolleri de; fiziksel ve çevresel menfaatlerin yanında, akıl sağlığı ve gerçeğin diğer bir sürü boyutunu da içine alır. Yokluklarında, kısa süreli planların hiç bir şey ifade etmediği, 10, 20 hatta 30 senelik planlarla uğraşır. Bunlardan başka, bütün süreçleri demokratikleştirmek için köklü, yeni yolların arayışı içerisindedir. Bunu, sadece iyi ve insancıl olduğu için değil, gerekli olduğu için yapar. Çünkü bilir ki; bireylerin yüksek ölçekli katılımını içermeyen girişimler, suratlarımızda patlamaya mahkûmdur.

"Sanayi-Üzeri" planlamayı gerçekleştirme veya başka bir deyişle planlama sürecini, futurizm niteliklerine kavuşturma hiç de kolay değildir. Kimse, şansımızın yüksek olduğunu söyleyemez. Daha önce böyle bir şeyin örneği görülmediği için, bu işin nasıl yapılacağına dair kimsenin etkili bir planı da olamaz. Ama, şurası kesin; bütün bir süreç, en üst seviyelerinde bile halktan gelen girdilere ve tabandan gelen geri beslemeye açılmalıdır. Çeşitli uzman ve yetkililerden oluşan bir

grubun yalanlarla dolu açıklamaları artık doyurucu olmaktan çıkmıştır. Siyahların, kadınların veya işçilerin yönetime göstermelik katılımları da yeterli değildir. Sendikaları sürecin içine çekecek; kadın gruplarını, etnik grupları, çevrecilerin ve diğerlerinin katılımını tam olarak sağlayacak yeni yollar bulmalıyız. Bunlardan birisi; kökeni aşağı tabakada olan, yoğun kitlelerin katılımını sağlayan ve asıl görevi planlamacılara yardım ve gözetim olan kurumlar oluşturmaktır. Elektronik oylama, referandum, televizyon çekilişleri, Delfi anketleri* ve planlama jürileri oluşturmak -kurayla belirlenen bir grubun planlayıcılar ile belirli bir süre beraber çalışması- yollarını da denemek durumunda kalabiliriz.

Bütün bu konular, bakir konulardır. Ama, bunları keşfetmeye başladığımızda dair işaretler mevcut. Ağustos 1970'de Hawai'de, Hawai Valisi'nin himayesinde toplanan ve "Hawai 2000" olarak adlandırılan bir konferans bu işaretlerden birisidir.

Yüzlerce öğretmen, yönetici, hükümet yetkilisi, kamyon şoförü, öğrenci, ev kadını ve diğerlerinin katıldığı bu toplantıda ele alınan asıl konu: Hawai'deki şehirleşme ve kırsal kesimin birbirine oranının 200 yılında ne olacağı idi. Turizm, tarım ve sanayinin ekonomideki yerinin ne olması gerektiği de tartışılan konular arasındaydı. Konuşmacılar, büyük bir heyecan ve hayal gücüyle; eğitim, taşımacılık, çevre ve diğer birçok konuyu anlık ihtiyaçlar çerçevesinde değil, uzun vadeli sonuçları gözönüne alarak tartıştılar. Hawai eyaletinde, bu örneğin ardından, geleceğe dönük, dahaküçük

* İki anlamlı anketler

birimleri ilgilendiren, değişik amaçlı bir sürü toplantı düzenlendi.

Bu toplantılar, diğer eyaletlere de sıçradı. Seattle'da, Cumhuriyetçi Şehir Meclisi ile Demokrat Belediye Başkanı, uzun vadeli toplum politikasına şekil verecek teklifler hazırlamak amacıyla, şehir çapında bir di-zi toplantı düzenledi. Katılımın %75 olduğu toplantılarda herkes, sonuç tekliflerinin oylanmasına katılma şansına da sahip olacak. Şehir yönetimi, bu toplantılarda oluşacak teklifleri aynen uygulamayı kabul etmedi ama, en azından, bunları, uygulamalarında gözönünde bulunduracağına söz verdi.

Iowa'da, Senatör Culver'in teklifi ile Hawaii modeli, değişik bir şekliyle benimsendi. Buna göre, eyaletin bir çok köşesinde, Vali Ray'in himayesinde 35000 ile 50.000 arasındaki kişinin katılımıyla, 1500-1800 kadar toplantı düzenlendi. Bu toplantılar, eyalet çapında toplanacak daha sonraki oturumlar için teklifler hazırlamakla görevli idi. Bunlarda görüşülen genel konu, eyaletin bir sonraki 10 yılda kaderinin ne olacağı idi. Bunların sonucunda üretilen bazı yeni politikalar, kanun tekliflerindeki yerlerini aldılar bile. Başka bir eyalette ise; bu tür gelecek tahminlerini yaymada televizyondan yararlanıldı ve gazetelerin dağıttığı pusulalar vasıtası ile bireylerin oylamaya katılımı sağlandı.

Washington eyaletinde, demokratik futürizmin uygulanmasında daha gelişmiş bir model denendi. Bu uygulamada bu tür katılımlar, eyaletin resmi planlama sistemi ile doğrudan birleştirildi.

Halk kitlelerin katılımı ve desteği olmadan hiçbir şey yapamayacaklarının bilincine varan Washington'lu planlamacılar "ne istediğini bilmen için, planlamacı ol-

man gerekmez" deyişini slogan olarak kullanıyorlar.

Washington'da, eyaletin çeşitli kurumlarından -kadın grupları, sendikalar, çeşitli profesyonel topluluklar vb...- rasgele seçilen üyelerden oluşan ve eyaletin 15 senelik zaman zarfında izleyeceği amaçları belirlemekle görevlendirilen 11 komite oluşturuldu. Bu komiteler; sağlık, barınma, çevre, taşımacılık ve meslekler gibi konularda çeşitli teklifler üretti; bu amaçlar gerçekleştirildiği takdirde, diğerlerini nasıl etkileyeceği üzerinde incelemeler yaptılar, bu amaçların gerçekleşmesinin ortaya çıkarabileceği yeni sorunları tartıştılar, bu amaçları gerçekleştirmek için izlenmesi gereken hareket tarzlarını içeren senaryolar yazdılar. Sonuçta bütün tekliflerini 11 grup veya seçenek altında topladılar -bir anlamda, Washington'un gelecekte alabileceği 11 değişik görünüm.

Örneğin, seçeneklerden birisi, Washington'un asıl olarak bir tarım eyaleti olarak kalmasını; bir ikincisi, sanayileşmeye doğru hızla değişmesini; bir üçüncüsü, ekonominin turizm ve eğlence tabanına dayandırılmasını; bir dördüncüsü ise Washington eyaletinin, Amerika'nın Uzakdoğu'ya açılan kültür ve ticaret penceresi olmasını istiyor. Bu, 11 değişik seçenek, televizyon aracılığıyla, bütün eyalete duyuruldu ve 1.500.000 adet basılan kopyeleri halka dağıtıldı. Bu kopyelerin her biri, okuyucunun seçimini gösterebilmesi için bir oylama pusulasını da bulunduruyordu.

Planlamacıların bu safhadan sonraki adımları, sıradan vatandaşların geri beslemesini aramaya girişmeleridir. Birçok fakir, eğitim düzeyi düşük, yaşlı ve azınlığın davet edilmelerine rağmen, bu tür faaliyetlere işti-
rak etmediklerini bildikleri için, bunlara posta ve tele-

fon yoluyla ulaşmayı planladılar. Bu yolla, genellikle sessiz kalan ve bu yüzden temsil edilemeyen bu kesimin görüşlerini almayı başarmış oldular. Bu geri beslemenin sonuçları, Vali tarafından açıkça desteklenen kanun tekliflerine yansıtıldı. Şu anda, bunların büyük bir bölümü eyalet meclisinde beklemektedir. Ayrıca, halk tarafından arzu edilen, bu amaçları içeren bir liste hazırlandı. Yapılan bütün kanun tekliflerinin bu isteklerle paralel veya tersine bir işlevi olup olmadığı kontrol ediliyor.

"Washington için seçenekler" programı, 2 yıl arayla düzenlenerek, bireylerin eyaletlerinin gelecekte olmasını istedikleri değişimin dinamik tasavvurlarını içeriyor.

Bu model bile, bazı yönlerden zayıftır; bütün dertler için bir çözüm getirmez. Ama, alışılmamış bir toplumsal hareket olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. Brookings Derneği'nin katkıları ile planlanan bu düşünce, merkezî ekonomik planların yanında, geri beslemeden çok daha fazla yararlanır. Önümüzdeki yıllarda, buna benzer birçok katılımcı planlama modeli geliştirmek zorunda kalacağız.

Şu anda, birçok eyalet meclisine, uzun vadeli gelecek ile ilgili teklifler akmaktadır. Bir politikacının 2000 yılına ilgi göstermesi artık tuhaf karşılanmayıp, politik bir kazanç oluşturmaktadır. ABD'de kıpırdanmalarına tanık olduğumuz kamu bilincindeki bu değişiklik, gelecekte çok olumlu etkiler yaratabilir. Bu gelişmenin ne kadar önemli olduğu henüz açıklığa kavuşmamıştır. Ama şurası açıktır ki, uzun vadeli, gelecek seçeneklerine artan bu ilgi, sanayi-üeri topluma geçişin, gerekli bir bölümüdür.

Eko-spazm raporunun anlatmak istediği tek bir şey varsa, o da; gelecekte, ona sırtlarımızı çevirerek kaçamayız. Öngörü, tamamen insana hastır ve insanın hayatta kalabilmesi için şarttır. Alternatif yarınları belirleyip, bunların arasından seçimimizi yapmak yeteneğimiz olmazsa, elimizde ne kültür kalır ne de medeniyet. Geçirmekte olduğumuz evrim, bu yeteneğin bütün toplum çapında, büyük ölçüde artırılmasını gerektiriyor. Çünkü, politik öngörü, halkın kontrolü altına alınmazsa hepimizi ortadan kaldırabilir.

Yüksek süratli değişim koşulları altındaki bir demokrasi, geleceği görme yeteneğinden yoksunsa kendi kendini ölüme götürür. Geleceği görebilen fakat etkili bir katılım ve kontrol içermeyen yönetimlerin sonu da farklı değildir. Gelecek ne gözardı edilmeli, ne de belli bir grubun tekelinde bulunmalıdır.

Böyle fikirler, derin bir bunalım sırasında ütopyacı ve kullanışsız olarak görülebilir. Sunulan bu geçiş dönemi stratejilerinin birçok hata içerdiği kesindir. Tam değildirler ve olayların gidişi bunları atıp, tamamen değişik şeylere yönelmemizi gerektirebilir. Bunun yanında, bizi şu andaki kötü duruma getiren şey, ütopya ve kullanışsız fikirler değildir. Tam tersine eko-spazm, en sert realistlerimiz tarafından harekete geçirilmiş ve hala onların kontrolünde olan bazı süreçlerin acımasız bir sonucudur. Onlara gerçekçi gibi görünen şeyler, bu şizofrenik ekonomi içerisinde dargörüştü, tamamen aptalca ve kullanışsız çıkmıştır.

Herşey bakış açısına bağlıdır. Doğru açıdan bakarsak, ortadaki şeyin, sanayi toplumunun normal, düz bir büyümesi olmadığını görürüz. Bu, sanayi toplumunun değişim sürecinin başlangıcıdır. Sanayi medeniye-

tinin ölüm sancılarını açık bir şekilde görebiliriz. Çoğumuz, ölmekte olan bu medeniyetin ürünleriyiz ve bu yüzden onun hayatta kalması hepimizin çıkarına daha uygun; işimiz, kariyerimiz, gücümüz, egomuz hep bu medeniyet içerisinde anlam kazanır. Şimdi, onun ölmekte olduğunu görmek, hepimize derin bir hüznü verir.

Bununla birlikte, gelecekteki sancı dolu yılları, sorunlarımızı çözmek için uzun zamandır ihtiyacını duyduğumuz bir fırsat olarak değerlendirebiliriz- çatırdayan ve demokratik olmayan politik kurumlarımızı düzeltmek için, teknolojiyi insanileştirmek için, kişisel ve politik önceliklerimizi yeniden oluşturmak için, ekonomik bütünleşme süreçlerine olan kör inançlarımızı yeniden gözden geçirmek için... Gene bu sayede yaşam standartlarını minimum olarak değil, maksimum olarak ele almayı öğrenebiliriz; bu hayal gücümüzü, hırslımızı, enerjimizi belli büyüklük boyutlarına sığdırarak bir yeterlilik kavramına ulaşmamız demektir. Bireysellik ve kolektivizm kavramlarını yeni bir değerlendirmeye tabi tutarak, bunların birbirine zıt değil, birbirini tamamlayan kavramlar olduğunu görebiliriz. Yeni kurumlar, yeni aile tipleri, işin ve mananın, yeni birleşimlerini yaratabiliriz. Kısacası, tarihte çok az kuşağa nasip olmuş ürkütücü ama zevkli bir görevi başlatabiliriz- Yeni bir medeniyetin modelini çizmek.

Önümüzdeki yılların sancılarla dolu olacağı kuşku götürmez bir gerçektir. Otomatik "gelişme" kavramı ne kadar yalınsa, kaçınılmaz "gerileme" kavramı da eşit derecede yalındır. İçinde bulunduğumuz anın ötesine bakmayı başarabilirsek, sadece yeni değil, birçok yönlerden daha güzel ve daha adil bir gelecek göreceğiz.

Gene Raymond Fletcher'in deyişiiyle: "Bizleri bu kadar korkutan bu emareler, ölüm sinyalleri yerine, yeni bir doğuşun sinyalleri de olabilir."

BİBLİYOGRAFYA

- Aron, Raymond, *The Industrial Society* (New York: Simon and Schuster, 1967).
- Attali, Jacques and Guillaume, Marc, *L'Anti-economique* (Paris: Presses Universitaires de France, 1974).
- Barnet, Richard J., and Müller, Ronald E., *Global Reach, the Power of the Multinational Corporations* (New York: Simon and Schuster, 1974).
- Bendiner, Robert, *Just Around the Corner, a Highly Selective History of the Thirties* (New York: Harper & Row, 1967).
- Bird, Caroline, *The Invisible Scar, the Great Depression, and What It Did to American Life, from Then Until Now* (New York: David McKay, 1966).
- _____, *Everything a Woman Needs to Know to Get Paid What She's Worth* (New York: David McKay, 1973)
- Boulding, Kenneth E., *Principles of Economic Policy* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1958).
- _____, *The Meaning of the Twentieth Century* (New York: Harper & Row, 1964).
- Brenner, M. Harvey, *Mental Illness and the Economy* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1973).
- Brown, Lester R., *World Without Borders* (New York: Random House, 1972).
- _____, *In the Human Interest, a Strategy to Stabilize World*

- Population* (New York: W.W. Norton, 1974).
- Browne, Harry, *How You Can Profit from the Coming Deva-
luation* (New York: Avon, 1971).
- _____, *You Can Profit from a Monetary Crisis* (New York:
Bantam, 1975).
- Burton, Theodore E., *Financial Crises and Periods of Indust-
rial and Commercial Depression* (Wells, A.: Fraser,
1966; ilk baskı., 1902).
- Clark, Wilson, *Energy for Survival* (Garden City, N.Y.: Do-
ubleday Anchor, 1974).
- Clough, Shepard B., Moodie, Thomas ve Moodie, Carol, ed.,
Economic History of Europe: Twentieth Century (New
York: Harper & Row, 1968).
- Daly, Herman E., *Toward a Steady-State Economy* (San
Francisco: W. H. Freeman, 1973).
- Freedman, Alfred M., M.D., ve Kaplan, Harold I., M.D. ed.,
Comprehensive Textbook of Psychiatry (Baltimore: Willi-
ams & Wilkins, 1967).
- Freedman, Alfred M., M.D., Kaplan, Harold I., M.D., ve Sa-
dock, Benjamin J., M.D. *Modern Synopsis of Psychiatry*
(Baltimore: Williams & Wilkinns, 1972).
- Fritsch, Albert J., *The Contrasmers, a Citizen's Guide to
Resource Conservation* (New York: Praeger, 1974).
- Galbraith, John Kenneth, *Economics and the Public Purpose*
(Bcston: Houghton Mifflin, 1973).
- Gartner, Alan ve Riessman, Frank, *The Service Society and
the Consumer Vanguard* (New York: Harper & Row,
1974).
- Goldston, Robert, *The Great Depression* (Greenwich, Conn.:
Fawcett, 1968).
- Hutchison, Robert A., *Vesco* (New York: Praeger, 1974).
- Klein, Donald F., M.D., ve Davis, John M., M.D., *Diagnosis
and Drug Treatment of Psychiatric Disorders* (Baltimo-
re: Williams & Wilkins, 1969).
- Leinsdorf, David, ve Etra, Donald, *Citibank* (New York,

- Grossman, 1973).
- Little, Jane Sneddon, *Euro-dollars* (New York: Harper & Row, 1974).
- Mandel, Ernest, *Decline of the Dollar, a Marxist View of the Monetary Crisis* (New York: Monad, 1972).
- Mayer, Martin *The Bankers* (New York: Weybright and Talley, 1974).
- McHale, John, *The Ecological Context* (New York: George Braziller, 1970).
- Meadows, Donella H., Meadows, Dennis L., Randers, Jorgen ve Behrens, William W., III, *The Limits to Growth* (New York: Universe, 1972).
- Mesarovic, Mihajlo, ve Pestel, Eduard, *Mankind at the Turning Point, the Second Report to the Club of Rome* (E. P. Dutton/Reader's Digest Press, 1974).
- Moonman, Eric, *Reluctant Partnership* (London: Victor Gollancz, 1971).
- Moonman, Eric, ed., *Science and Technology in Europe* (Harmondsworth, England: Penguin, 1968).
- Odum, Howard T., *Environment, Power, and Society* (New York: Wiley-Interscience, 1971).
- Passell, Peter, ve Ross Leonard, *The Retreat from Riches, Affluence and Its Enemies* (New York: Viking, 1971).
- Poor, Riva, ed., *4 Days, 40 Hours* (New York: New American Library, 1973).
- Raw, Charles, Page, Bruce, ve Hodgson, Godfrey, *"Do You Sincerely Want to Be Rich?"* (New York: Bantam, 1972).
- Reinmann, Guenter, *The Future of the Dollar* (New York: International Reports, 1971).
- Ringer, Fritz K., *The German Inflation of 1923* (New York: Oxford University Press, 1969).
- Robbins, Lord, ve diğerleri, *Inflation: Economy and Society* (London: Institute of Economic Affairs, 1972).
- Roepke, Wilhelm, *Economics of the Free Society* (Chicago: Henry Regnery, 1963).

- Samuelson, Paul A., *Economics*, 8. baskı. (New York: McGraw-Hill, 1970).
- Schmalz, Anton B., ed., *Energy: Today's Choices, Tomorrow's Opportunities* (Washington, D.C.: World Future Society, 1974).
- Schumacher, E.F., *Small Is Beautiful a Study of Economics as If People Mattered* (London: Blond & Briggs, 1973).
- Segal, Ronald, *The Decline and Fall of the American Dollar* (New York: Bant, 1974).
- Servan-Schreiber, J.J., *The American Challenge* (New York: Avon, 1969).
- Staff, Robert J., ve Tannian, Francis X., *Externalities: Theoretical Dimensions of Political Economy* (New York: Duenellen, 1972).
- Stephenson, Hugh, *The Coming Clash, the Impact of Multinational Corporations on National States* (New York: Saturday Review Press, 1973).
- Teweles, Richard J., Harlow, Charles V., ve Stone, Herbert L., *The Commodity Futures Trading Guide* (New York: McGrawHill, 1969).
- Theobald, Robert, *The Guaranteed Income* (Garden City, N.Y.: Doubleday, Anchor, 1967).
- Turner, Louis, *Multinational Companies and the Third World* (New York: Hill and Wang, 1973).
- Vacca, Roberto, *The Coming Dark Age* (New York: Doubleday, 1973).
- Ward, Benjamin, *What's Wrong with Economics?* (London: Macmillan, 1972).

EKONOMİNİN ÇÖKÜŞÜ

E k o - S p a z m

A l v i n T o f f l e r

“Third Wave” ve “Future Shock” adlı kitaplarıyla global sistemlerin açmazlarını, muhtemel bunalımlarını çok çarpıcı biçimde ortaya koyan A. Toffler; özellikle doğu blokunda yaşanan değişimlerden sonra bir “futurist” yazar olarak egemen sistemler (kapitalist-sosyalist) üzerine geliştirdiği eleştirel görüşlerindeki isabetiyle haklı bir üne kavuştu.

Eko-Spazm’da; yaşanan ve yaşanması olası ekonomik krizlerin, kapitalizmin alışageldiğimiz bunalımlarından çok farklı olduğu, temelde sistemin “yetmez”liğinden daha doğrudan bir ifadeyle “sonları” yaşıyor olmasından kaynaklandığı tezi öne sürülüyor.

insan yayınları